

440
1947/11

ШАРК ЮЛДУЗИ

1947

11

★

1947

ТОШКЕНТ

ШАРК ЮЛДУЗИ

ӨЙЛИК АДАБИЁТ ВА САНАТ ЖУРНАЛИ
ЎЗБЕНИСТОН СОВЕТ ЁЗУЧИЛАРИ СОЮЗИ

3
4

11

НОЯБРЬ

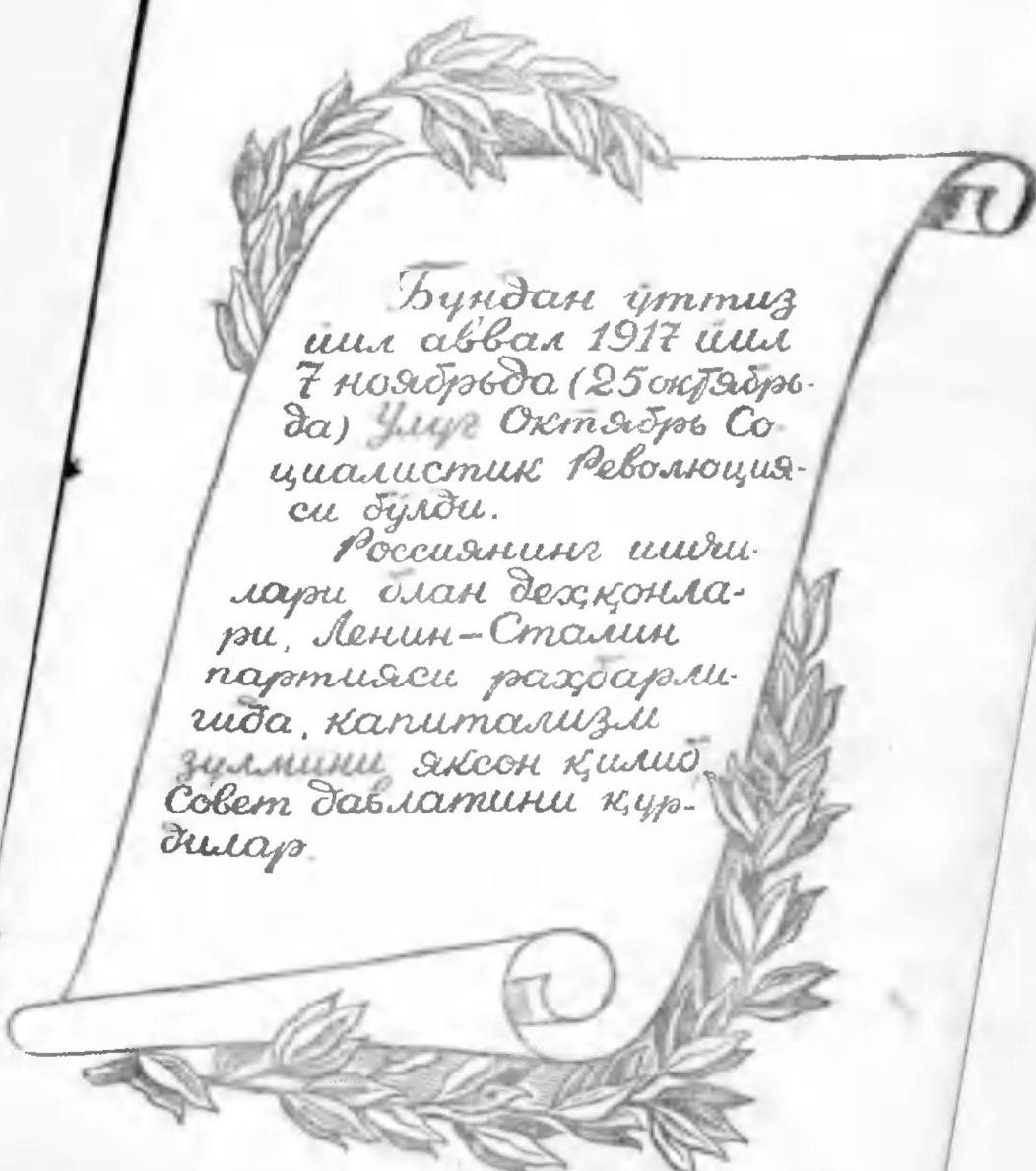
ТОШКЕНТ
1947

4

Doc. No. 2162339
REV. 1967

Եւնձան յտտիւ
իւն աձաւ 1917 իւն
7 նոյձրձձա (25 օկտձձրձ-
ձա) Կլիւր Օկտձձրձ Բօ-
ցիալիստիկ Բեւօլյուցի-
սի Բլձձի.

Րօսսիայնիւց իւնի-
լարի օլան ձեռքօնլարի,
Լենին-Տալին
նարտիյսի ղաղօարմի-
իձա, կալիտալիզմ
զլլմինի, ձկօսոն կլիւնօ,
Տօւետ Աաձլատինի կլիւր-
ձիլար.

М. ШАЙХЗОДА

ИОСИФ СТАЛИН

(Достондан янги боблар)

I

Боғишлов

Сталиннинг у азиз умрин куйламак —
Инқилобнинг тарихин ёзмоқлик демак,
Унинг ҳарбир сўзини, амрин сўйламак
СССРнинг та'рифин ёзмоқлик демак.
Бахтиёрмиз, яшаймиз у блан ҳамдам,
Унга боққон мови кўк бизга ҳам боқар,
Нашву-намо тополдик айни офтобдан
Ҳар кунимиз асрлар ма'носи оқар.
Сталиннинг мавзуи туганмас — битмас,
Унга қарздир шоирлар мангу, умрбод,
Сталинни севмаклик, Ватан ишқидир;
Бу севги соадатга, эрка тарона,
Сталинни севмаклик Ленинни севмак,
Тараннум қил эй созим уни мардона.
Биз Лениннинг табаррук расмида ҳар он
Кўрамиз Сталиннинг азамат юзин,
Сталиннинг нутқлари, мақоласида
Биз ўқиймиз Лениннинг донишманд сўзин.
Тарихларнинг вазнини тортган тарозу —
Ҳакимона паҳлавон, мардона ҳаким,
Сталинча яшашнинг ма'носи: зафар,
Жангида ҳам фалсафа байроқдай ҳоким.
У бўлмаса оламни қопларди зулмат,
Башарият нажоткор атайди уни,
У даҳодан эрк ҳақни олди миллатлар,
Уфқларга нур сочар унинг қонуни.
Наслларнинг дилида яшар Сталин,

Ўтар айём, ўтмайди биллур тарона,
 Та'зим айлар миннатдор ойдин асрлар,
 Бахтлардан унга ҳайкал қўяр замона.
 Доҳийдан „Баракалла!“ олмоқнинг ҳаққи
 Ғайратларга қўшади мадор, иқтидор,
 Кенг далалар, заводлар, конлар, китоблар,
 Унга туҳфа юборар қаторма-қатор.
 Мискар бўлсам тоғларча мис қуяр эдим,
 Кончи бўлсам ишлардим тонналаб кўмир,
 Деҳқон бўлсам хирмонлаб йиғардим пахта.
 Соқчи бўлсам юммасдим кўзни бир умр.
 Мен шоирман қуролим — қофиям, сўзим,
 Ҳосилим бу ше'рдир, ғоям — коммуна,
 Достонимнинг илк сўзи, охири, ўзи
 Сталинга ихлосдан кичик намуна.

VII

Балойи ногаҳоний

Биз, жам'ул-жам' иморатсоз халқ эдик,
 Дилларда сулҳ, қўлимизда болғамиз,
 Замонанинг сур'атини эгарлаб
 Борар эдик соат сайин олға биз.
 Танти эдик, ҳамкор эдик, бир эдик,
 Бир мамлакат, бир она юрт, бир ота,
 Қўра бошқа, шаҳар бошқа, Ватан бир.
 Коммунизм йўлида бир ирода.
 Аммо кўҳна Европада, шу чоғда
 Қонсираган замбараклар гурларди,
 Етимларнинг нолаидан, додидан
 Самовот ҳам қизариб қон терларди.
 Қоронғудан туғилган бир савдойи
 Фордан чиққан Гитлер дегап Зулматшоҳ.
 Экинларни, боқчаларни топтарди,
 Босқинига ўлим, қиргин, дор гувоҳ.
 Зулматшоҳнинг шабхунига чўккалаб
 Пойтахтлар қилмиш эди риоя,
 Европанинг харитаси устига
 Зулматшоҳдан қўнди маш'ум бир соя.
 Хароб бўлди ҳашаматли Варшава,
 Инграр эди Праганинг тошлари,
 Шўх Парижнинг юзидаги табассум
 Мақомда порларди кўз ёшлари.
 Ўлгун сукут қоплади ғарб элларин,
 Бадбахт қит'а Зулматшоҳга бир даҳлиз.
 Оралида пистирмада кизланди
 Таваккал деб ҳатто мағрур инглиз.
 Эшитардик Европанинг фар'ёдин,

Қичқиролмай лабга қотган нолави,
 Бу аламли акси-садо янграрди
 Гўё зиндон бандисининг ўлани.
 Аммо, бизчи: иморатсоз халқ эдик,
 Дилларда сулҳ, қўлимизда болғамиз,
 Замонанинг сур'атини эгарлаб
 Борар эдик соат сайин олға биз.
 Минг тўққиз юз қирқ биринчи йилги ёз...
 Ёвуз экан Зулматшоҳнинг нияти,
 Аммо, бизчи: иморатсоз халқ эдик,
 Биз ҳаётни куйлар эдик абадий.
 Эсямизда: сутдай оппоқ бир саҳар,
 Сайрар эди гулга мурид булбуллар,
 Яшил кўлга чулғанганди коинот,
 Шалолалар солган эди гул-гуллар...
 Трамвайлар энди паркдан чиққанди,
 Тошкент аҳли боғлардайди кечадан,
 Шаббодалар чарчаб таслим бўлганди.
 Ҳаво гулранг боғлардаги олчадан.
 Қоровуллар қайтар кечки навбатдан,
 Чақалоқлар ухлар эди бешикда,
 Ўрикларни узар эди боғбонлар,
 Аравалар кутар экан эшикда.
 Кун қизимай воҳаларга етай деб
 Шошиларди Қора—Қумда карвонлар
 Дар'ёларда илк шу'лалар ўйнашар,
 Уйғонибди қувноқ тушдан ўрмонлар.
 Йўлчиларни курортларга элтай деб
 Станцияга яқинларди паровоз,
 Баҳорга хайр, ёзга салом, дер экан —
 Кутар эди уни боғлар — меҳмондўст.
 Ўтказай деб лимонзорда ёз фаслин
 Тахлаганди сафарчилар ўз юкин,
 Тўй кунига келинчақлар мунтазир
 Таққан эди бармоғига узугин.
 Наҳор бўлмай битиргали газалин
 Излар эди шоир янги қофия,
 Сирдар'ёнинг қамишзорин оралаб
 Писар эди шикорбонлар ов дея.
 Бирдан...

Гўё ажраб кетди ер ва кўк,
 Гўё ёмғир ердан кўкка оққандай,
 Гўё фазо йўқотгандай кенглигин,
 Гўё дар'ё тескарига оққондай.
 Гўё синиб курамизнинг мехвари,
 Кеча-кундуз адаштирган тартибин,
 Ёз ўрнига гўё келиб зимистон,
 Мавсумлар ҳам чалкаштирган ўз ипин.
 Бир паст ҳайрат!.. Ҳа, танидик, эҳ номард!

Ютмоқчидир СССРнинг кундузин,
Зулматбачча, гордан чиққан Зулматшоҳ
Кўμμαкчидир бу гал эрklar юлдузин.
Севгиларни юраклардан юлмоқчи,
Юракларни кўпормоқчи сийнадан,
Ва чиқмоқчи беш қит'анинг тахтига —
Каллалардан ясалган бир зинадан.
Оғир эди у замоннинг юриши,
Ҳар лаҳзани суриш керак итариб,
Етти кундан ҳафта тузиш осон - мас,
Ҳарбир кунни асраш лозим кўтариб,
Шарққа қараб чекинарди Русия,
Ўзи солган кўприкларни синдириб,
Кун чиқарга чекинарди туғма юрт,
Ўзи эккан ғаллазорни ёндириб.
Ҳаяжонла тинглар эдик ҳар саҳар
Радионинг садосини: — „Оҳ, яна!“.
Яна, яна босар эди қутирган
Ёв лашкари элни қилиб вайрона.
Тарк айлаган ўлкаларнинг еридан
Бир кафт тупроқ халтамизда сақладик,
Азиз тупроқ!.. Оғир кундан ёдгор!..
Биз у блан ўч қуролин ўқладик.
Шарққа томон борар эди эл — элат.
Учишарди кечга қолган қушлар ҳам,
Ухламадик... Аммо бир пас мизғисак —
Бу аламга тўлган эди тушлар ҳам.
Гуё тамоm янглишганди коинот,
Гуё ёмғир ердан кўкка ёғарди,
Гуё...

Йўқ, йўқ ўз жойида коинот,
Дар'ёлар ҳам ўз йўлидан оқарди.
Адашмапти кекса тарих изидан,
Бунга шубҳа қилинмасти бир паст ҳам,
Чунки...

VIII

На жоткор

...Борди Кремльда бир инсон,
Унинг қалби тепар эди мунтазам,
Тарихларнинг ҳукми қадар муқаррар,
Фаслларнинг тартибидай бегумон,
Адолатнинг ҳаққи каби абадий,
Коммунизм ғоясидай қаҳрамон.
Барча кўзлар Кремльга тикилди,
Бир диёрки, отасидан умидвор,
— Бахтимизга ўзинг борсан дун'ёда,
Сен халқингни қутқарурсан, нажоткор!

Ғоят яқин Зулматшоҳнинг галаси,
Берлин солар ҳайвонвори бир на'ра:
— „Букун оқшом тиз чўккуси Москва!..
Советларга хитом бўлур бу карра!“
Ёв севишиб ваҳшиёна рақс айлар,
Аммо Сталин ўз постида устивор,
Ҳатто „дўстлар“ чет элларда гумондор,
Аммо Сталин ўз постида устивор.
Парчаланмиш она юртнинг танаси,
Кўп шаҳарлар майдонида баланд дор,
Шявиллайди бошлар узра қамчилар,
Аммо Сталин ўз постида устивор.
Мамлакатнинг у биринчи аскарни,
Кўрик ясар у фронтчи қўшинга,
У нутқ сўзлар, ҳарбир сўзи пўлат, ўқ,
Учиб борар, ўхшаб кетар яшинга.
У дейдики: — ҳовлиқмасин ғаддор ёв,
Байрам бўлур албат бизнинг кўчада! —
Биламизки унинг лафзи — нақд зафар,
Буюк тўй бор доҳий ёзган режада.
Бу башорат қуёш қадар абндир,
Бир аскарни бу сўз қилар икки — уч,
Бир ишчини айлантирар уч — тўртга,
Ҳар юракга зўр ишончдан берар куч.
Бу сўзларга Ленин гувоҳ тобутда,
Виждон гувоҳ, тарих гувоҳ, эл гувоҳ,
Гувоҳ булут устидаги қуёш ҳам,
Доҳий сўзи барча сўзлар узра шоҳ.
Яқалашдик биз ўзимиз ёв блан,
Кўкрак кердик унга фақат ўзимиз.
Ёлғиз эдик, биз бир эдик, аммо бир,
Бирлик ила баҳамжиҳат ўзимиз.
Рус муштининг қақшатғучи зарбини
Ўғри олди Москванинг ёнида
Сталиннинг номи блан шарафёб
Пўлат қал'а, азамат Сталинград,
Орқасини тиргаб она—Волгага
Турар эди, чидаш эди чин мурод.
Тур, деганди унга ота—саркарда,
Тур, ва чида!—буюрганди мамлакат,
Тур, ва чида!—Шарқ қуёши деганди:
— Бош эгмаслик сенга эски бир одат!—
Ҳа, бу шаҳар Зулматшоҳни бўғди хўб,
Ёв толе'я энди сўна бошлади,
Аччиғланган полвон каби бир тепиб
Итбаччани қора лойга ташлади.
Рус қаҳрининг даҳшатовар зарбини
Бу гал кўрди душман Волга бўйида,
Балки бундай мусибатни Зулматшоҳ

Ўйлаган ҳам эмас эди ўйда.
Қилчяни ечди фашист ўрдулар
Пушаймон еб дун'ёга келганига,
Манхус немис бойқушлари йиғларди
Қора гулнинг Волгада сўлганига.
Бошланганди оламшумул бир қирғин,
Урдик шарқда, қирдик ғарбда, шимолда,
Сурдик жануб тоғларидан иблисни,
Қувдик қорда, саратонда, шамолда,
Шонли кунлар! Ёв қочишин кўрмаклик!
Буюк айём! Биз ҳам қурдик ҳам урдик,
Ҳам куйладик, ҳам ишладик, ҳам қирдик,
Биз қилични ҳақ иш учун суғурдик.
Қон тўкмаклик эмас эди бизга эп,
Аммо бу қон, қон эмас, балки йиринг;
— «Олинг аблақ босқинчилар, дажжоллар.
Сизлар эккан дон ҳосили шу: теринг!»
Бошланганди оламшумул бир қирғин,
Урдик шарқда, қирдик ғарбда, шимолда,
Сурдик жануб тоғларидан иблисни,
Қувдик қорда, саратонда, шамолда.
Сталиннинг қўлла имлаб кўрсатган
Йўлларидан азиз зафар боради,
Қочган қочар, қочолмаган ё ҳалок,
Ёки асир бўлмоққа ёлваради.
Ўрмонларда қасос аҳли партизан
Кремльнинг фармони-ла жидолда,
Ҳарбир уйда Сталиннинг расми бор—
Шу сабабли бўйсунуш йўқ қамолда.
Шу сабабли Ленинград пойидор
Сталиннинг иродаси, амридай,
Ҳар шаҳримиз кўп яшашга номзод
Самарқанднинг тўрт минг йиллик умридан
Азия кунлар! Ёв қочишин кўрмаклик!
Улуғ айём! Биз ҳам қурдик, ҳам урдик.
Ишда қирдик, қирғинларда биз қурдик.
Ҳақ иш учун қиличларни суғурдик.
Жаҳонгирлик тамонноси бўлди пуч,
Босқин аҳли асир бўлди, қайтмади,
Шамширларни ечиб таслим бўлмаган
Жониворлар бунда ўлди, қайтмади.
Якдил эдик, бир эл эдик, ватандош,
Қулатмади қал'амизни зилзила,
Биродарлик севгилари ҳалқабанд,
Гўё қардош тоғлар тизган силсила.
Миллионлар ҳужум айлар мардона,
Офтобнинг Зулматшоҳдан ўчи шу!
Ғазабланса шарқ нурининг оташи
Қоронғуни куйдиргучи кучи шу!

Бу оқиния манзилларга йўллайди,
Бу оқинга ота берар қўмонда,
Ҳамлачилар Сталин дер, Ватан дер,
Йулбошчим деб жавлон қилар майдонда..
Атрофида шер юракли сардорлар,
Зафар яқин, ўғри расво бўлгуси,
Кўкрагида ўлмас Ленин рамзи бор.
Кўкрагида Суворовнинг белгиси,
Сийнасида ғалабага пўлат азм,
Кўкрагида ғалабанинг нишоня,
Кўкрагида ҳаммамизни севгучи—
Азиз юрак!.. Шарофатли, нуроний...
У лашкарга манзилларда йул бошлар,
„Олға!“ дейди, ўзи бериб қўмонда,
— „Берлин узра қизил байроқ тикилсин!“
Жаранглайди бу фармойиш, бу нидо.
Зулматшоҳнинг пойтахтини у чоғда,
Қариш-қариш янчи нурнинг қўшини,
Қирмизи Май шу лалари бизларни
Муборакбод қилган эди у куни.
Жангноманинг сўнг варағи битилди,
Ғарбда, шарқда, сарҳадларда осойиш,
Тутунларда миңглаб чақирим ўтилди,
Инсоф туғян шунда қилдик намоиш.
Булутларни тўзиб баланд ҳилпиллар
Советларнинг у доларанг байроғи,
Беш бурчакли қизил юлдуз қўйнида
СССРнинг болғаси ва ўроғи.

*Буюк Октябрь социалистик
революциясининг XXX йиллигига*

ОЙБЕК

ҚИЗЛАР

Достон

1

Ёғар эди паға-паға қор.
Далаларда қайнар оқ қуюн.
Йўллар жимжит. Инграр дарахтзор.
Қишлоқ узра қору кўк тутун.
Ҳарбир уйда ташвиш ва ҳижрон.
Келинчаклар сочларида оқ.
Оналарнинг тушдан бағри қон.
„Қора хат“дан юзларда тирноқ.
Олис уруш қаҳрини тортар,
Оғилдаги хўқизга қадар...

Шу қишлоқда қора уйчада
Ўтиради — сирдош ва иноқ —
Бозиллаган пастак танчада
Дугоналар — бешта қизалоқ.
Кеча келган улар каналдан:
Тақир чўлда, қумли буронда
Қизлар ойлаб кетманла яктан
Метин ерни ёрди суронда.
Сочлар пахмоқ, юзу-қўл чатноқ
Лекин шонла қайтди беш уртоқ.

Қуёшдаги олма сингари,
Иилтирайди юзлари букун.
Шилдирайди хонатласлари
Узукларда жонли ўт ўйин.
Саратондай бозиллар танча.

Суриларда қор ўйнайди жим.
Ҳар қизда дард, умид бор анча.
Аччиқ чой ҳам қайноқ, хуш ичим,
Деҳқонча мўл, рангдор дастурхон:
Мағиз, жийда ва зоғора нон...

Кўп ойлардир соғинилган чоқ,
Лекин қизлар бўшмас, ниналар
Учар тинмай: ипак гул япроқ
Оқ шоҳида чамандек яшнар.
Жангчиларга совға — дастурмол.
Кўксин музга қўйган, ўт-дуд, қон
Ичра кечган кўтариб қурол
Йиғитларга содда армуғон.
Юрт қизларин муҳаббати бу
Бунда қанча қалб, эзги туйғу!

Қатим тортиб қизлар сўзлашар.
Гоҳ каналга учади хаёл:
Чўлда меҳнат тўлқуни тошар.
Тер,
буғ,
чанг, қум

ва қора шамол.

Карнайларнинг тонгда „ғат-ғати“,
Кетман, лўмлар чаққон-чақмоқлар,
Дорбозларнинг қалтис сан’ати,
Кўкда сузган олов байроқлар,
Тепаликнинг остида ғор уй,
Тунги гулхан, қумғонча ва куй...

Гоҳ дилларни ғам қақшатади.
Ҳар сўзда ух, ҳар сўзда имо.
Кўча, дала, уйлар бўш каби.
Ҳаёт тўю — базмдан жудо.
Қорачиғдай кетди азизлар.
Туғишгандек ётлар ҳам яқин.
Бирин-бирин ёдлайди қизлар
Улоқ, кураш, чопиқ мардларин.
Дастурмолда ёзувлар гулгун:
„Ватан учун! Сталин учун!“

Беш қиз тикар, — ҳарбирининг ҳам
Ўз ёши бор, завқ, қилиғи бор.
Энг етуғи Назмихон онам —
Ингичка қош, бўта кўз, бўйдор...
Маслаҳатгўй, ғамхўр ва туйғун.
Мудом хафа: бир куз никоҳ — тўй
Чалақолган!

Олтин ой сўлғун,

Нотобдай у, яна соддагуй.
Гумор тақар, туш ҳам та'бирлар.
„Қадим қизи“ дерди кампирлар.

Шўх, ҳазилкаш баридан Дилбар,
Ўн саккизга тўлур баҳорда.
Қизда ҳусн ва куч тирсиллар.
У қўшиқчи, чалар дутор-да.
Лекин дилга гўё ҳеч бири
Синмагандек: унда ҳам ҳижрон!
Сиррин билар бир Назми биби.
Дилбар чевар, сўзамол-чаққон.
„Артист“ — дейди уни Олтин ой.
Қиз дили ҳам шу умидга бой...

Дилбардан сал Ойжамол-ди ёш;
Япасқироқ, йўғон гавдали.
Ишда олов, уятчанг — ювош.
„Полвон қиз“-ди унинг лақаби.
Энг кичиги — жажжи қиз Гулшан.
Ажаб ўйчан ўн тўрт ёшида.
Опа қизлар севар кўнгилдан.
Ҳам пахтада, ҳам сув бошида
Ҳам хирмонда жиддий, чайир у,
Болаларча самимий, шўх, қув...

Кезингали чиқади қизлар,
Қор тинибди — ҳартараф оппоқ.
Завқ-ла гарч-ғурч тушириб излар,
Кенг ҳовлида қувнар беш ўртоқ.
Мана Дилбар ясаб қор тухум
Олтин ойнанинг лунжига урар.
Бирдан кулги, қий-чув ва ҳужум.
Ёшлик ўти қонда югурар.
Қорда кавуш, ҳавода румол.
Ўйин қизар...
Шунда кирар чол.

Чопди Гулшан хурсанд, ҳансираб.
Бобосини қучди, сўрашди.
Қизлар ҳурпик сочларин силаб,
Чол атрофин аста қуршашди.
— „Тошкентда не гаплар бор, ота?“
— „Қандай ўтди, бобо, қурултой?“
— „Сўзладими раис Болтака?“
Соқол қашиб чол дер: „гап талай,
Совуққотдим, сал исинайин“.
Уйга юрди қалтираб секин.

Оёқларин ўтга узатди.
Тез-тез ҳўплаб қайноқ чойни у,
Қизларга жим кўз қирин отди.
Бирдан ёнди соқолда кулгу:
— Гап кўп. Бай-бай ҳамма сўзамол.
Сўзнинг тузи шу бўлди: пахта!
Ғайрат қилу, пахтани мўл ол!
Кори-хайирга бизнинг эл шаҳт-да.
Сталинга ёзди катта хат,
Қасам ичди эл баҳамжаҳат...

— „Қасам?“ — диллар тепсинди бир ош.

— „Элнинг сўзи — қасам-да!“

Чол дер:

— „Етмиш центнер! — ва'дам каттаком.

Ҳар ёшимга, дедим, бир центнер!
Чапакбозлик — кўк ёрилгандай.
Нетай, Гулшан, даданг ҳиссасин
Бошга олдим. Арслоним қандай
Ғайратлик-ди? пахтакорди чин!
Ўзинг асра, тангри, қулуним*.
Доно кўзлар ёш тўкар юм-юм.

Қизлар оғир эгди бошларни.
Сукут... эзгич, ма'нодор, узоқ.
Лабни тишлаб, тугиб қошларни
Гулшан ўйда — бўзарган, титроқ.
Кейин бирдан турди; жонли, шод
Бобосига ёстиқ узатди,
Шол рўмолин ўради қиз бот,
Сўнг ҳаммани бир-бир кузатди:
— „Хайр! Мен борай раисга шу дам*
Қизлар турар: „Нима гап? — биз ҳам!“

II

Ғилай йигит чўт қоқар ҳорғин.
Олпдай раис — Болтака кайфсиз,
Ўтирарди чимтиб манглайин.
— „Қасам ичмак учун келдик биз?“
Саломдан сўнг дер Гулшан дадил.
— „Центнердан кел! — юрт ичди қасам.
Бел боғладик зўр ишга бу йил!“
— „Юз сераман! Бу аниқ ва'дам!“
— „Манам юз!“ — дер уялиб „Полвон“.
— „Майли, юз!“ — дер қолганлар шу ош.
Раис турди, қудратли ва дов;
Хумдай боши нақ шинга тегар...
— „Шунқорларим, баланд уч — синови!

Бешовингга бердим беш гектар.
Звено бўл, беш бармоқдай — бир!
Бошлиқ бўлсин... Хуш, манов Гулшан.
Қандай кўмак — мен ўзим ҳозир!
Чўнг ва юнгли қўлни кўнгилдан
Узатди у ҳар қизга; шу чоқ
Эзги ҳисдан ҳар юрак титроқ...

III

Тонг. Звено далага чиқди.
Устларида қўпол жомакор.
Оёқларда ҳарнав' чориқди.
Ерда қалин ғўзапоя, қор.
Чумялади қорда қарғалар,
Мана улкан дала, кўзлаб боқ!
Айтиш осон, қара: беш гектар.
Ёмон эмас эди ер бир чоқ.
Қуриган эди дармони секин;
Ўн центнердан тўккан энг кейин.

Тонг. Изғирин аччиқ, Юзчилар
Бошлайдилар далага ҳужум.
Ёшлик ўти неларга чидар!
Ерни темир қотирган қиш шум.
Қор қоплаган ғўзапояни
Суғириб кўр муз чангалидан
Торт ва йиқил, қўлни шил, қани!
Изғириннинг муз тиканидан
Бармоқларда тоқатсиз оғриқ,
Кўзларга ёш тўлади „жиқ-жиқ“.

Қизлар ишлар шовқинсиз, иноқ,
Эзги туйғу қучгандир гўё,
Ҳаракатлар ўжар ва қистоқ.
Иш қийин. „Ғинг“ дейишмас асло.
Мушқул ишни олдилар бошга...
Азим бурчни сезар ҳарбири.
Айланганди сабрлар тошга.
Нолишмайди — дилда ўз сири.
Пешиндан сўнг ёқиб аланга,
Чой ичишди — жон кирди танга.

Яна шошқин бошланади иш.
Қарич-қарич очилар дала.
Борган сари ошар ўчакиш!
Сочлар юлуқ, қўллар дабдала.
Қалтврайди оруқ Олтиной.
Пяхиллайди Ойжамол „Полвон“

Назми, Дилбар — нақ йиқилгудай.
Уринади Гулшан — бедармон.
Қош қорайди. Қизлар жўнамас.
Раис қувлар ҳайқириб: „Бас! Бас!“

Звено эрта тетик, шод яна.
Иш бўлғуси тагин сер қулоч!
Ҳаво илиқ, чақнайди дала.
Қуёш бугун чиққан яланғоч.
Ҳартомонда оппоқ, соф ёлқун.
Қорлар эрир, ер шиш — семирар.
Дарахтларда кўкламги ўйин,
Шундай илиқ — ешингинг келар.
Қушлар қандай жонли шўх парвоз.
Ўзбек қиши шундақа серноз...

Ер қабарган, тер қуяр қизлар.
Чориқларда дахсар-дахсар лой.
Оёқ тортсанг, букилур тизлар.
Қичқиришар:

— „Кел, торт!“

— „Ҳой!“

Лой томади юзлардан ҳар он.
Лой — сочларнинг қора мавжида.
Ясангандек қизлар шод-хандон.
Қумғон қайнар жаҳли авжида.
Оқшомгача бирдам тиним йўқ.
Қултуғида зоғора — қиз тўқ.

IV

Иш кетидан иш чиқар ҳаркун,
Кенгашади звено бир оқшом.
Не қилсинлар „юз“ олиш учун?
Зироатда улар эмас хом,
Бобо сўзин эслаб Гулшан дер:
„Бегона тупроқ, девона тупроқ“.
— „Ёт тупроқдан қутиради ер!..“
Деҳқон қизлар ҳал қилар шу чоқ:
Қайда эски пахса бўлса — буз!
Завод бермас бу йили ҳам „туз“.

Олис эди пахсалар броқ.
Колхоз берди эшак, арава.
Йўллардан чанг кўтариб бир чоқ
Машиналар ясарди ғалва.
Тўда-тўда колхоз отлари
Кишнашаркан, янграрди само.
Аравалар гумбур, савлатли;
Ҳайдовчилар олифтанамо.

Колхозда танг от-улов букун.
Уруш! — борлиқ ғалаба учун.

— „Навоийдан қолганми девол?
Тошдан баттар, темирдан баттар...“
Уҳ тортиб дер Олтин ой беҳол.
— „Тўп бузолмас!“ — ҳансирар Дилбар.
— „Кунжарадай, ер қилар маза!“
Деб Ойжамол уради кетмон.
Қизлар ёниб, терлайди тоза.
Тупроқ сачрар тош парча симон.
Пилла-пилла қабарур қўллар.
Узоқ ўнқур-чўнқурди йўллар...

Бу йўлларда лой кечиб Гулшан,
Тупроқ ташир аравачада.
Иш унса бас, қизча беҳад шан.
Эшак қилар ишни пачава.
Наманган, Ҳинд, Хўтан ва Кошғар
Йўлларида шоирга¹ ҳамроҳ
Бўлган маҳлуқ — айёр ва ўжар.
Бирдан тошдай қотади у гоҳ.
Сила, сийпа, ур, теп — фойда йўқ.
Қулоқ силкмас ва кўзлари лўқ.

Гоҳ қилтириқ арава синар,
Тентирайди Гулшан қишлоқда:
Мих, ё парча темир қидирар...
Уста Қамбар энди узоқда!
Мана Гулшан лой йўлда ёлғиз, —
Қоқар, суқар, арқон-ла чандир.
Йиғлағудай бўлиб ба'зан қиз
Дўстларига қайтар...
— „Командир!
Аравангдан бешта қоп тузик!“
Елкаларда эрта-кеч зил юк...

Қизлар кўнгли тинчимас ҳали:
Тўйдим демас, ернинг тили йўқ.
Оғдаришар икки тепани.
Сўнг билинар — ер кўкси тўлуқ.
Азаймайди лекин иш, ташвиш.
Бу орада ўтди „Лайлак қор“
Бойчечак ҳам кулди сариғиш,
Олтин ҳаво эснайди баҳор...
Кеча бўмбўш йўлларни бугун
Бинафшалар безапти бугун.

¹ Шоир Машраб кўзда тутилади.

Ҳаво илиқ ва шундай равшан,—
Кўзни ёшлар сувнинг ойнаси.
Кўчаларда, томларда энг шан
Янграр „Лайлак келди“ наш’аси.
Варраklarнинг устидан вазмин
Узун тумшуқ қуш қанот қоқар.
Минорада бир арава ин —
Қуниб мағрур атрофга боқар.
Ҳаркун янги бир қуш жилваси.
Тумшуғида куйи ва хаси...

Қиш кийимин ешмакка ҳали
Улғирмасдан, ҳарёқ ям-яшил.
Тинмай бойир ернинг безаги —
Сохир баҳор тўқир муттасил.
Ариқларда оқар жонли куй.
Мижжа қоқмай, завқдан тебранар
Шўх тераклар — адил, баланд бўй.
Толлар — сатанг, шошиб безанар.
Кунга, елга чиқар чойхона.
Чаккаларда ёнади лола...

Осмон эди боя беғубор.
Қайдан енгил булут ва ёмғур?
А, ҳазилни севади баҳор!
„Шовв“ этади йирик-йирик дур...
„Ток очарнинг шашаси“ дир бу.
Панага зир қувар ҳаммани
Боғчалардан, ишкомлардан у.
Ташвиши ҳам шириндир ани.
Олтинларан бир пасда ҳаво.
Қий-чув. Иш. Ранг денгизи само.

V

Куйманани далада аҳл,
Унитгандек гул фаслин беш қиз.
Оғирлиқлар кундан-кун хил-хил,
Ана ётар трактор ишсиз:
„Зап часть“ деган балоси қани!
Яна ношуд тракторчи ҳам.
А, жангдадир бу иш мардлари!
Звено-чун ер суриш зўр ғам.
Қизлар хуноб, ёнар, уринар.
Шунда кўкда ўтар турналар...

Гулшан кўзи тиниқ самода.
Тизилгандек ипга, турналар
Учар қатор чексиз фазода.
Қизда шодлик бирдан тўлғанар,

Кукламни у илк сезган каби.
Қулин силкар, қичқирар қувноқ.
Фақат бир зум!— тўқтар юраги.
Қул, шол каби, осилар шу чоқ.
Нур денгизи ичра толе'манд
Сузар эди турналар баланд...

Қайга учар?— Украинага?
Ё уёқдан?— қиз ўйлар ғамгин.
Эртакларда дардли синага
Қуш келтирмас хушхабар, таскин?
Хаёлидан кечади дада —
Шинель, милтиқ ва чўян қалпоқ...
Шундай хушфе'л, беозор, содда
Пахтакорга ўхшамас броқ.
Қушлар сафи йўқолди — бир ип.
Дустларга қиз боқар хўрсиниб.

Ҳамма ишлар, Дилбар паришон.
Сеҳрланган каби турарди.
Қушлар учган уфуққа хайрон
Боққан кўзлар ёшга тўлади,
Қиз сирини қиз сезар чуқур —
Гулшаннинг ҳам кўзлари қайвар.
Дилбар уни жимгина қучар...
„Қуй, айланай, бари соғ қайтар!“
Дер-ку ўзин тиялмас бир он.
Қалбда ўтган йилги саратон:

Пешин. Иссиқ авжда. Дала жим —
Чямдим уйқи встайди инсон.
Шохдан-шоҳга қўниб Дилбарям,
Ўрук қоқар, сочлар паришон.
Азм дарахт силкинган сари
Олтин мева тўкилар дув-дув...
Қиз елпинди. Чўчиди тани.
Бу не товуш?— бошин бурдию
Йигитчани кўрди ёнида,
Жон қолмади гўё жонида.

Йигит — Ўрмон, қарчиғай сумбат,
Кучда, хулқда бўлимли, туйғун.
У табельчи, найчи — хушсуҳбат.
Ҳам ҳисобдон, ҳам элга ҳаркун
Чойхонада ўткур газетхон.
Пайт келганда шофердир а'ло,
Ҳам колхозда танҳо таржимон,
Яхши мерган — урар беҳато.
Чоллар аро боадаб ўсмур,
Ўсфурунлар аро шўх майхўр...

— „Бу нямаси? — бу қандай қилиқ?
Мен ўзимни ерга отаман!“
— „Ерда тутқич бермадинг, дўндук,
Овчи итдай қувдим изингдан!“
Қиз биллагин ушлайди маҳкам,
Чақнар кўзлар қора — оташи...
Ҳансирайди йигитча шу дам,
Ҳам ловулла саратон каби.
Қиз ерга-мас, ўзини қизгин —
Қучоқ сари отмишди секин...

Кейин ўтди уятда ойлар.
Шарпасини кўрса, қочди қиз.
Лекин қалби ненидир пойлар,
Хаёллари тўзгин, тизгинсиз.
Қочадию қилар пушаймон.
Йўллардаги юзларча издан,
Қидиради изин ҳарзамон.
Рапк қилади уни ҳар қиздан.
Ниҳоят, шом юлдузи уни
Ўрмон сари имлар ҳаркун...

Бир кеч қайтар Дилбар хирмондан
Уч кун гўё унга бир умр.
Қалби нотинч соғинч, ҳижрондан.
Қоронғуда қидиргандек нур,
Ўз бахтини қидирар дарҳол.
Пахтада йўқ, идорада йўқ,
Келтирмайди товушин шамол.
Қишлоқ гўё бумбўш ва совуқ.
Дедиларки, кеча азамат
Жангга кетди, — қайтсин саломат!

Бошин букиб, секин юрди қиз,
Ҳуши учган кўзларида дуд.
Қайга борар шомда у ёлғиз?
Совуқ титроқ мавжида вужуд.
Дам нимадир секин пичирлар,
Дам лабини тишлайди қаттиқ.
Тентирар қиз, қалби шиғирлар.
Сўнг эс келар, сўнг йиғлар „пиқ-пиқ“.
Уруш вақти. Оғир пайт. Чидам!
Ёлғизгина ундами бу ғам?

— „Кўз ёшидан тўйдим, ўртоқжон,
Яхши ният, яхши тилак қил.
Қатор орден тақиб, соғ-омон,
Ҳам соғиниб тез қайтсин дегил!“

Назми жиддий юпантиради.
Ойжамолнинг юзи қийшар:
— „Ўлим берсин йиғига тангри!
Йиғламайман. Куяди жигар...
Азми? — Кетди дадам, уч акам!“
Дерку бирдан хўнграр ўзи ҳам...

Бешавининг кўнгли синиқди,
Жим кулишди кўз ёш аралаш.
Иш беҳад мўл, фақат вақт зиқди.
Қизиб кетди ариқ тозалаш.
Ўтган ёзнинг қора қуйқуми
Кучган сайин, сирли сополдай
Ялтирайди ариқлар туби,
Чақрим-чақрим, қизлар дам олмай..
Қазидилар. Ҳа, ёз бўйи сув
Оқаверар шорқираб, сулу.

VI

Далаларни бир вақт шовқинга
Тўлдирган чўнг трактор ҳозир
Ўлик темир. Қўшни бўйинга
Олар хўкуз — қадимги ботир.
Броқ, улар сууст, кўтир, қари.
Ер суради қизлар: „хўк, жонвор!“
Ҳар урганда бир қадам нари.
Чора борми? Қистайди баҳор.
Қўшбоб ҳайвон қайда? Ер ҳайдов
Ҳар звено учун-да қистов!

Хум бошини қашир Болтака:
— „Олинг, қўшинг тўриқни ҳозир“
Қизлар ҳайрон. Бу не ҳангома!
Бирдан раис семиз кенг бағир
Ерларига, қояда турган —
Бургут каби, ташлайди назар.
Бир вақт бунда ҳайқириб юрган
Дов йиғитлар хотирдан кечар..
— „Ҳазили йўк, қўшинг тўриқни,
Элдан аввал экинг уруқни!“

Туруқ пойга ёки улоқлар
Қаҳрамони эмас, йўрға у.
Чиройи ҳам юриши қадар,
Нодир эди бўйи ва тури.
Севар эди Болтака жондан,
Олисга ҳеч минмас эркани.
Донгдор мажлис бўлса, ё бирон

Зур байрамда минарди ани.
Харбга кеткач бор машхур отлар
Йўрға яна бўлди му'табар...

Ана келар тўруқча донгдор,
Гуё тегмас ерга оёқлар.
Гўзал бошин силкар оҳангдор,
Духобадек сирти ярақлар.
Гулшан хурсанд, ҳавфсираб лекин
Отни ҳайдар, сочлари тўзиқ.
— Йиқиласан! Маҳкам тут ёлин!
Шериклари қичқираб бўғиқ.
Қўш олдида от кишиар жаранг.
Ачинишар, қизлар дили танг.

О, бу кунлар! Сўрди кўп тер, қон.
На одамда, на отда тиним!
Чол келару довдирар бир он:
— Манав менинг катта ўлчагим
Жимжиловдай ботиб кетди-я.
„Бобо деҳқон“ иши бўбди бу,
Роҳатини кўрарсиз“ дея
Йўрғалайди даласига у:
Ахир чоллар звеноси ҳам
Ерни шундай ҳайдасин кўркам!

Тунлар ўтар ташвишда ёлғиз,
Далани кўк сатрлар каби,
Туттош қоплар жўяклар текис.
Ҳар қариш ер — меҳнат гавҳари.
Звенолар бошларкан экиш,
Қизлар ери яшнади кўм-кўк.
Кўзларида шодлик, руҳланиш
Дала бўйлаб бошлайлар кўрик.
„Турна қатор“ унибди аҳл.
Қуёш эмар барглар соф, яшил...

Ором чоғлар етди бир нафас.
Азим сада яшил гумбази —
Қушлар, еллар маскани гумбаз —
Остида жим ётишар. Назми
Ва Гулшаной ёзацилар хат.
Ўзгалари боқиб хаёлчан,
Кутишади қаламга навбат.
Сўзга чечан орада Гулшан.
Тили ҳисли пишиқ ва ўткир.
Тўлқинланиб мана у ўқир:

„Юз центнер-чун бошладик кураш.
Дода, қиринг юз ёвни бу ёзи“

— „Ақлинг мунча тиниқ-а, Гулшан!“
Жаранглайди бўса ва овоз.
Кейин ёзар четланиб Дилбар,
Ўқимайди, — кўзлар тўла ёш.
Олтиной сусти ёзар, шивиллар,
Гоҳ қаламин тишлаб, қотар тош.
„Полвон“ ёзар тез, йирик-йирик,
Сўзи қисқа, тўғри ва тирик...

Учар шу вақт олисга беш хат.
Ҳарбирининг ўз тақдири бор.
Эгалари қайда шу соат?
Балки, бири лой ялаб, киндор,
Ўқ дўлида борар хужумга...
Бири белдан муз сувга ботиб,
Окопда дош берур ўлимга...
Разведкадан оч, ҳорғин қайтиб,
Землянкада бири зап ухлар,
Ташқарида „Катюша“ увлар...

Бири қайси бир лазаретда,
Ё оёғи, ё қўли тўмтоқ.
Ё шаклсиз, даҳшатли бет-ла
Ётар беҳуш алақлаб шу чоқ...
Балки бири ҳу аллақачон
Ер қўйнида, балки бемозор —
Парча-парча учган ҳартомон,
Дар'ё ютган, ёки бўрон, қор!
Балки бари шаҳид. Бу беш хат
Тарих сари қилур саёҳат?

Қизлар бундай ўйламас асло.
Гумонларнинг қора шарпасин
Даф' этади умид доимо.
Ором. Баҳор ўпади майин
Қизлар сочин. Ўсма, ойна.
Вақт бормиди унга боққали?
„Қорайибман, озибман“ дея
Бош тебратиб қарайди бари:
Юзларида қуёш, шамол, чанг
Ким'ёсидан энг табиий ранг...

— „Йўқ, қўймайман, ўсма, дилим ғаш.
У қайтган кун қиламан пардоз!“ —
Назми эгар бошини дардкаш.
Дилбар ҳайрон. Оқарар бироз.
Сунг ариқда қошин ювниди:
— „Еқтирмасди ўсмани Ўрмон...“
Ўсма суви — баҳор сурури

Қизларда ғам чайқатган замон
Келақолди Болтака ва чол:
— „Баракалло, баринг топ камол!“

Дўриллади раис — дов қомат,
Зўр қўларин белга тираган,
Ҳаяжонли юзи шу соат —
Қуёшдаги кенг сопол лаган...
— „Ўсма қўйинг, ўйнанг бемалол.
Ялла қилинг, бари ярашар.
Меҳнатингиз, биламан, ҳалол!“
Раис завқла кезар пахтани!
— „Кўз тегмасин, осинг исириқ!“
Чол дер жиддий ва ямлар мийиқ...

Қизлар таклиф этишар кўмак
Бобойларнинг звеносига.
— „Ким ўзаркан, сабр этинг андак!“
Мағрур кекса унамас сра.
Хўрсинади Болтака шу дам:
— „Даст’ёри йўқ, касал, ғирт ожиз
Овлалар бизда эмас кам...
Томорқасин ишлаб берсангиз?“
Қанотланар қизлар ва чаққон
Кўтаришар елкага кетмон.

VII

Мастон кампир, ҳасса элгида,
Ўн сўзидан дуо тўққизи.
Олди тўла етим набира.
— „Жон қизлар, — дер нурланиб юзи —
Ярмисига жўхори эксак.
Нўхот, лобия ўрни — манавёқ;
Оролиққа қовун, ҳандалак,
Девол бўйлаб беш-ўн туп қовоқ...“
Толмай кетман уради беш қиз,
Кампир сўзи озаймас ҳаргиз.

— „Аскаргинам, Арслонтойгинам,
Тушимга ҳам кирди шу туни.
Етилибди, тўлибди бирам,
Авлиёлар қўлласин уни!
Қўллариди ҳархил кўчат бор.
Қайга эksam, деб юрди узоқ...
Уйғондиму йиғладим зор-зор.
Опоқ қизлар, чопинг чуқўрроқ!“
Тердан сочлар ва кўйлақлар ҳўл.
Бир зум қўймас кетманни ҳеч қўл.

Ёрдам иши қизир кун сайин,
Ҳар қиз элга бўлгудек фидо.
Уқир экан қишлоқ офарин,
Айнаб қолар тўсиндан ҳаво,
Изғир кўкда ваҳим булутлар,
Гарчи кўпдан кечган эса ҳам
„Аҳмон-Даҳмон“, ҳар нав' ҳут-ютлар.
Ел қилиғи шумли ва мубҳам.
Қуёшда ҳам жунижиди инсон.

— „Хатар!
— ...Хатар!“

Йўқ эди гумон.

Куз фаслида учгандек қушлар,
Севинч учар диллардан беиз.
Қизлар кайфсиз, ҳушсиз юришар,
Кўкни босган офатга ожиз...
Не бўлади қийратса бирдан,
Гулдай нозик пахталар ҳали!
Муз ютгандай ел эсар қирдан.
Ғамдан Гулшан гаранг сингари.
Юпатади уни „полвон“ қиз“:
— „Бир тер тўкиб, қайта экамиз!“

Кўр кампирда тугайди чидам,
Набираси келар етаклаб.
— „Туш кўргандим, — аскарчагинам
Хафа эди. Келдим эмаклаб...
(Ҳар сўзига туш муқаддима!)
Ҳа, шошкан қиз эрга ялчимас, —
Элдан бурун экишлик нима?
Қиш қирмоча ҳали оз эмас.
Қиш чиллада ўрик гуллабди-ю,
Саратонда яхлаб қопди сув!“

Дедиларки, қилдик тавакқал,
Агроном, хўб, деди бош чайқаб.
— „А, ким дединг? Номи ҳам чигал...
Ҳа, биламан, китобга қараб,
Дехқончилик қиладиганлар.
Экиш-териш одам отадан
Мерос қолган энг азиз ҳунар.
Кенгаш лозим эди бобован!
Ҳа, бурундан чол ғўр, бема'ни.
Ешлигида имларди мани...“

Жаранг кулги ҳавони ёрар,
Қизлар кулар кмалагундай.
Кампир қарғаб ҳасса кўтарар.

„Басе!

Тавба!

Маслаҳат шундай:

Жойинг жаннат бўлгур қайин отам
Айтардики, изгирин агар
Тилсиз ёвдай босса илк кўклам,
Тутун тутат — ўтади хатар.
Қадим сўзи, эмас беҳикмат.
Уйлаб кўринг, ҳар дам ғанимат“.

Тун. Жимжитлик совуқ ва қора.
Итлар ҳуриб чарчаган каби.
Қизлар юрар жунжиб далада.
Қора, гирдоб ютган далани...
Йиқила-қўпа, кўр сингари чол,
Далда бериб, ғамгин айланар.
Гулшан боши узра қари тол,
Йзгириндан инграр новдалар,
Мудроқ босар қизчани ҳар он,
Мук тушқудай, ҳорфин, бедармон.

Кун бўйи у минут дам олмай,
Терлар булут бўлсин деб тутун.
Буюк доvon ошган бир отдай,
Муҳтож роҳат туновга шу тун...
Ба'зан дейди Ойжамол мудроқ:
— „Ёт, Гулшаним, пича мизғиб ол,
Унча куйма, иш бўлса чатоқ,
Мен бир ғайрат қилай, хайрон қол!“
Гулшан кесар:

— „Олайиқ қанор,
Бир жойда ноқ тоғ-тоғ хашак бор“.
Дилбар, Назми, Олтиной сергак,
Танлар термометрдек сезгир.
Бир тўп юлдуз қатор дов терак
Учларида, — кўзлари пир-пир.
Қаердадир сув найи оқар —
Фироқларнинг ҳисларига жўр...
Мана кемтик ой аста қолқар,
Далада жим юзар хира тўр.
Шунда олис сирли шаклни
Кўриб қизлар тишлайди тилни...

„Омовлик бер юртга худойим,
Даф' айлагин „Гитлир“ балони!“
Мастон кампир ҳарсиллар босим,
Қўлтиғида етим посбони.
Ўтирди-ю уҳ тортди кампир.
— „Мижжа қоқмай, қиламан дуо.
„Тонг отмайди — тугади сабр.

Эсим-хушим сизда доймо.
Кўзимда нур, белимда қувват
Бўлсайди-я, қилардим ғайрат!

— „Замон оғир, уйлар эркаксиз,
Арслонтойлар бўлсайди агар,
Ҳозир „пиш-пиш“ ухлар эдингиз.
Тўйларингда этардим лапар...
Мана чўлоқ кўнғиз сингари,
Мен судралиб келдим бемадор.
„Ҳойт-ҳойт“ деган — элнинг гапи бор, —
Бўлар эмиш туяга мадор“.
Тўнгмасин, деб ўраб ҳарёндан,
Қизлар қувнаб қучишар жондан.

Овжи саҳар. Баногоҳ кимдир:
— „Тутун! Тутун!“ — қичқирар ғамгин.
Дик турди-ю уҳ тортди кампир.
Қизлар шошар, йиқилар. Шовқин!
Пуплайдилар ўқчиб, йўталиб.
Ҳарёқда ўт, бурқийди тутун.
Қора булут каби юксалиб,
Оқар тутун, тутун,
Аччиқ тун...

Тутун тундай. Бўғулур қизлар.
Кўзларин чирт юмар юлдузлар.

Қайрағочлар олтинланаркан,
Айланади қизлар далани,
Қарар меҳр, ҳаяжон блан.
Ғўзалар соғ! сакрашар баря.
Кўзлар бирдан чоқчаяр ҳайрон:
Қўллар — кўмир, юзлар — ис, кир-чир.
Сочларида қалин кул, тўзон.
Кулишади. Хатар йуқ. Кўк, қир
Яшнайдди шан. Илиқ ел эсар.
Қуёш қандай кўркам юксалар!

VIII

Кўм-кўк, гулдор кўйлакли сатанг —
Қуёш қизи ўтди сеп ёйиб,
Гилосларга лабдан бериб ранг,
Тут шиннисин наҳорда тотиб.
Кўк чой талаб ёз қизир ҳамон,
Ҳаркун ошар қуёш ғайрати.
Ўрик — олтин; олма бети — қон.
Эпкинларда гулханнинг тапти.
Дарахт қўйни, жилдираган сув
Ҳар жонлининг қидиргани бу!

Броқ, қизлар салқин қидирмас,
Чопиқ пайти — ғанимат ҳар он.
(Ўзга юмуш яна кам эмас!)
Қўлларда зил, расмана кетмон.
Сочлар чамбар, енглар шимариқ.
Юзларида тинмас шўр бўлоқ.
Оёқларида эркакча чориқ —
Дам ўтмасдан лаблари қақроқ.
Яхна кўк чой!

Бормисан қумғон!
Ҳар қултуми жонга қўшар жон.

Сўлқиллайди қизлар даласи.
Гектарларни бир айланакўр,
Қандай кўркам кўк манзараси!
Ғўза гулда, бўй, шохлари зўр.
Ўтган кўзни асирлар бу ер.
Чопиқ қилган қўллар беназир,
Белдор йигит, ишда пишган эр
Ёқасини ушласа арзир...
Халқ бошига тушгач мусибат,
Қизлар бўлди шундай азамат.

Оқшом, хира ойнадай ҳарёқ,
Шамол елпир ер иситмасин,
Муסיқасин энди визилдоқ
Бошлаганди, битириб ишин
Гулшан ҳорғин жўнар уй сари.
Катта йўлга чиқиш бланоқ,
Алла кимдир, — район одами
Қоғоз берар, қиз ранги бўз — оқ.
Югуради худди телбадай,
Ё албости тушда қувгандай...

Раис отди ўзин супадан:
— „Айт, не бўлди? Яна не бало?“
Қиз капини очар даф'атан.
Раис титроқ қўл блан аста
Олиб қарар, уҳ чекар узун.
Таниш эди унга „қора хат“
(Яширганди кўзини бурун)
Нима десин? борми насиҳат?
Жим силайди Гулшан бошини,
Ва эркалаб артар ёшини.

— „Йиғлама, эл бошида бу ғам... —
Дерку қалбга недир қадалар —
Ота азиз — юрт, халқ ундан ҳам.
Шундай деган қадим боболар,

Балки қайтар доданг соғ, эсон,
Ба'зан янглиш келар „қора хат“
Дер Болтака майин, меҳрибон.
Эсин йиғиб, у айтар қат-қат:
— „Айтма чолга, онангга зинҳор!
Вақт малҳамдек дардга шифодор...“

Мана Гулшан уйда, тинкасиэ.
(Яхшиямки она ўроқда)
Чол супада букчаймиш ёлғиз.
Ой баргларда, сувда, товоқда.
Гулшан кўрқар — ҳар ҳаракати,
Ҳарбир сўзи фожи' сирни фош
Қилур каби сун'ий, ғалати.
Дарди ҳадсиз, фақат йўқ дарддош.
Қозон осар ғамдан ҳушсиз қиз —
Чол қолмасин иссиқ таомсиз...

Шўрбо ичиб бобо яйради.
Мўйсафидлар қўлини мақтар:
— „Чопиқ нима? — Тош қайиради!“
Сунг ҳаркунги сўзини айтар:
— „Кўп хушхабар берибди „карнай“.
Бизникилар бирталай шаҳар
Олишибди, ёв тумтарақой...
Иншоолло, жанг ҳам тез тугар,
Кириб келар эшикдан доданг.
Қўй сўямиз, базм вадаванг!“

IX

Ғижирлайди қўқон арава,
Соврилади аччиқ чанг қалин.
Отни силтар Ойжамол: „чуҳ ҳа!“
Чувиллайди қизлар дам сайин.
Йўллар ўнқур-чўнқур ва қингғир.
Пишқиради интилиб бўз от.
Аравакаш қиздан ким ҳайиқар,
Шўх болалар осилар бот-бот.
Шундай, қирга йўлланур карвон,
Ғалабага гаровдир хирмон!

Икки ёқда дарахтлар тўлиқ,
Йўллар узра ям-яшил чодир.
Бутоқларда мевалар қуюқ, —
Аравага дув сочиладир
Шафтоли, нок, олма-жоноқи.
Узилади қўл тегмасданоқ
Тоғолчанинг сариғ маржони...

Кўм-кўк, баланд саройдор ёнгоқ.
Жийдазорлар кумуш ёлқинда,
Ҳарён жонли ранглар тўлқинда...

Ранг, ҳид, сасга бой ёз ҳавоси.
Ишқомларда қандай наш'адор
Тартараклар, жомлар садоси:
Чуғурчуқлар айёр, ҳужумкор!
Полилардан онқир ҳандалак.
Жўхорилар силкийди соқол.
Елкан очар сонсиз' капалак
Бедазорнинг мавжида хушҳол.
Ҳа, томларда оппоқ 'қорсимон
Кўзни олар пилладан хирмон.

Ранглар мавжи, бу манзаралар
Сўзананинг ҳошяси каби.
Пахтазорлар уфуқдай сербар.
Бу — водининг гули, гўзали
Эмиб болқир қуёшнинг сутин.
Ғижирлайди арава — шалоқ.
Қишлоқ қишлоқ. Колхоз. Сув. Тутун.
Кўз чарчайди — пахта ҳаммаёқ.
Қизлар унинг ҳосилини дидлар,
Бирин мақтар, бирин танқидлар.

Қуюлгандек дар'ёга ариқ,
Йўл тандаси қуюлди қирга.
Кўзни олар қизғин узоқлик —
Тепаликлар, ўрлар сидирға,
Чўл қуёшдан ганграган, мудроқ.
Арава ҳам мунгли ғиждлар.
Қум ўт урар. Лаблари қақроқ
Қизлар тандир каби қизирлар,
Кечга яқин ошилар доvon,
Таниш манзил имлар меҳрибон.

Ўроқчилар кўтарар қий-чув,
Тўйда келин келган сингаря.
Звено ичар қумғон-қумғон сув,
Қейин тиллар сўзга киради.
Бунда уч-тўрт қартайиб қолган
Оталар-ла беш-олти аёл.
Юзларига ола доғ солган
Қуёш ўти, саҳройи шамол.
Теваларнинг ўркачи каби,
Тепаликда чодирчалари.

Гулшан ётар, йўллар захмати
Суякларни ҳали эзғилар.
Кўзларининг қора диққати
Тўқ бошоқлар узра кезинар.
— „Нега мундай ма'юссан, қизим?
Бетобмисан?“ — Қайғирар она.
Қиз индамас, хўрсинади жим.
— „Хат-пат борми? Сен нега хафа?“
— „Ойи, — дер қиз — қилайлик сабр,
Ёзганини кўрсатар тақдир...“

Она силар қизи бошини,
Тикилади нотинч, меҳрибон.
Гулшан сўйлар звено ишини.
Она юзи нурланар бир он.
Чопиб келар Дилбар шу соат
— „Юр, кўрамиз, Анзират холам!
Туғубди-ку. Қий-чу, зиёфат“.
— „Булоқ қайда, бироз ювинсам?“
— „Булоқ суви — симобнинг ўзи“.
Сувда қизлар ва шом юлдузи...

Чодирда тинч ётар Анзират,
Кулар ҳорғин, кўзлари порлоқ.
Чўмиларкан инғолар бақват
Бу — еттинчи ўғил — чақалоқ.
Жангда улкан ака ва дода.
Бахтли бўл, деб аёллар суяр.
— „Ҳай, сут пишир! Ҳай, қил атала!“
Қизлар шошиб юмуш бажарар.
Эркаклар шод. Қозонда эт, мой.
От қўйишар дарров: Бошоқбой!

Ой нурида тинаркан саҳро,
Шаббодада уйқу на ҳузур!
Лекин ўроқ чархлаб звено
Бугдойзорга йўлланар мағрур.
— „Ҳа, ғанимат тангри чароғи!“ —
Кўтарилар бор ўроқчилар.
— „Тўқ аскарнинг ўткир яроғи!“ —
Хирмончилар ишга чиқдилар.
Қизиб кетар хирмон ва урим.
Қушиқ. Кулги. Эснаш. Тун — сўлим.

Жим мудрайди тепа ойдинда.
Инғолайди гоҳо чақалоқ.
Ухлайолмас она — кўксида

Кун ва тундек севинчу фироқ.
Аскар ўғил, аскар эр сари
Элтар уни гоҳо хаёллар,
Чала уйқу, ёнади тани.
Бир чоғ эслар: қани аёллар?
Бошин узар ястиқдан бирдан.
Калавланиб чиқар чодирдан.

Айланади ҳўкизлар ҳорғин.
Олтинланиб учади сомон.
Тўзонлар ҳам булутдек ёрқин.
Ялтирайди уюм-уюм дон.
Бирдан тўхтар хирмон: „ҳов, бу не?!“
Уйқисираб келдингми, гапир?

— „Бир пас ишлай!“

— „Эсинг борми — эй...“

Дугоналар ялинар, койир.

Қизиқчи чол дейди:

— „Кел, опой,

Сен яшла, мен эмизақолай!“

Ўроқчилар пастда тинмас зум.
Оқ яшиндай чақнар ўроқлар.
Бугдой ўсиқ, қалин, сер унум —
Олтин денгиз елдан ўйноқлар.
Тун ярмида Дилбар йиқилди,
Сочларини ёйиб гарамга.
Оёқ учи қизлар йиғилди,
Тун ёпишди — ётсин бир дам-а?
Чўчиб турар Дилбар шу замон:
— „Тонггача иш — шарт бузиш ёмон!“

Толлар бағри, булоқ бошида
Ўроқчилар ухлар, елпинар.
Ер бозиллар, ёз қуёшида
Бошоқлардан олов липиллар.
Аччиқ чойни қуйиб қумғондан
Ичиш, терлаш, елпиниш — роҳат!
Чоллар сокин, мағрур ва ўйчан.
Қизлар оро иймоли суҳбат.
Шунда чангдан чиқади карвон
Ҳамма турар юклагали дон...

Х

Даласида звено яна.
Ғўза бўйдор, бақват, мўл кўсак.
Сўзлашади: — „Хўб сувсаган-да,
Най қиб жилдир-жилдир суғорсаки!“

Катталардай уфлаб Гулшан дер:
— „Бобом деди кўрган замо-воқ
Унниқибди пахтағ, тез сув бер...
Тўғон яна бузилган. Чатоқ!“
Чўққайишар қизлар майсада.
Ўйлайдилар — сув зўр даҳмаза!

Жунжиб деди Олтиной рангсиз
(Қилган эди безгаги хуруш):
— „Ердам берсин ранс, айтингиз,
Қўлимиздан келмас сув бўғиш“
Ўйчан, нахуш боқиб дер Назми:
— „Уятмасми? Ҳа деб Болтака!
Инсоф қилинг, юмиши озми?
Бугмадикми, биз бултур, катта
Сярдорёни? —

Нима бупти бу
Шовқини зўр, кичик бир сойку!

Тонгда чиқар сувга звено.
Йўл бошлайди мўйсафид саркор.
Сув ҳайқирар, қутириб гўё
Тошларни-да ғажишга тайёр.
Ўз эркидан, кучидан маст у.
Вишиллайди булут кўпиги.
Гулларга мўл сочиб нур-инжу,
Шўх сой оқар —

Шўхликдир юки,
Турғун ота узоқ бош қашир,
Кейин бирдан енгин шимарир.

Ҳа-ҳу блан ушлаб бир-бирин,
Тош, шох босар қизлар тўғонга.
Чол ўргатар мироблик сирин:
— „Босинг маҳкам! Уринг бу ёнгал“
Шох-шабба, тош мавжларни кесар.
Сув ўқирар пишқириб киндор.
Қайноғида шохлар чирпирар,
Тошларни-да судрар ғазабкор.
Ўчакишар қизлар зиёда.
Сад чекмоққа қайнар ирода.

Мана сувга тушар полвон қиз,
Тўлқинларни ҳеч писанд қилмай.
— „Ҳа, тош! Ҳа, шох!

Бўш келманг ҳаргиз!“

Сочлар сувда қора илондай.
Сўнг, мавжларга тушар ўзгалар,
Ҳатто безгак, ношуд Олтиной.
Бир-бирига занжир, тирмашар

Чалмоқ бўлса кинли тентак сой.
Чол қирғоқда, кўзлари бежо.
Дам койиди, дам қилар дуо.

Кураш борар дадил ва қизгин.
Хавфсираш йўқ, бари ҳам шаввоз.
Сув қайнайди бемажол, секин.
Қизлар хурсанд, янграр шўх овоз.
Гуё яқин эди ғалаба.
Уст қатламни осов сой маккор
Зумда йиқар сўнгги ҳамлада!
Даҳшатли гув-ваҳший, оқ ёлдор
Зўр тўлқинлар пастга отилар,
Гулшанни ҳам қамраб воғиллар...

Ҳамма тилсиз, жонлар ҳалқумда.
Сўнг даҳшатли фар'ёд янграйди.
Қани Гулшан? Ғойиб бир зумда!
Пастда оппоқ гирдоб қайнайди.
— „Ана сочи!“ — қичқирар Дилбар,
„Полвон“ ўзин гирдобга отди —
Оппоқ мавжлар қамраб кетдилар...
Бу — ўлимдан баттар Даҳшатди.
Шунда баланд қирғоқдан отлиқ
Бир қамчи-ла сакрайди қаттиқ.

Олов қумда ётар икки қиз,
Лаблари кўк, кўзлари юмуқ.
От пишқирар. Болтака эссиз.
Чол мук тушиб йиғлайди бўғиқ.
Хушга келар қизлар оҳиста,
(Бу офатнинг чораси аён).
Кўз очару Ойжамол аста
Сўрар: „Гулшан қаерда? Омон?“
Гулшаннинг илқ сўзи эди бу:
— „Тўғон қалай? Кўтарилди сув?“

Бош букмади тентак сой осон.
Гувиллади, тошди, ўпирди.
Броқ қизлар бўш келмас бир он,
Сувга темир панжасин урди.
Учинчи кун сув бўлур таслим,
Тўғон кесар тўлғовишларин!
Ариқни сув тўлдириб лим-лим
Оқар майин куй блан секин.
Сув бўйлаб мард қизлар қайтар шод.
Олқишласа ярашар Фарҳод!

О, қандай сөз ёзги кечалар!
 Қайрағочлар баланд аркида
 Лүппи-лүппи юлдузлар ёнар.
 Кўз қамашар юлдуз сайрида...
 Ёз тунлари Ўзбекистонда
 Ҳаво хуш там' асл май каби.
 Ҳовуз бўйи, супа, шипонда
 Гул эснаган шамол эсади.
 Ишкомга кир, бир минут ёстон,
 Томирларда кайф қилғуси қон.

Шундай тунда бизнинг „бешалоқ“
 Ширинаки ўйнар чайлада.
 Сув уқаси ойдинда порлоқ
 Жилдирайди жимжит далада.
 Беш қовунни қизлар бирин-кетин
 Ерга уриб тарс-тарс ёрдилар.
 Бир тилик е — кимники ширин?
 Тамшаб-тамшаб, жиддий тоттилар.
 Ҳарбири ҳам олтинга арзир,
 Ҳарбирида узга ширин сир...

Талаштилар:

— „Ма, ма! Тотиб кўр“
 — „Меники бол!“
 — „Меники гулқанд!“
 — „Тил ёради!“
 — „Саники сал ғўр!“
 — „Дидинг борми? — бу шакар пайванд!“
 Ахир бари қилишар иқро:
 Олтинойнинг қовуни ўткир...
 Сувдан хабар олгали, такроп
 Кетман тутиб, енгил ва мағрур
 „Қулоғи“га йўлланар ҳарким.
 Визилдоқлар куйлар. Ойдин. Жим.

Дилбар танҳо ёруғ далада.
 Учқунланган қора соч чамбар.
 Қистирилган этак липпада.
 Елкасида кетман зил-замбил.
 Енг шимориқ, билаклар гуё
 Тирсиллайди — ёш куч яшнайдн.
 Лабларида жимгина наво —
 Ўрмонжонни жондан қумсайди.
 Ойга қараб ўйлар гоҳ бир он:
 Кўрармикан ҳозир Ўрмонжон?

Шалоп-шалоп сув кечар Дилбар.

Оёқларни ютар лой — елим,
Жўякларда сувлар жилдирар,
Тошар, қайнар, бузар бетиним.
Суғорарди эркаклар бурун,
Энди улар ўт бўронида!
Қиз қалбини ўрайди тутув.
Сув шоширар — зот йўқ ёнида.
Тани ёнар, —

Терми, нима бу!

Халқум қақрар, хўплар лойқа сув.

Ўтиради Дилбар бедармон,
Сув жилдирар оёқларидан.
Ёнида лой босган зил кетман.
Куй жим учар дудоқларидан.
Тоғ нафасин елпийди шамол.
Қизни уйқу аста аллалар.

Боши тизга етганда дарҳол

Сесканару орқага қарар.

— „Дилбархонми? — Уйга кет дам ол!

Дер Болтака, сув кечар дарҳол...

Ойда болқир кенг шафтолизор.

Кўлкаларнинг ерда уйини.

Бир томонда серсоқол, бўйдор

Маккаларнинг сариг тўлқини.

Қизлар қайтар ҳорғин ва ўйчан.

— „Бораману, қиламан хамир, —

Дер Олтиной, — „Ухлаб пича ман

Кир юваман“ — дер Назми оғир.

„Полвон“ тонгда фишт қуяр эмиш.

Ҳарбирида ўзга бир ташвиш.

Бобосининг чайласи томон

Қайрилади Гулшан, хайр, деб.

Дардлашарди чол, кампир Мاستон

Ҳар тунгидай бунда тарбуз еб.

Гулшан ётди. Нурли шаббода,

Чайла гўё сузади секин.

Кампир ғами жўшар тобора:

— „Атрофда йўқ ростгўй бир фолбин.

Нима қилсам? „Бибисешанби —

Онамни“ ям бир йўқласамми?“

— „Қўй барини, худога топшир,

Унга сиғин. Элга бахт тила!“

Сунг сўзлар чол қизга бирма-бир,

Ўзин силаб ширақўл бла:

— Қизим, эрта ёз додангга хат.
Ишингни қил ботафсил баён.
Пахтада-де бобом бақувват,
Сурати-де газетда э'лон
Ўқиб берсин командирга ҳам..."
Қизча тинглар мудроқ, кўзи нам.

XII

Пешня чоғи чайлада қизлар
Йиғилишар қора қумғонга.
Кўркам, рангдор дала, полизлар.
Не манзара! Қара тўрт ёнга.
Дастурхонда узум, зоғора.
Ўртоқлар шод, дилкаш ичар чой.
Дилбар келар, қўли орқада,
Тўхтар, кулар...

— „Кўрқма, Олтиной!“

— „Кирпитикон!“

— „Қозовингга ур!“

Қўлин Дилбар кутарар мағрур.

Дув туришар ҳаяжон била,
Наш'а ути кўзларда чоқин.
Чўзилади қўллар севгила.
Дилбар хандон: „чўз кўрманасин!“
Қўлида илк очилган кўсак.
Қуёшда соф ёнар қор каби.
Йўқ, булутдай нафис оқ чечак.
Умрида илк кўрган сингари,
Қизлар бир-бир қилар тамошо.
Шодликдан маст барчаси гўё.

— „Очилмаган ҳеч ерда ҳали,
Биз олдинда!“ дер Гулшан қувноқ —
Юборамиз райкомга? Майли?“

— „Кечга мажлис. Келар ўзи — ёқ“.

— „8 грамм! Ойжамол, қара,
Ноқ юзингдай лўппи! — дер Дилбар.“

— „Кўз оқингдай ноқ бир сават-а!“

Дейди палвон — кулги жаранглар.

Ўтиришар. Хуш кечар ҳар он.

Бўшаллади хум қорин қумғон.

— „Пича вақт бор, ўқисак мумкин“.

— „Ҳа, албатта, „Капитан қизи!“

Бу қиссадан Олтиной мамнун.

Дала чангин китобдан Назми

Пуплайди-да оҳангдор ўкур.
— „Дона-дона ўқинг!“ — дер полвон.
Хаёл босар кўзларни чуқур.
Тинглайдилар, сезилмас замон,
Юракларда соф ҳислар гирдоб.
Хўрсиниш-ла бошланар ҳар боб.

Оқшом Гулшан қайтар қувониб.
Беш тахтача берар бобоси.
— „Ҳа, ёзибсан, пишиқ сўз топиб,
Ўқишдилар: „Зафар пахтаси!“
Ёз бизга ҳам, пахтамин арзир.
— „Хўб, ёзаман, сўз айтинг“ —
— „Ҳа, ёз:

„Ҳосилимиз — ёшга бир центнер!
Ўқлоғидай, бит йирик ва соз,
Қадаб қўяй байроқдай баланд!“
Гулшан ёзар. Чол боқар хурсанд.

Қувончли кун, илк терим кун.
„Табаррук қўл“ — бошлаб терди чол.
Ажинларда юрак тўлқини,
Учқувланар завқидан соқол.
Тушар қизлар чака-чакадан.
Юзларида баланд руҳ ёрқин.
Кўзлар ўйнар — гуч-гуч оқ чаман.
Туплар новча, чатишган, қалин.
Ноқ „сопалак“ ўйнаган каби,
Ажиб эди қўллар сур'ати.

Терим завқи ошади ҳамон,
Қўллар ишлар тез — му'жизакор.
Қоплар тўлар, ҳа демай хирмон
Қор тепадай, чақнар беғубор.
Юртда донгдор теримчи бутун
Киз-жувонлар блан бу қизлар
Хаёлларда ўзишар бугун.
Оғриқ сезмас беллар ва тизлар.
Хўрак вақти, ўйламас бири.
Кун, сояга тушмас кўз қири.

— „Ҳорманг, элат!“

Назми қайрилар,
Йўлда у ким? Титрар. Қотар жим.
У ҳам гўё ҳушдан айрилар,
Ўтиб юкни, ташлар тез одим.
Ишққа чанқоқ аскарнинг лаби
Чўғдек тегар шўр юзга бир он.
Бирдан қий-чув, қизлар галаси

Қуршаб олар; шодлик, ҳаяжон
Барин қучган. Гап-сўзлар узуқ.
О, улардан тўқисанг қўшиқ!

Мадёр фақат кулар, аланглар,
(Бу минутлар унга туш каби)
Пилоткаси доғ-дуғ, мой, чанглар
Исқиртлаган. Гимнастёркаси
Айнагану тоза. Сийнада —
Қўш „Юлдуз“нинг қони. Соз мийиқ.
Пўлатдай у, озган эсада.
Бир ғўзани юлди: „соғиндиқ“
Деб ўпкудай хўрсинди, боқди.
Кейин чолга очар қўчоқни.

Ола-була, суронли карвон
Кўтаради йўллар тўзонин.
Хуш келибсан, элат, қаҳрамон! —
Сочиқ сочар жийдалар қалин.
Бироз четдан, уялинқираб
Борар Назми. У кўрар бирдан:
Мадёр — оқсоқ! Юрак зирқираб
Оғрир бир зум. Ўйлар — тақдирдан
Нолиш қалай? Яна кўз ташлар,
Оқсонияш ҳам гўё ярашар...

Кўркама кеча ғуч-ғуч юлдуз-ла
Ёнғоқларнинг тожин қучоқлар.
Осма чироқ кенг супа узра
Шувлаб ёнар ва ҳамқишлоқлар
Тинглашади Мадёрни гўё
Эртақ севар болалар каби.

— „Уху!“

— „Бай, бай!“

— „Тўпмас, аждаҳо!“

Дерлар ба'заи, ушлаб ёқани.

Дўстлар блан Назми хизматда.
Гоҳ олисдан кўз ташлар аста.

Куёвлардек ясанган Мадёр
Беқасам тўн, қўш шоҳи қийиқ.
Чорданаси ҳам чапанивор.
Тус тўпписи манглайда босиқ.
„Днепр“да, ҳўплар хушбўй чой.
Саволлар кўп, пойма-пой, хил-хил.
— „Азим дар'ё?“

„Қалай Собир бой?“¹

Ўз жанг йўлин варақлар енгил.

¹ Биринчи ўзбек генерали Собир Раҳимов.

Ўз тўпини мақтар айниқса,
Ҳар эпизод — оташин қисса...
Қари толда чирқиллар чумчуқ,
Бузоқ мағрар, йўлда ғижирлар
Илк арава чанг сочиб қуюқ.
Шипонидан Мадёр ғизиллар
Пастга элдам. Нетсин уйқуни?
Соғинганди қишлоғин қаттиқ.
Елғиз ётди яна. Мазмуни
Қиз уялмиш, онаси қийиқ,
Тўй қиламиз, дебди, қайтадан.
Тўй бўлса — тўй! — аскар берар тан.

Эғнида кенг, қордай оқ кўйлак,
Беқасам тўн. Танда салқин ел
Ғувиллайди. Қумсайди юрак
О, ўт, сувда иш берган шинель!
Одим ташлар „биқ-биқ“ тупроқда,
Шудринг ювган ўтда сирпонар.
Жонланади яқин — узоқда
Тушдай ўчган кўп хотиралар.
Ҳар дарахтни қучиб ўпса-ю,
Ҳар ариқдан ичса ҳовуч сув!

Донғиллама колхоз қлуби.
Чим уқали каттакон гулзор.
Боғ. Дарахтлар. Имлар ҳар тупи.
Супаларки сўлим, ҳаводор.
Ғивирларди бунда ҳамиша.
Гул суғорар, ҳовли супурар,
Палов ясар, ариқда шиша.
Аскиябоз — кулар, кулдирар.
Гулзорини ўтлар ўрабди,
Супаларнинг чети нурабди...

Ачинди у, келар деди гал.
Кетди ўйчан, бедапояда
Тўқтар бир пас. Кўм-кўк мавж гўзал.
Бунда тутар эди бедана.
Сув шалдирар зовурга, йўлга.
Эй бу не гап? — боқар ҳар томон.
Эски банги Марайим қўлга
Бош қўйибди — хуррак беомон!
Тунни отар дарахтга илдам,
Кетман олиб, салмоқлар хуррам.

— „Беда текис сув ичмабди-да!“
Юрар шошқин марзалар аро.
Лой — тизгача; лойқа — бетиди.

Меҳнат завқин илк тотар гўё.
Мингач гумбаз бошига қуёш
Зурлаб олар кетманини чол.
Қайга борсин?—

Мадёр қашир бош.

Назми сари чопсинми дарҳол?
Айниди у, — ўзга юмуш бор:
Чоллар кўнглин юпатмоқ даркор.

XIII

Куз фасли кундан-кун ўткур.
Ўсимликнинг ўчар кўк қони.
Қуёш шундай ёқимтой, ғамхўр,
Тонгда чоллар, болалар жони.
Боғчаларнинг сариғ-қизғиш
Тиллалари ёнади майин.
Чарчатгандек ёзги сурон иш
Сув жиярлаб оқади секин.
Осмон ҳали денгиздай зангар.
Гоҳ булутлар кўпикдай сузар.

Ток барглари қуёш нуридан
Тўқилгандек, энг сўнгги узум
Товланади ёқути блан.
Қайнар Хайём ше'ри блан хум!
Томлар туташ жийда гилами.
Мағизлардан рангоранг палос.
Сабзавотнинг бунда кўрками —
Сўфиларнинг салласи-пиёз.
Полиларда мўлдир чўнг тарбуз
Фаровон куз, ширин ва бой куз.

Баланд оппоқ тепалар ортган
Аравалар гумбуллар ҳарён.
Бўйини чўзиб, тирмаша тортган
Отларни ёш болалар чаққон
Ҳайдайдилар—митти полвонлар.
Чаккаларда пахта—кумуш гул.
Бор йўллар банд—катта карвонлар,
Оқ булутдай сузади буткул.
Қор ёққандай хирмонлар оппоқ.
Пахта куйи кўкда ҳам янгроқ.

Терим қизғин. Бутун бир води—
Ҳов кўкимтил тоғларга қадар—
Терим тўйи — бахтнинг ижоди.
Звенолар ўзишар қайсар.
Дорилфунун келмиш ёрдамга—

Турли тиллар, кулгилар, куйлар.
Еш олим-да, Ойша холам-да
Бир хаёлу—орзуни ўйлар.
Колхозчи чол, олтин сочли қиз
Ҳазиллашиб терар тинимсиз.

Бизнинг қизлар ўз даласида
Қаршилайди ҳар тонг қуёшни.
Йўл учаркан тунқорасида,
Жўнашади тик тутиб бошни.
Олтиной шод, кулиб муттасил,
Фронтвик студентга у
Ўргатади илдам ва енгил
Териш йўлин.

Тез, тоза, сулу.

Терар Гулшан, куйлар русча шан.
Ўрганмишди куйни Верадан.

Яшнаб келар раис — Болтака,
Ҳилпиратиб йўрганинг ёлин.
Қуршар уни қизлар бир гала.
— „Тахт бажардик пахта планини!“
Кенг кўкракка сиғмас ҳаяжон.
— „Бўшаштирманг теримни ҳаргиз,
Қуз — айнама: сер қилиқ осмон“.
Йиғлағудай шод-ди барча қиз.
Гулшан бирдан дейди гумонда:
— „Биз ётибмиз ҳали тўқсонда!“

— „Кўрқма, қизим, даланг бой, қара“
Дейди раис, Назмига кейин
Кўзин қисар— сир бор қанақа?
— „Пахта тўйи эрта ё индин.
Қулоғингдан чўзиб Мадёрга
Қўшоқ қилсам?“

А, не дейсизлар?“

Звено шод хайрли корга.
— „Палов! — дейди студент қизлар.
Юзин бурар Назми, дер секин:
— „Юз центнердан берайлик.. кейин“.

XIV

Қиш кечаси, гувиллар шамол.
Далада қор, қуш инида қор.
Инграр оғриқ каби қари тол.
Ойналарни безар қиш гулкор.
Кенг, чор хари уйда беш ўртоқ
Пахта чивир.

Беш бармоқ каби

Ҳамиша бир, ҳамиша иноқ.
Ўртада кир лампа, бешани
Пахта чивир. „Юз“га бор андак.
Қанор-қанор шипгача кўсак.

Бу кўсаклар ёмғир, қорда чин
Азоб блан йиғилган бари.
Юзларини тилган изғирин,
Музлар кечиб қотган тизлари.
Чивийдилар эрта, кеч. Мудом.
Уюм-уюм пахта. Бармоқлар
Кучи блан ситилган тамом.
Олмасданми, недан, тирноқлар!
Қизлар букун тўқсон тўққизда.
Ҳарбири дер: „Юз дедик-юз-да!“

Сиртда шамол увлар ит каби,
Гоҳ туйнукдан сакрар чироққа.
Чивир қизлар. Эгилиб қадди,
Ба'зан кетар бири мудроққа.
— „Етмай қолса?— хавфсираб, назар
Солар Дилбар қанорлар сари.
Гулшан қўрқмас: „Етмаса агар,
Музлар, қорлар орасидаги
Тошдай қотган ҳар кўсакни-ям
Йиғамиз-да чивимиз кам-кам“.

„Ёнғоқ қилиб чақамиз барин!“
Дер Олтиной — кўзлари қисик.
— „Баслашаман, бир ўзим тагин
Бир уй кўсак тераман. Аниқ“.
Дилбар „полвон“ елкасин қоқар:
— „Тахта ғўза — туя ҳазили!“
Кулишади. Тинмас бармоқлар.
Кирар Мадёр. Янги қор иси.
— „Басел — дейди — қоқ ярим кеча.
Ухлаб олинг сиз пича-пича“.

Кўз сузади Назми-хотини:
— „Чивинг, партком бу киши яна!“
Мадёр қовун сўйиб, тотини
Мақтар, силкиб бошини аста.
Ҳар тилими ой ўроғидай,
Томчилайди лаблардан шарбат.
Уй тўла ҳид — поляз ҳидидай.
Эслайдилар ёзни бир муддат.
Уйқу қочар, бироз жунжишар.
Толмас қўллар ўз ишин бошлар.

Кенг чордана қуриб Мадёр ҳам
Тинмай чивир. Кўзлари фақат
Сайр этади қизларни ҳардам:
Ҳаммасида ёски, бақувват
Қисқа гуппи: юзлар чиниққан;
Чайир қўллар елдан, ишдан кир.
Мадёр ҳайрон. Ўйлар, таққослар:
— „Булар аскар. Ўт ичган аскар!“

Қизлар чивир. Гувиллайди ел,
Туйнукчадан сепар оқ юлдуз.
Қизлар донгдор. Ҳам фронт, ҳам эл
Олқишлаган уларни шу куз.
Мухбирларга дерлар ҳар даф'а
Қизаришиб: „Нима қилибмиз?“
Мадёр ўйлар: „Агар ўн марта
Уруш оғир бўлганда ҳам биз
Енгарканмиз — не қизлар, бир боқ!“
Звено чивир. Тонг отар оппоқ...

XV

Кунлар ўтди колхозда ҳамон
Бир-биридан суронли, сер юк.
Яна қуёш — у „бобо деҳқон“
Ерни безар тўн бериб кўм-кўк.
Лекин она бўлди бу баҳор
Ўлмас кунга. Тўққизинчи май!
Улуғ зафар. Ҳақ иш барқарор.
Юрт қалбида наш'а океандай
Жушар экан, қишлоқда шу кун
Бир томчиси қилди не тўлқин!

Олам янги, яшарган каби.
Муқаддас кун ҳаяжонида,
Айрилиқлар, шаҳидлар дарди
Сўнар бир зум қалб зиёсида.
Хаёлларга, умид — орзуга
Қалб зарбига ёр бўлган зафар
Мана келди! Дил така-пука!
Ёшу-қари гўё қидирар.
Бир-бирида кўргандек уни,
Қучоқлашар, кўзда ёш дури.

Ҳарқаерда, бахмал майсада
Бошланади вадаванг сурон.
Чирмандалар зўр жазавада,
Гумбурлайди гўёки осмон.
Қарсак. Гаплар ўт. Қийғос садо.
Атласларнинг ранг-ранг гирдоби —

Қизлар ўйнар. Аллама балол!
Шодлик дар'е—йўқдир мироби!
Чол Турғунбой ва Мастон кампир
Чапан рақска тушқудай ҳозир!

Гулшан куйда, ўйинда бутун...
Қошларининг учиши каби,
Дилбар рақсда енгил, шўх бугун.
Дуторини сайратар Назми.
Олтиной-ла „Полвон“ супада
Ҳа-ҳу блан тузар зиёфат.
Гоҳ отда, гоҳ базмда Болта.
Чўлоқ Мадёр—лочин тез сур'ат.
Чувуллайди бир қишлоқ бола.
Байроқчалар кулар қон лола.

Юлдузларнинг олтин чамани,
Пахмоқ ёлқин маш'аллар блан
Хаёл рангли кеча байрами.
Гулзор, майдон, супа гурлар шан.
Дарахтларда қушлар патирлар.
Нурга тўла ҳовуз косаси.
Куйларда қалб ташиган сирлар,
Туйғуларнинг асл, тозаси.
Чирмандалар бир ёқда гижбанг.
Хон атласлар ёнар рангоранг...

Тонгда колхоз араваларга
Минар шошқин. Ҳайда чўл сари!
Яшил води, қариши зарга
Тенг диёрда хунук доғ каби
Ётган қумлиқ—тақир ёнтоқзор
Сувга қониб кийсин кўк бахмал,
Боғларв-ла бахтга бўлсин ёр!
Сурон. Колхоз жўнайди жадал.
От ўйнатиб Мадёр, Болтака
Борар чангда икки чаккада.

Дўст „бешалоқ“ ҳаммадан олдин.
Жомакорлар пухта, муносиб.
Бошлари тик, қарашлар—лочин.
Бўлмадилар не ишда ғолиб!
Гулшан борар—қуёшда қўллар—
Сузанада Сталин жонажон
Элни янги зафарга йўллар.
Байроқ элтар Ойжамол полвон.
Халқла бирга, янги шон сари
Борар қизлар—юрт саралари...

8 сентябрь, 1947 йил.

АБДУЛЛА ҚАҲҲОР

КАРТИНА

Хикоя

Қиём пайтида „Пахтакор“ колхозининг правленияси олдига кўнғизнусха бир автомобиль келиб тўхтади. Бу автомобиль райондан, шаҳардан тез-тез келиб турадиган автомобильларга сра ўхшамагани учун оқсоқ қоровул ундан кўзини олмай қўлтиқтаёгини тўқиллатганича зинадан тушдию унга яқин боришини ҳам, бормаслигини ҳам билмай анҳор кўпригидан берида тўхтаб қолди. Автомобильнинг кетидан эргашган чанг унинг устидан, ён-веридан елиб-буралиб ўтиб ерга бош қўйгач, эшик очилиб ундан икки киши тушти, бири новча, озғин, катак кўйлак ва пойчаси бўғма жигарранг шим кийган ўрта ёшлардаги бир киши; иккинчиси — қора сочи қулоқ ва бўйинларини босиб кетган, жучунча китель ва амиркон туфли кийган пакана бир йигит эди. Йигит кўприкка тамон бир-икки қадам бостию бармоғи блан имлаб қоровулни чақирди.

— Мумкинми... Раис қаёқда?

— Салом, келсинлар.. Мажид ака даладалар.

Йигит, гап сўрашдан олдин, салом бермаганидан хижолат тортти шекилли, ўнғайсизланиб қангшарини қашлади.

— Партия ташкилотчиси қаерда?

— Ўртоқ Хатамовами? У киши ҳам далада.

— Телефон йўқми?

— Йўқ ҳисоби, яхши юрмайди... Қани, буёққа... Ким керак бўлса ҳозир хабар қиламиз. Пахтачилик институтиданмисизлар?

— Йўқ.

Меҳмонлар кўприкдан ўтишти, лекин, қоровулнинг қисташига қарамай, ичкарига киришмади. Қоровул кўчанинг у юзига ўтиб қаергадир кириб чиқти, кимнидир чақирди, ким бландир гаплашти. У қайтиб келганда новча киши иморатга узоқдан кўзини гоҳ қисиб, гоҳ катта очиб қарар; пакана йигит унинг колонна ва деворларига чертиб, дераза ва эшикларининг бўёғини тирнаб, ҳидлаб кўрар; иккави бир-бирига қараб дам-бадам „Типик! Типик!“ деб қўяр эди.

— Бу иморат қачон солинган?—деди пакана йигит.

— Уруш бошланган йили пойдевор қўйган эдик, уруш даврида битиришипти.

— Сиз йўқиндингиз? Урушдамингиз? Оёқни қаерга қўйиб келдингиз?

— Оёқни Қримга қўйиб келдик.

Хаял ўтмай партия ташкилотчиси Хатамова келди. У, ўзи ёш бўлса ҳам, сочига оқ оралаган, оддий колхозчи хотинлардан эди; меҳмонларнинг хотинларга хос мулозимат ва ширин сўзлик блан ўзининг кабинетига таклиф қилди. Меҳмонларни у ҳам пахтачилик институтидан деб ўйлаган эди, брок, новча кишининг пойчаси бўлма шимини кўриб иккиланди шекилли, нима дейишини билмай қолди.

Меҳмонлар бир-бирини таништирди:

— Ёш шоирларимиздан Қуватбек, — деди новча киши.

— Ёш режиссорларимиздан Ганиев, — деди пакана йигит.

Хатамова мамнуниятдан қизариб таъзим қилди.

— Қадамларингга ҳасанот! Шоирларимиз, сан'атчиларимиз мана шундоқ йўқлаб келишса қандоқ яхши! Китобга, сан'атга колхозчиларимизнинг ҳаваси зўр. Ўзимиздан чиққан шоирлар ҳам бор. Миллий музика тугарагимиз яна ишга тушти. Уруш даврида ётиб қолган эди. Лекин ҳаммаси ҳали ҳам уста кўрмаган шоғирдлар. Иккита шоиримиз бор, лекин район газетаси иккавини ҳам тан олмайди: шеър юборишса нуқул „хабар ёзинг“ деб жавоб келади. Янаги йилга кичикроқ бўлса ҳам сахна қуриш ниятимиз бор. Клубимиз торлик қилади... Заб келибсизлар-да! Раҳмат!

Хосилот, ундан кейин раис келди. Бирнеча киши эшикдан бошини тикиб қаради. Йўлакда кимдир „Академиядан“ деди.

— Бизнинг бу ерга келишимиздан мақсадимиз, — деди режиссор бир лаҳза жимликдан кейин, — биз ўз олдимизга жуда муҳим бир вазифа қўйганмиз. Бу вазифани бажаришда сизларнинг ёрдамларингизга муҳтожмиз. Аввало шуни айтиш керакки, „Пахтакор“ колхозни районда ҳар жиҳатдан типик колхоз. Биз мана шу колхоз ҳаётиндан нафис фильм я'ни картина яратмакчимиз.

Раис ўтирган ерида қоматини кўтарди, узун мўйлабини бураб илжайди.

— Колхозимиз картина қилишга арзидиган бўлса хурсандмиз.

— Биз ҳозир сизларнинг вақтларингни олмаймиз, — деди шоир.

— Сизлар блан гаплашадиган гапимизни кечқурунга қўямиз. Кечгача биз колхознинг уёқ-буёғини кўриб, танишиб чиқишимиз керак. Бизга ҳозир битта етакчи берсаларинг бас.

Етакчиликка бояги оқсоқ қоровул мувофиқ кўрилди.

Правлениядан чиқишти. Қоровул меҳмонларни правлениянинг кунюриш томонидаги кўчага бошлади. Бу кўчада қулаган ва қулай деб турган деволлар, паст-баланд ва қийшиқ уйлар орасида режа блан солинган чиройли, оқ иморатлар учрар эди.

— Янги қишлоқ энди кўкариб келаётган эди, — деди қоровул меҳмонларни олдига ўтказиб — уруш чатоқ қилди. Уруш бўлмаганда мана бу қалдирғочнинг уясига ўхшаган уйлардан, мана

бу бўйинчага ўхшаган эшиклардан ном-нишон қолмас эди. Картина-нинг бирон жойига шуни ҳам қистириб ўтинлар.

Кўпдан бери шикаст-рехти тузатилмаган мактаб биносининг олдидаги боғчани кесиб ўтиб тош йўлга кесиб чиқишти. Йўл-нинг икки томонидаги қатор тераклар орасидан унда-бунда тах-ланиб ётган ёғоч, хом ва пишиқ гиш, бўйра ва бошқа бинокор-лик материаллари кўринар, буларнинг орасида одамлар ивирсиб юрар, аллақаердан арра товши эшитилар эди.

— Бинокорлик бригадамиз, — деди қоровул одамларни кўр-сатиб, сўнгра меҳмонларни йўлнинг охиридаги яшил дарвозага бошлаб кирди, — бу колхозимизнинг боғи.

Дарвозанинг рўпарасидаги хиёбоннинг у боши кўринмас эди. Ёнбош хиёбонларнинг биридан оқ халат кийган, нозикгина, икки бети қип-қизил бир жувон чиқиб қолди. Қоровул уни меҳмон-ларга таништирди. Жувон болалар боғчасининг мураббияси экан.

— Боғчангизни кўрсак мумкинми? — деди шоир шошиб.

Худди шу саволни худди шундай шошиб режиссор ҳам берди.

Жувон бошини бир томонга қийшайтириб жилмайди; қоп-қора ва ингичка қошлари билинар-билинмас чимирилди-да, эркалаб—ўпкалаб турган лаби қимирлаб майин товуш эшитилди:

— Кечирасизлар, болалар ҳозир уйқуда, у томонга ҳечкимни ўтказишмайди...

Йўлда давом этишти. Режиссор негадир жадаллаганича илгарил-аб кетти. Шоир қоқиниб йиқилаёзди ва қоқинганига сабаб эс-ҳуши боғчада эканини кўрсатиш учун энгашиб қайта-қайта ўша томонга қаради. Хиёбоннинг у бошида нақшкор ҳаворанг баланд айвоннинг бир чеккаси кўриниб турар эди.

— Ғаниев, — деди шоир, — боғчани кўринг! Бизнинг болалиги-миз ота-онамизга хўп ҳам арзон тушган-да!

Режиссор жавоб бермади.

Қаердандир пайдо бўлиб қолган мўйсафид боғбон меҳмонлар блан сўрашиб уларни каттакан ҳовуз бўйидаги баланд, ўзининг айтишича Москвадаги қишлоқ хўжалиги кўрғазмасида Ўзбекистон павильонига ишлаган усталардан бири солган шийпонга олиб чиқди. Шийпонни ҳақиқатан жуда дидлик одам зўр ҳавас блан солганлиги кўриниб турар эди. Унинг атрофидаги гулзорда ранг-баранг капалаклар, йиғначилар қанот қоқар, асаларилар гўнгиллар, аллақаерда ғуррак ғуриллар эди. Чол шоғирди бўлмиш ёшгина озғин, жуда сертавози' йигитнинг қўлига қошиқдон-саватни бериб мива-чевага юборди-да, ўзи пойгага чўкка тушиб, меҳмонлар кимлар ва нима учун келганликлари блан иши бўлмай, боғнинг тарихи, бунда қандоқ мевалар борлигию буларнинг кўчатлари қа-ерлардан келтирилганлиги, боғни қандай колхозларнинг раислари кўрганлигию, нималар деганлиги тўғрисида сўзлаб кетти. Область-нинг ҳарқаеридан келтирилган турли-туман кўчатлар ичида унинг учун энг му'табари аллақаердан нучук бўлиб аэропланда келти-рилган йиғирма туп анор бўлиб, унинг ўша ер анори эканлигидан ҳам кўра аэропланда келтирилганлигини кўпроқ та'кидлар эди.

— Раисимиз жуда ҳавсалалик йиғит, — деди чол саватни шо-

гирдининг қўлидан олаётиб,— ҳамма ишга ҳам шундоқ, жон-дили блан киришади. Мана, мана шу анжирнинг кўчатини Оққўрғондан олдириб келди; автомобиль берди, уч кун овора бўлиб ўзим олиб келдим. У вақтда учта автомобилмиз бор эди.

— Боғ колхозга қанча даромад беради?— деди режиссор ҳил-ҳиллаб пишган шоптолининг пўстини арчаётиб.

— Ўтган йил бир юз ўн икки минг даромад берди. Гап даромадда эмас, ўғлим, ҳарқанча даромад бўлса пахта беради. Ўтган йил пахтадан бир миллион уч юз минг даромад олдик. Боғ яхши-да! Мева-чева... колхознинг кўрки. Уруш йиллари аскар болаларни йўқлаб турдик. Аскарлардан, командирлардан қанча хат келдию! Ҳаммасини раис темирсандиққа солиб қўйган. Кўрсаларинг бўлади. Ленинграддан менинг номимга ҳам бир хат келган. Жуда аломат. Совгани Тупанисо олиб борган эди, хатни шундан бериб юборишипти. Аслида Ленинградга мен борадиган эдим, Тупанисо „Мен бораман, дегандан кейин индамадим. Унинг эри ўша томонларда шаҳид бўлган эди. Бечора жуда яхши хотин. Ҳозир партия ташкилотчимиз... Бормаганим кўнгилга армон бўлди. Борсам жиянимни кўриб қолармидим...

— Жиянингиз Ленинграддами?

— Ҳа, ўша ерда эди, пароходда хизмат қилар эди, шаҳид бўлди.

— Жиянингиз денгизчимиди?

— Ҳа. Москвага ўқигани борган эди, кейин Ленинградга кеттим деб хат қилдию икки йилдан кейин кокиллик шапка кийиб келди. Қайтишда мени Москвага олиб борган эди.

— Москвага борганмисиз?— деди шоир ва шошиб ёнидан қўйин дафтари блан қалам чиқарди. — Қани, бир бошдан айтиб беринг-чи.

— Менинг Москвага боришим қизиқ бўлди. Эрталаб бориб тушдигу кечқурун жияним қайтиб поездга чиқориб қўйди, нимага десангиз, уруш бошланиб қолди. Ленин отани зиярат қилдим халос. У кишининг дахмаларида ҳам бирпас ўтиралганим йўқ, одам кўп экан, буёқдан кирдигу уёқдан чиқдик, тўхтамадик. Уруш бўлмаганда кўп жойларни кўрар эдим. Қишлоқ хўжалиги кўргазмасини тамоша қилар эдим. Яна кўргазма очилар. Лекин эндиги кўргазмага томаша қилгани эмас, ҳунаримни кўрсатгани бораман. Ғалати пайвандлар қилганман.

Чол ўша пайвандларини кўрсатгани ва умуман боғни тамоша-қилдиргани меҳмонларни бошлаб кетти. Боғга мана шу хилда меҳмонлар келганда чол уларга боғнинг та'рифини қилмасдан, унинг ҳаммаёғини кўрсатмасдан ва боғ тўғрисида уларнинг фикр-мулоҳазаларини эшитмасдан қўймас эди. Қоровул шуни яхши билганлиги учун бирон икки соатдан кейин қайтиб келмоқчи бўлиб ўз постига кетти. У икки соатдан кейин қайтб келганда чол меҳмонларга тутнинг танасини пармалаб ўтказилган узум новдасини кўрсатиб изоҳ берад эди. Унинг сўзига қараганда узумнинг ҳар боши тўрвадек вағужумлари тутнинг донасидек зич бўлиши керак эди. Қоровул яна бир айланиб келганда меҳмонларни етти йиллик мактаб ўқучиларининг тажриба участкасида кўрди. Чол

кулиб-кулиб гап ма'қуллар, шоир дафтарчасини тиззасига қўйиб тез-тез ёзар эди.

— Мулла акалар, бу ердан чиқиб қаерга борамиз?— деди қорвоул.

Режиссор кулиб жавоб берди:

— Дармонимиз етса электростанцияга борамиз-да.

— Отам сизларни чарчатиб қўйдиларми? Бу киши шунақа, қўлларига тушган одам боғдан деволларни ушлаб чиқиб кетмас ҳисоб эмас... Электростанция ёлиқ-ку. Техник станцияни қулуфлаб ҳаммомга кетипти.

— Биз боргунча келиб қолар.

— Йўқ, келмайди. Ростини айтсам сизлар шу ерда бўлсаларинг бугун чироғсиз қоламиз. Станция обжувознинг ўрнига солинган-да, жуда кичкина, кўримсиз. Шунинг учун техник „бунинг нимасини картинга олади; картин масхарами, электростанция масхарами“ деб станцияни қулфлаб ҳаммомга кетипти. Бугун келмас эмиш. Бир ҳисобда кўрмаганларинг ҳам ма'қул. Колхозимизнинг янги бешйиллик планида катта гидростанция қуришни план қилганмиз. Ана унда тандирни ҳам электрда қизитамиз. Картинга ўшанда олинса... Бу ердан чиқиб фермага борақолайлик. Хафизахон опам картин боп тўққизта сигирни соғмасдан сизларга кўз тутиб ўтирган эмиш.

Боғбон меҳмонларни кечки пайт бўшатти ва ўшанда ҳам „аттанг, фурсатларинг бўлганда ҳамишабаҳорни ҳам кўрсатар эдим“ деб қолди. У „ҳамишабаҳор“ деб парникни айтар эди.

Меҳмонлар жуда чарчаган эди. Бу ҳорғинлик боғдан чиқилгандан кейин айниқса билинди. Шунинг учун бошқа жойларни, кўришни бўлак моврутга қолдириб тўғри правленияга қараб кетишти.

Уларни раис қарши олиб правлениянинг орқасидаги меҳмонхонага бошлади. Стол турли ноз-не'матлар блан безатилган, унинг бир четидаги кичкина сариқ сомовор устида турган қизил чойнакнинг қопқоғи шириқлар эли.

— Э, овора бўлишнинг ҳожати йўқ эди-ку, — деди шоир хижолат бўлиб.

— Оворагарчилиги борми... — деди раис. — Қани, марҳамат... Боғдан бўлак жойни кўралмапсизлар-да.

— Албатта ярим кунда ҳаммаёқни кўриб бўлмайди, — деди шоир, — боғнинг ўзини кўришга ҳам роса бир кун керак экан. Ажойиб!

Меҳмонлар колхознинг тарихи, хўжалиги, даромади, дангдор кишилари, янги бешйилликда қиладиган асосий ишлари тўғрисида саволлар бериб раисдан батафсил жавоблар олишти. Қоронғи тушгандан кейин Хатамова ўрта ёшлардаги барваста бир киши ва қоп-қора бир қиз блан кириб келди.

— Танишиб қўйинглар, меҳмонлар, — деди Хатамова, — юз центнерчи звено бошлиғи Қундузхон Хайитова... Бу киши бригадир. Мавлон ака. Шартнома йигирма иккига, Мавлон акам олтиш учун қурашаёттилар.

Суҳбат яна давом этти. Меҳмонлар звено бошлиғи блан бри-

гадирга ҳам сон-соноқсиз саволлар беришти, берилган жавобларни шовилмай батафсил ёзиб олишти. Шоир тез-тез ёзар экан, худди сурат чизаётгандай, жавоб берган кишига қараб-қараб қўяр эди.

Ниҳоят режиссор дафтарчасини ёпти, пешонасини силаб уйчан гап бошлади:

— Биз колхоз тўғрисида асосий маълумотларни олдик, лекин буларнинг ҳаммасини кўзимиз блан кўришимиз керак, токи илҳомланайлик. Кўриш яхши! Мана, битта боғни кўришимизнинг ўзи бизнинг „Пахтакор“ тўғрисидаги тасаввуримизни буткул ўзгартириб юборди. Энди гап бундай: колхозни ҳақиқий колхоз қилишда механизациянинг роли ўзларингга маълум. Биз картинамининг асосий масаласи қилиб механизация масаласини олмоқчимиз. „Пахтакор“ механизация жиҳатидан ҳам типик. Шундоқ эмасми?

Раисга бу гап ёқти шекилли, илжайди.

— Лекин,— деди биз— ҳали механизацияни тўла амалга оширдик деялмаймиз. Бу гапни шунда айтамыз, қачонки, колхоз бўйинча бир центнер пахта ҳеч бўлмаса уч-тўрт меҳнат кунига тушса. Мана бу йил Қундузхон етти меҳнат кунига туширишни кўзлаб турипти.

— Тўғри,— деди режиссор,— Шундоқ бўлиши керак. Биз механизация масаласини олганимизда бизга нима керак? Бизга воқиа керак. Воқиа бўлиши учун нима керак? Қарама-қаршилиқ керак. Мана, масала шунда, қарама-қаршилиқда. Биз биламизки ҳарбир янгилик қаршилиқка учрайди. Демак механизация ҳам қаршилиқка учраши керак. Бизга мана шуни айтиб берсаларинг кифся. Механизацияга қарши чиқишлар бўлиб турадими, бўлса қарши чиққан одамларнинг далил ва исботлари нималардан иборат?

Хатамова лабидаги табассумни яшириш учун тез-тез чой ҳўплар экан:

— Қани, Мавлон ака, нима дейсиз? — деди.

Мавлон ака аввал Хатамовага, ундан кейин раисга, сунгра режиссорга қаради-да, бўйнини қашлар экан илжайиб:

— Ўттизинчи йилларда қаёқда эдингиз, мулла ака! — деди. Ноқулай жимлик чўкти.

— Бизнинг қишлоқларда ҳозир механизацияни қаршилиқка учрайдиган, одамлар чўчидиган янгилик деб бўлармикан? — деди раис хиёл табассум қилиб. — Республикамызда ҳозир икки юздан ортық М. Т. С. бор. Қани, сен нима дейсан, Қундузхон?

Қундузхон, гапиргиси келиб турган бўлса ҳам, нимадандир истаҳола қилиб турган бўлса керак, дарров гап бошлади:

— Мен даламизга биринчи трактор чиққан йили туғилган эканман. Ҳали Мавлон акам ўттизинчи йиллар дедилар. Ўша йиллари механизацияга қарши чиққан одамлар бўлса бўлгандир, нимага десангиз, механизациянинг нималигини билишмаган. Лекин ҳозирги вақтда, механизация колхознинг жони эканини ҳарбир колхозчи кўриб, билиб турганда механизацияга қарши одам бўлиши... билмадим.

— Масалан чоллар бўлиши мумкин, — деди шоир.

— Чоллар? Мен ерни қўш ҳўкиз блан ҳайдаб кўрган эмасман, унинг азобини билмайман, чоллар билишади. У вақтларда

энг мўл ҳосил ўн центнер экан, мен буни эшитганман, лекин чоллар ўз кўзлари блан кўришган. Картинага олинадиган бўлса ҳақиқатни олиш керак.

Яна ўнғайсиз жимлик чўкти.

— Албатта меҳмонлар ҳам буни билишади, — деди Хатамова — лекин, ўзлари айтгандай, бир воқиа керак. Булар сохта бўлса ҳам бир воқиа яратиб шу боҳона блан колхозни, механизациянинг кучини кўрсатмоқчи бўлишади-да. Шундоқми?

— Ҳа, баракалла! — деди режиссор, — гап мана шунда!

— Тўғри, лекин колхозда ҳеч бўлмаса беш-ўн кун турсаларинг, колхоз блан дурустроқ танишсаларинг ҳақиқатга мос келадиган, жуда қизиқ, картин боп воқиа ўзи чиқиб қолади. Агар турамиз, ўрганамиз, одамлар блан яхшироқ танишамиз десаларинг, марҳамат! Нима дедингиз, раис?

— Майли, бир ой турасизларми, икки ой турасизларми, қанча турсаларинг биз хизматда.

— Ҳозир ўтиб келаётсам қоровул Сафаралини чангитиб сўкиб ётипти, — деди Хатамова аввал раисга, сўнгра меҳмонларга қараб. — Сафарали бизнинг тегирмончимиз. Жуда қизиқ йигит. Шу келиб қоровулдан сизларни сўрапти; қорвоул „Нима қиласан?“ деса, „Бизнинг тегирмон ҳам картинага тушиб қолармикин?“ депти. Шунга қоровул бўғилаётпти: „Ҳай, инсофинг борми, йўқми, одамлар электростанцияни кўрсатгани уялиб қочиб кеттию, сен тегирмонингни суқасан“ дейди. Сафарали ҳам бўш келмайди: „Менинг тегирмоним районда биринчи, сен тегирмоннинг фаҳмига етмайсан“ деди. Рост, тегирмонни жуда боплаган. Бу йигит бошқа ҳеч ишда ўзини кўрсаталмаган эди, шу ишга қўйдик, бунда ўзини кўрсатти. Тегирмончилик унга отамироси, эртаю кеч тегирмон атрофида айлангани айланган. Тегирмон бунинг қўлига ўтгандан бери яхши даромад берадиган бўлди. Мен буни айтмоқчи эмас эдим, ҳалиги техникнинг қочиб кетганлигини айтмоқчиман. Менинг билишимча, ўзи кичкина-ку, лекин шу ҳам бир воқиа. Дурустроқ ўйлаб кўрилса қизиқ воқиа! Бу станцияни солганимизга ўн бир йил бўлди. Ўша вақтда бу тўғрида қанча шов-шув бўлган эди. Мана энди, кўриб турибсизлар, бировга кўрсатгани уялишади. Буни, албатта, мисол учун айтаётибман, кичкина воқиа...

Режиссор яна дафтарини очиб бир нималарни ёзиб қўйди. Қундузхон бирниама демакчи бўлиб икки-уч оғиз ростлаганидан кейин, секин:

— Мулла акалар, — деди, — беадабчилик бўлса ҳам менинг бир таклифим бор эди: колхозни кўрсатишга воқиа керак бўлса шу келишларинг ўзи бир воқиа эмасми?

Ҳамма кулиб юборди. Қундузхон, жуда ҳам беҳуда гап айттим шекилли деб, қип-қизориб кетти ва юзини яширди.

— Тўғри, синглим, жуда тўғри айтдингиз! — деди шоир завқ қилиб, — энг яхши, энг қизиқ воқиа мана шу келишимизнинг ўзи! Бир шоир блан бир режиссор колхоз ҳаётидан картина яратмоқчи бўлишади, колхозга келиб бир ойми, икки ойми туришади...

Режиссор унинг сўзини бўлди:

— Воқиа излашади, топишолмайди, кейин Қундузхон воқиа топиб беради. Ҳақиқатан, ўртақ шоир, жуда қизиқ кино-комедия қилиш мумкин!

Яна кулги кўтарилди.

Меҳмонлар шунга қарор қилишти.

Овқатдан олдин жиндай-жиндай мусаллас ичилди. Бўлажак кино-комедия ҳақидаги хушчақ-чақ суҳбат ярим кечагача давом этти. Меҳмонлар кетиб бир ҳафтадан кейин қайтиб келишти.

Уч ойдан кейин қисқа метражлик кино-комедиянинг с'ёмкаси бошланди:

„Пахтакор“ колхозининг правленияси олдига қўнғизнусха бир автомобиль келиб тўхтади. Ундан икки киши тушти ва ҳоказо.

уйғун

АСРЛАР

5 пардали музикали драма

ИШТИРОК ЭТУЧИЛАР

Анвар Ҳайдаров — инженер, Бош-
туғи қурилишнинг бошлиғи.

Мунаввар Холдорова — гид-
ротехник.

Заславский Николай Пав-
лович — бош инженер.

Уста Жалол } — сепоячилар.

Парпи саркар }
Саодат — бригадир.

Турсун

Адол

Хосият } — қуручилар.

Собиржон

Қодиржон

Шерали — бригадир.

Мардон ота — баъши.

Раҳбар.

Қурилиш бошлиғи.

Маруся — деррикда ишловчи қиз.

Петька — шофер.

Доктор

Ҳамшира

I инженер

II инженер

Ширин.

Фарҳод

Маҳинбону

Форёд

Вазир

Хисров

Соқчи

Мулозим

Кавизак

Инженерлар, раҳбарлар, бошликлар,
қуручилар, шахзодалар ланкар-
бошиллар, соқчилар, мулозим-
лар, кавизаклар, раққосалар, со-
зандалар, халқ.

БИРИНЧИ ПАРДА

Сирдар'ё қирғоғи. Тўғрида Фарход тоғи, узоқда Ширинсой, уялан нари Қасрий Ширин'нинг харобалари, ундан нари ясов тортиб юксалган тоғлар силсиласи кўришди. 1943 йилнинг қаҳридон қиши. Бек боднинг машҳур шамли забтига олган, қор тўзонларини кўкка созуриб ўйнайди. Пастдан, чуқурликда Сирдар'ё оқмоқда. Саҳна буш. Ваҳший табиат ва унинг ёввойи шовқинларидан бўлак ҳечнарсга йўқ. Ҳаммаёқни бўрон ва дар'ё шовқини қоплаб олган. Асабий ва кескин музика пайдо бўлади ва табиатнинг шовқинига қўшилиб янграйди. Бироздан сўнг, узоқдан табиат шовқинини босиб, хош садоси эшитилади. Хор аста-секин кучаяборади, яқинлашади ва бар'ала эшитила бошлайди. Саҳнадан ясов тортиб, аскарчасига саф-саф бўлиб, қўлларида байроқлар, доҳийларнинг расмлари, кетмон, бел, кирка, замбил ва б.ш.қа иш қуролларини кўтарган қуручилар ўтабошлайди.

Х а л қ — Чорлади Ватан, йўллади доҳий,
Келдик ўлканинг ботир эрлари.
Меҳнатимиздан гулга кўмилгай
Бахтли ўлканинг шонли ерлари.

Аҳдимиз улуғ, ғайратимиз зўр,
Биз замонанинг марди, шерлари.
Меҳнатимиздан нурга чўмилгай
Ғолиб ўлканинг шонли ерлари.

Доҳий буюрди, нурга нур кўшинг,
Ленин орзусин келтиринг бажо,
Кўрсатинг жаҳонларга му'жиза
Сир қучоғидин чақнасин зиё.

Доҳий буйруғин келтириб бажо
Ёвни өткүмиз ер блан яксон.
Ўлкани нурга, гулга кўмармиз
Бўлсин аҳдимиз дун'ёга достон.

(Халқ ўтиб кетади. Хор узоқлаша бориб, аста тинади. Сўнг тўда-тўда бўлиб ва якка-якка орқада қолганлар ўтабошлайди. Шамол, қор тўзони, юришга имкон бермайди. Мунаваар киради. У, чарчаган, оғир юради. Сой томондан Анвар чиқади. Мунаваар тойиб кетади. Анвар уни суяб қолди).

А н в а р — Кечирасиз.

Мунаваар — (лоқайд) Раҳмат.

А н в а р — (пастки кўрсатиб) Қаранг жаҳаннам.

Мунаваар — Жаҳаннам ҳам кўринмайди кўзимга.

А н в а р — Бошингизга бирор кулфат тушдими?

Мунаваар — Икки акам қурбон бўлди. (Йиғлайди).

А н в а р — Йиғламанг.

Ҳамманинг ҳам бошида бор бу савдо.
Йиғи ҳечвақт дардга даво бўлолмас.
Сизу бизга йиғи эмас, душмандан
Қасос олиш муносибдир.

Мунаввар — (Йиғидан тўхтаб) Шубҳасиз.

Шунинг учун мени жангга юборинг,
Ханжаримни берай душман қонига,
деб, илтижо қилсам, жангга юбормай,
Мени бунда йўлладилар.

Анвар — Жуда соз.

Бу ерда ҳам улуғ жанг бор, жабҳа бор.
ФарҳодГЭСни қуриб юртга нур берсак,
Бу ҳам ёвга зарба бўлур омонсиз.

Мунаввар — Шундай... Узур, мен инженер Анварни,
Қайдан топсам бўлар экан?

Анвар — (кулиб) У киши, —

Янглишмасам, қаршингизда турибди.

Мунаввар — Вой, сизмисиз?

Анвар — Худди ўзи.

Мунаввар — Бўлмаса (ёнидан қоғоз чиқариб, Анварга бе-
ради) Мени сизга юбордилар.

Анвар — (хатни ўқийди). Кўп яхши.

Гидротехник. Мунаввархон... Жуда соз.

(Дар'ё томондан бир гага инженер, техниклар блан
Заславский чиқади).

Заславский — Анвар, қаёққа кетиб қолдинг? (Мунавварни
кўриб) А... буёқда оҳанрабо бор экан-да. (Инженерлар кулишади.
Мунаввар ноқулай вазиятда) Зарарсиз... зарарсиз... (Инженер-
ларга) Сизлар штабга боратуриглар. Ҳа... ҳалиги нуқсонлар
назарга олинсин. Проектлар тузатилсин! (Инженерлар кетишди).
Танишингизми?

Анвар — Ҳозир танишдик. Танишинглар. Бу киши Фарҳод-
ГЭС қурилишининг бош инженери Николай Павлович Заславский.
Бу киши гидротехник Мунаввархон...

Мунаввар — (Заславскийга қўл бериб) Холдарова.

Заславский — (ҳазиллашиб). Бу ерда иш оғир бўлади-ку?

Мунаввар — (кулиб). Зарарсиз... Шимолий Тошкент кана-
лида ишлаб, оғирчиликларда ўрганиб қолганман.

Заславский — О... демак, сиз, ҳали ҳечқандай оғирчиликни
кўрмапсиз. Шимолий Тошкент канали блан ФарҳодГЭСни тенг-
лаштириб бўладими? Пашшани филга тенглаштиргандай гап. Ҳатто,
Катта Фарғона каналини ҳам Фарҳодга тенглаштириб бўлмайди.
Бундай қурилиш ҳали Ўзбекистонда бўлган эмас. Биз тарихда
биринчи марта Сирдар'ени бўғмоқчимиз. Ўзбекистон Днепро-
ГЭСини қурмоқчимиз. Бу ғоят катта ва мураккаб қурилиш. Бу
қурилиш биздан зўр куч ва катта техника талаб қилади. Ҳол-
буки, куч ҳам, техника ҳам урушда. (Пастга дар'ёга тикилиб).
Оғир бўлади. Дар'енинг сара'атига қаранг, худди отилган ўққа
ўхшайди. Да, жуда оғир бўлади, деярлик қўл блан бўғишга тўғри
келади. Лекин бўғамиз! (Мунавварга) Нима дедингиз?

Мунаввар — Албатта бўғамиз.

Заславский — Худди мана шу ердан бўғамиз. Боштуғон шу ерга қурилади. (Анварга) Да, ўртоқ инженер, ишнинг энг оғири сенинг участкангда бўлади. Зарарсиз. Қоқилсанг суяймиз, йиқилсанг кўтарамиз, кўз кўрқоқ, қўл ботир, дадил бўли Жур'атли бўл, бўлажак бош инженер! (Анвар блан Мунавварни қўлтиқлайди) Қани, дўстлар кетдик! (Кетишади. Уста Жалол блан Парри саркор киради).

Парри — Уста, мени қаёққа олиб келдингиз, асти! Бу ерлар қуш учса қаноти, одам юрса оёғи куядиган ерлар-ку.

Жалол — Ҳа, йўлга чиққанда қасри Ширинни мўлжаллаган-мидилар?

Саркор — Э, бунақалиғини билсам келмас эдим. Бай, бай, совуғини қаранг-а! Шу ёшга келиб бунақанги совуқни кўрган эмасман.

Жалол — Сизни ҳечким зўрлагани йўқ. Колхоз мажлисида мен ҳам бораман, деб талабгор бўлиб чиққан ўзингиз.

Саркор — Э, ўша кун мажлисга кечикиброқ келиб қолган эканман. Ҳамма гап ўтиб, сўз ким талабгорга келиб турган экан. Илгари, „кимда-ким, жангдаги йигитларга мадад бермоқчи бўлса, Фарҳод қурилишга борсин!“ деган сўз, қулоғимга чалишиб қолган эди. Раис ким талабгор деганда, урушда қон кечиб юрган яккаю-ягона фарзанлим Солижон кўзимга кўриниб кетдию, мен талабгор деб юбордим.

Уста — Энди пушаймонмисиз?

Саркор — Пушаймонликка пушаймон эмасман-у, лекин дурустроқ тушунмаган эканман.

Уста — Бу ерда тушунмайдиган ҳечнарсга йўқ. (Сирдар'ёга илмо қилиб). Дар'ёни бўғамиз-у, электр станса қурамиз.

Саркор — (таажжубда). Дар'ёни бўғамиз? Шу Сирдар'ёни-я?

Уста — Ҳа.

Саркор — Бўғиб бўлмайдди. Ўтмиш замонларда ҳам не-не паҳлавонлар ҳамла қилиб бўғолмаган. Қанча-қанча хонлар ҳаракат қилиб эпполмаган. Оқ пошшо ҳам бир сира уриниб кўрган. аммо уддасидан чиқолмаган.

Уста — Балли-эй, дидингизга! Бизни бориб-бориб ўшаларга тенг қилдингизми? Биз ким-у, улар ким? Ўнта оқпошшо, юзта хон, мингта паҳлавон, битта забардаст колхозчининг олдидан ўтабермайдими! Бўғамиз дедик, бўғамиз!

Саркор — Безовта аждардек буралиб, ғазабланган арслондек сапчик оқшини қаранг? Қандай қилиб бўғасиз?

Уста — Аскарчасига ишлаймиз, бўғамиз. Москвадан турли-туман машина келади, ишга соламиз, бўғамиз.

Саркор — Ҳеч ақлим олмаётибди.

Уста — Ахир, бу ишнинг ҳам теппасида ота Сталин турибди. Теппасида Сталин турган иш рўёбга чиқмасдан қолгани борми, саркор!

Саркор — (ўзгариб). Ундай бўлса бошқа гап. Агар иш бошида

ота Сталин турган бўлсалар бўғишимиз аниқ. (*Кетишади. Бир гала қизлар блан Саодат киради*).

Хосият — Ҳой қизлар, Собиржон қани? (*Қизлар тўхтаб атрофга қарайдилар*).

Саодат — Ҳа-я, йўқ. Қаёқда қолди экан? Соёдан ўтганда бормиди?

Турсун — (*кулиб*). Ҳали бутун бошлиқ бир одам йўқолиб, нах товонига қолиб юрмайлик.

Адол — Ё, шамол учириб кетдимикан? (*Қизлар кулишади*). Нега куласизлар? Ҳазили йўқ, шамолни қаранг, учирса учириб кетгундек.

Саодат — Ваҳма қилманг, Адолхон! Уёқ-буёқни қаранглар, топинглар. Адашиб кетгандир.

Адол — Қаёқдан топамиз? Уни топамиз, деб ўзимиз адашиб кетсак нима бўлади?

Хосият — Бўлмаса келинлар, шаттан туриб бараварига чақирамиз.

Адол — Бўпти, келинлар!

Қизлар — (*баравар чақиривади*). Собиржон Ҳой, Собиржон! Собиржон Ҳой, Собиржон!

Собиржон — (*узоқтан*). Ҳов, дод... ўлдим...

Адол — Ана, айтмадимми. Овози соёдан келяпти. Қани, юринглар! (*Адол бошлиқ бир-икки қиз кетади*).

Турсун — (*кулиб*). Ошиқий беқароримни шамол учириб кетди, деб, юрагингиз така-пукадир, Саодатхон.

Саодат — (*кулиб*). Ўлдими, бутун бошлиқ одамни шамол учириб... Адашган. (*Қизлар кулишиб, ҳаммаёғи қорга беланган. Собирни олиб келишади*).

Хосият — Мана, қанотли Фарҳодни тутиб келдик. (*Кулишади*).

Саодат — Кулманглар. (*Собиржонга*). Қаёқда қолдингиз?

Собиржон — (*таратдуддан сўнг*). Шамол учириб кетди. (*Қизлар қетади*). Мен бир улимдан қолдим-у, булар яланг кулади.

Саодат — (*кулгидан аранг тўхтаб*). Кулманглар, кулманглар дейман, қизлар! (*Ўзи кулиб юборади Қизлар қўшилади*). Бас! Қандай қилиб учириб кетди?

Собиржон — Соёнинг лабига энди оёқ қўйган эдим, шамол юлдию-кетди. Соёга қараб гилдирадим. Қўрққанимдан тилим калимага келмай қолди. Сизларни чақиролмадим. Ҳайрият бориб белимдан бир тошга илиниб қолдим, бўлмаса пастга тушиб кетиб-чил-чил бўлар эканман. (*Қизлар кулишади. Қодиржон киради*).

Қодиржон — Опалар, Фарҳод шу ерми?

Собиржон — Ҳа, бу ерда нима қилиб юрибсан?

Қодиржон — Ўзингиз нима қилиб юрибсиз?

Собиржон — Фарҳодга ишлагани келганман.

Қодиржон — Мен ҳам.

Собиржон — Сен ҳам? Ёшинг нечада?

Қодиржон — 14 да.

Собиржон — Ука, ҳали ёшлик қиласан. Уйга бор-у, дадангни айтиб юбор. Бу ердаги ишлар даданг бош ишлар.

Қодиржон — Дадам урушда бўсачи?

Собиржон — *(ноқулай вазиятга тушади)*. Шундайми? Барибир ука, уйингга қайт, жабр бўлади. Бу ерда нима ҳам қилардинг?

Қодиржон — Кейин биласиз, амаки. *(Кетади. Елкасида кирка, бошида сувсар телпак, кўкраги очиқ, бўрғини писанд қилмай, дадил, тикка тосиб, хиргойи қилиб Шерали киради)*.

Шерали — *(Дар'ё томонга қараб)*

Қўлга олдим олмос теша,
Ғолиб келдим мен ҳамиша,
Хо сувлари зумрад шиша,
Йўл бер Сирдар'ё, йўл бер.

Тошлар талқон зарбимдан,
Ерлар ларзон забтимдан,
Тоғлар ўйнар кафтимда,
Йўл бер Сирдар'ё, йўл бер.

На'ра тортсам, қилсам хитоб,
Ғайратимга беролмай тоб,
Қучоғингдан чиқар офтоб,
Йўл бер Сирдар'ё, йўл бер.

Турсун — Камол топинг!

Шерали — *(қизларни кўриб)*.

Салом бердик шакар қизлар, ой-ой қизлар.

Қизлар — *(та'зим блан)*. Салом.

Саодат — Салом, арслон келват йигитга.

Ўзларини қаерлардан сўраймиз?

Шерали — Олтин кўлнинг арслониман, шериман.

Турсун — Номингиз ким, яхши йигит?

Шерали — Шерали! *(Қизлар ҳайратда)*.

Саодат — Олтин кўллик, донг чиқарган пахтакор,

Шералими?

Шерали — Худди ўзи, ўргулсин.

Саодат — Бир кўришга хумор эдим, мен сизни.

Шерали — *(қўл чўзиб)*. Кўришайлик! *(Кўришадилар)* Номлари ким?

Саодат — Саодат.

Шерали — Чинободли Саодатми?

Саодат — *(кулиб)*. Топдингиз.

Шерали — Мен ҳам кўндан донг чиқарган теримчи,

Саодатни бир кўришга зор эдим.

Собиржон — *(кетабошлайди)*.

Булбулим учди кўлимдан қайга меҳмондир бугун.

Булбулимни йўқотиб кўнглим паришондир бугун.

(Кетади).

Шерали — Беадаблик қилдим чоғи, жўрангиз —

Ғиғон чекди рашк ўтида ўртаниб.

Саодат — Ҳар йиғлоқнинг рашки блан ишим йўқ.
Ҳали бирор кўнгил берган кишим йўқ.
Биз бу ерга ёр ахтариб келмадик,
ФарҳодГЭСнинг чирогини ёққали,
Мирзачўлга гул таққали келганмиз.

(Шу пайтда Фарҳод тоғида Мардон пайдо бўлади. Унинг соқоллари оспоқ, кўришиши нуроний, бўён унинг оқсоқолини юлқиб ўйнайди. У ҳайкалдек қотиб туриб настрадагиларга сўзлайди).

Мардон — Хуш келибсиз Сталиннинг авлоди.
Очилмаган улуғ сирлар, тилсимлар,
Хазиналар, дафиналар, бойликлар —
Минг йиллардан бери сизни кутарди.
Хуш келибсиз, улуғ авлод, зўр насл.

Қизлар — Бу ким? Дарвиш! Ё тирилган Фарҳодми?
Ё хаёлми, кўзимизни алдаган.

Мардон — Ва на Фарҳод, ва на хаёл. Бахшиман.
Минг йилларнинг орзуси бор бошимда.
Юз йилларнинг қиссаси бор қалбимда.

Саодат — Фарҳод блан маликаи Шириннинг,
Қиссасини биласизми?

Мардон — Биладан.

Қизлар — Сўзлаб беринг!

Мардон — Вақти келар сўзларман.

(Узоқдан хор садоси эшитилади. Ҳамма кулоқ солади).

Халқ келмоқда ФарҳодГЭСни қурғали.
Қандай мағрур, маҳобатли на'раси.
Бу халқ жангда ёвни талқон қилган халқ,
Му'жизалар яратган халқ меҳнатда.
Бу халқ улуғ доҳий Ленин қўлидан
Озодликнинг шаробини ичган халқ.

(Хор кучаяби. Якинлашади. Саҳнадан яна саф-саф бўлиб қуручилар ўтади).

Х о р — Чорлади Ватан, йўллади доҳий,
Келдик ўлканинг ботир эрлари.
Меҳнатимиздан гулга кўмилгай
Бахтли ўлканинг шонли ерлари.

Аҳдимиз улуғ, ғайратимиз зўр,
Биз замонанинг марди шерлари.
Меҳнатимиздан нурга чўмилгай,
Ғолиб ўлканинг шонли ерлари.

(Саҳнадагилар ҳам хорга қўшилади. Ҳамма ўтиб к тали. Хор аста-секин узоқлаша бориб сўнади. Чироқ ўчиб ёнади. Уша ер фақат ордан икки кун ўтган. Фарҳод тоғининг ёнбағиқилива штаб бошлиқлари, кўришиш раҳбарлари, Анвар, Мунавварлар турибли. Пастда ишга шайланган саф-саф бўлиб, буйруқ кутиб халқ турибди. Бўён авжида. Бўён товушини босиб дикторнинг овози эшитилади).

Диктор — Қахрамон ўзбек халқи! Сен беқасам тўнингни жомакорга олмоштириб, улуғ курашга киришдинг. Сен кекса Сирдар ёнинг жигилдонидан бўғиб, минг йиллик ётоғидан турғизмоқчисан. Уни қўлтиқлаб, ўзинг хоҳлаган йўлдан етакламоқчисан. Унга „сен энди совет юртига тўла хизматкор бўл!“ деган буйруқни бермоқчи бўлдинг. Улуғ Сталин ҳамда Ватан олдидаги ўз виждоний вазифангни бажариш учун улуғ меҳнат байроғини баланд кўтар! Большевик камарини яна маҳкам боғла! (Дикторнинг овози тинади, тантанали жимлик).

Саодат — (жимликни бузиб). Ўртоқ инженер хотин-қизлардан айрим бригада тузиш мумкинми?

Анвар — Албатта, мумкин.

Саодат — Бўлмаса кечирасизлар, сизлардан берухсат (қизларни кўрсатиб) биз хотин-қизлардан бир бригада туздик. Ҳаммамизнинг ҳам урушда биттадан, иккитадан кишимиз бор. Биз фронтчасига ишлаб, жангда юрган ака-укаларимизга ёрдам беришга қарор қилдик.

Анвар — Жуда соз. Табрик қиламиз. (Қарсақ чолади, ҳамма унга эргашади. Мунаввар ёндан блокнот чиқариб ёзаборади).

Саодат — Ундан кейин Шерали акамлар, яланг полвонлар, йиғилишиб, гвардиячи бригада тузибдилар, деб эшитдик. Биз ўша полвонлар бригадасини ижтимоий мусобақага чақирамиз. (Қарсақ).

Халқ — Балли! Яшанглари! Барака топинглари!

Шерали — Тайёرمىз, шартларини айтсинлар.

Саодат — Кундалик топшириқни 500 процентдан қилиб бажариш.]

Шерали — Қабул қиламиз. (Қарсақ).

Жалол — Саркор, биз ҳам битта-яримтани мусобақага чақирмаймизми?

Саркор — Мен сизни мўлжаллаб турибман, уста.

Уста — Чакки қиласиз, саркор, букиб қўяман.

Саркор — Э, майли, букилсам сиздан букилай, уста. (Анварга) Ўғлим, мен ҳам манави қўшним, уста Жалолни мусобақага чақираман.

Анвар — Шартингиз?

Саркор — Қанчадан бўсин, уста?

Уста — Чақирган сиз, сиз биласизда.

Саркар — (ўйлаб). Юз элликка!

Уста — Ҳимматингизни паст қилманг. Икки юзга.

Саркор — Майли, ёзилсин! (Ҳамма кулиб уларни ма'қуллайди).

Қодир — Мумкинми, ўртоқ инженер.

Анвар — Марҳамат.

Қодир — Мен (қўли билан Собиржонни кўрсатиб). Ҳов, анави амакимни мусобақага чақираман.

Собиржон — (безовта). Кимни? Меними? Йўқ, йўқ... Тўғри келмайди.

Анвар — Нега?

Собиржон — Э, ахир, тенг-тенги блан-да. Мен шу бола блан мусобақа ўйнайманми?

Қодиржон — Аввал мени ютинг, кейин чиранинг, амаки. *(Халқ чапач чалиб юборади).*

Халқ — Тўғри! Қандингни ур! Боплади!

Собиржон — *(тўтақиб)*. Хўп, шартингни айт!

Қодиржон — Кундалик топшириқни 300 процентдан бажариш ва қурилиш охирига қадар иккита янги ҳунар урганиш.

Собиржон — Хўп, топшириқни ошириб бажаришни қабул қиламан. Яна иккита янги ҳунар деганинг нима деганинг?

Қодиржон — Кейин биласиз.

Собиржон — *(бўғилиб)*. Э, мен бу болани кейин биласиздан чиқиб қолдим-у!

Қодиржон — Дангал жавоб беринг, шартларимни қабул қиласизми, йўқми?

Анвар — *(кулиб)*. Ҳа, дангал жавоб беринг.

Собиржон — *(зарда блан)*. Хўп, қабул қилдим! *(Қарсак)*.

(Қурилиш ботлиғи Заслывскийлар блан бигга раҳбар киради. Халқ уларни қарсак блан қарши олади. Улар таснининг ёнбағирига чиқадилар).

Бошлиқ — Ўртоқлар! Бугун 1943 йил 10 февраль ўзбек халқининг тарихида шарафли кунлардан биридир. Бугун Фарҳод қурилишида иш бошланади. Ҳозир 13 километр трасса буйлаб, 67 минг азамат қўлларига қуроолларини олиб, буйруқ кутиб турибди. Иш бошланиш олдидан ота икки оғиз сўз сўзламоқчи. Сўз отага! *(Қарсак)*.

Раҳбар — Ўртоқлар, сиз кўп бахтиёр кишиларсиз. Сиз шонли ва тарихий вазифани шараф блан утайсиз.

Меҳнатингиз соясида икки, буюк муаммо — Ҳал бўлади: бири — ташна Мирзачўлга сув бериш. Иккинчиси ФарҳодГЭСнинг чироғини ёндириш. Ширин орзу қилганидек чўлни бустон этамиз ва Фарҳоднинг нури блан ёқтирамыз саҳнини. Бу му'жиза. Бу минг йиллик афсонанинг ниҳоят Ҳақиқатга айланиши! Бу минг йиллаб халқимиз Орзу қилиб етолмаган, өзгу — ният саодат.

Бу янгидан юзлаб қишлоқ, минглаб чаман,
минглаб боғ,

Яна миллион-миллион тонна пахта, галла демакдир. Бу заводлар томирига янги қувват, янги қон, Колхозларга минглаб янги машиналар демакдир.

(Қарсак).

Биродарлар! Ватанимиз яна кўпроқ гулласин, Яна ҳам зўр, қудратлироқ бўлсин Совет давлати, Жондан азиз юртимизда битта ҳам ёв қолмасин, Зафар блан қайтиб келсин жангда юрган ботирлар, Деган одам кеча-кундуз аямасин кучини!

Шонли меҳнат жабҳасида қозонилган ҳар ютуқ,

Жангда юрган ботирларга, мадад бўлур, куч бўлур.
Ҳарбир кетман тупрогингиз ёв қабрига тортилган
Тупроқ бўлур. Ғалабанинг соатлари яқиндир!

(Қарсақ).

Бошлиқ — (соатиға қараб). Уртоқлар, тайёрланинг! Ҳозир
сигнал берилади. (Тантанали жимлик, бироздан сўнг узоқдан,
тўп отилганга ўхшаш, маҳобатли портлаш товуши эшити-
лади. Бу иш бошлашга сигнал. Сўнг бараварига карнай-сур-
най, ноғора овозлари эшитилади). Қани азаматлар ишга! (Ҳам
ма саф-саф бўлиб бориб ишга тушади. Шовқин, музика)

ИККИНЧИ ПАРДА

Дар'ё ёқаси. Ойдин кеча. Маҳобатли Сирдар'ё ойдиндак ярқираб оқмоқ-
да. Баҳор. Лола вақти. Узоқда Боштўғон қўйишининг панағамаси кў-
ринади. Проектор ва ҳаранатдғи машиналарнинг чироқлари ялтирайди.
Машина ва экскаваторларнинг товуши ва онда сонда ишга ундаган ба-
қириклар, кўшиклар, кулилар эшитилади. Тунги смена ишда. Фарҳод
тоғи хийла кичкир-йиб қилган. Мунаввар қирғоқдаги катта тошда ўлти-
риб дар'ёни тамоша қилмоқда. Қўлида гулдаста.

Мунаввар — Дар'ёдан оқиб келодур шода-шода марварид
Сарф этиб озода меҳнат марварид қилдим
харид,
Марваридларни сочармиз Мирзачўлнинг
боғига,
Янги жаннатлар қурармиз дар'ёнинг ҳар ёғига,
Халқ учун хизматда бўлдик, бизга сўр
бахтдир агар
Шонли тарих номимизни ёзса Фарҳод тоғига.

(Гул ушлаб Анвар киради. Мунаввар қўзғалмоқчи бўлади).

Анвар — Қўзғалма ҳеч! Ўтиришинг чиройлик,
Худди Ширин ўтиргандай қирғоқда.

Мунаввар — Назаримда Ширин анча ўтирди.
Аммо Фарҳод хаял қилди.

Анвар — Беш минут,
Шунча узоқ туюлдими Ширинга?

Мунаввар — Бундан кейин Ширин учун Фарҳодсиз
Ўтган ҳарбир минут йилдек туюлар.

Анвар — Кечир пича хаялладим гул териб. (Мунавварга гул
беради).

Мунаввар — Ростин блан. Ширин балки шу ерда.
Менга ўхшаб Фарҳодини кутгандир.

Анвар — Аммо шўрлик муродига етолмай
Фарёд чекиб, лахта қонлар ютгандир.

Мунаввар — Қулоқ солсам худди дар'ё бағридан
Эшитилган каби Шириннинг доди.
Қаранг дар'ё кўз ёшига ўхшайди.
Дарҳақиқат бу сув эмас, бу минглаб
Асрларнинг оқиб келган кўз ёши.

Анвар — Сув эмас, рост, эриб оққан марварид.

Сув эмас рост, сир сақлаган хазина.

Қўйни тўла сонсиз бойлик, қудрат, нур.

Мунаввар — Рост сув эмас, минг йиллар ким сир тўла

Хазиналар сақлаб келган аждарҳо.

Аждарҳоким, минглаб насл уриниб,

Бир дона дур ололмаган оғзидан.

Анвар — Энди эса „аждар“ бизга бўйсунар,

(Қурилиш панарамасига қараб).

Қара, қандай ажойиб бир манзара!

Бу ер бино бўлиб бундай чиройга

Эга бўлган эмас сра... Кечаги —

Кўҳна қирғоқ, ёввойи ер йўқ энди.

Қара, Фарҳод тешасига чап бериб,

Ушалмаган ўжар тошлар, ўжар тоғ

Зарбимиздан кун тигига дуч келган,

Муз сингари аста эриб бормоқда.

Халқимизнинг қудратига қойил бўл.

(Дар'ё бўйлаб нари кетишади. Қўлларидан лола. Парни Саркор блан Уста Жалол киришади ва қурилиш панарамасига тикилишади).

Саркор — Ҳай, ҳай! Бу манзарани, бу дабдабани Суқрот ҳаким келиб кўрса ҳанг-манг бўлиб қоладия! Ростдан шу ишларни ўзимиз қилдикми, уста!

Уста — *(мағрур)*. Бўмасамчи!

Саркор — Ўйлаб қарасам, жуда зўр эканмиз, уста.

Уста — Ўша зўрлигимизданда немисни букиб қўйдик.

Саркор — Э, немисни қўятулинг, бўганича бўп қолди. *(Қурилишни кўрсатиб)*. Мана буни айтинг! Лекин шу ишни ўйлаб чиқарган донишмачднинг отасига минг раҳмат! *(Пауза)*. Уста, эшитувдингизми, иш бошланишдан аввал ба'зи одамлар шубҳа қилган эканлар. Бўмаган гап, дар'ёни бўғиб бўмайди деб сасишган экан.

Уста — Янглишмасам, бу гапларни ўзларидан эшитувдим шакилли.

Саркор — Э, мени қўятулинг, мен тушунмасликдан айтган эдим. Мен, тушуниб туриб шубҳа қилганларни айтаётибман.

Уста — Улар тушуниб, тушунмаганлар.

Саркор — Бу илмоғдор гапингизни нима деб тушунсак бўлади?

Уста — Бу гапимнинг ма'носи шуки, улар ўқиган, тушунган, аммо халқнинг қудратига тушунмаган одамлар. Улар ўйлайдики, биз ўша, қиссай Фарҳоду Ширин замонасидаги кўҳна халқмиз. Аммо, нома'қул ўйлайдилар. Биз у халқ эмасмиз! Дуруст, аввал ҳам ўзбак эдик. Ҳозир ҳам ўзбакмиз. Лекин у ўзбак блан бу ўзбакнинг фарқи бор. Илгариги ўзбак бўстонлар яратиб чўлда қолган, боғ ўстириб мевасиз қолган, экин экиб оч қолган, пахта

экиб яланғоч қолган, елкасида хонлар, амирларнинг қамчиси ўйнаган, бахти қаро, хор ва гадо ўзбак эди. Ҳозирги ўзбак қулликдан қутилган, бахтини топган, йўлини таниган, манглайини Ленин силаган, Сталиндай раҳнамоси бор ўзбак. Ҳозирги ўзбак улғу Ленин партиясининг парваришида, буюк рус халқининг қанотида вояга етган, Катта Фарғона каналидай дар'ё қазиб, дун'ёга донгги кетган ўзбак. Бугина эмас, саркор, кечаги, урушдан аввалги ўзбак блан бугунги ўзбакнинг ҳам фарқи бор. Кечаги ўзбак блан бугунги ўзбакнинг фарқини билмоқчи бўлганлар Фарҳод қурилишни келиб кўрсин! Буни фаҳмига етмаганлар, халқимизнинг қудратини тушунмаганлар, ҳечнарсга тушунмаганлардир. Аммо, бахтимиздан бўлиб, бунақа тентаклар оз.

Саркор — Шундай, уста, шундай... Энди ўша шубҳагўйлар бу ерни келиб кўрсалар нима дейишар эканлар? Бу иншоотларни кўриб шармандай-шармисор бўлмасмикинлар? ●

Уста — Ҳали шарманда бўлишларига пича вақт бор. Ҳали дар'ени бўққанимизча йўқ. Оғир бўлинг. Белни яна ҳам маҳкамроқ боғланг. Ишнинг йўғонлари энди келади, саркор. (Узокдан Саодатнинг ашуласи эшитилади). Қани юринг, ёшларга ҳалал бермайлик. (Кетишади).

(Ашула айтиб Саодат киради. Қўлларида гул, бошида гулдан чамбарак).

Саодат — Ўртади қалбимни ҳижрон, келмади ёр, келмади, Йўлида кўзлар нигоран, келмади ёр, келмади, Васл умиди бирла ёлғиз дилрабо гул мавсуми Тўти янглиғ бўлди нолон, келмади ёр, келмади. Энди билдим бизга берган ва'далар ёлғон экан, Лоладек дил бўлди сўзон, келмади ёр, келмади.

Шерали — *(Кириб)*

Келди ёринг, бўлма нолон, севдигим, жоним менинг.

Бўлдим ишқингга сазовор йўқдир армоним менинг.

Саодат — Интизорлик торта-торта танда роҳат қолмади, Кел ҳаётим, кел қувончим, шавкатим, шоним

менинг.

Шерали — Очилибсан лоладек, бошингда гулдин чамбарак, Қўлларингда даста-даста гул, гулистоним менинг

Саодат — Балки келмас эрди булбул гул бўлиб очилмасам, Этмаса ром ғунча янглиғ ла'ли хандоним менинг.

Иккаласи — Дилда ишқинг сўнмас асло, бевафолик айласам, Майли, тупроққа тўкилсин бир қошиқ қоним

менинг.

Саодат — Буича интизор қилмасангиз? Нима, қўлингиздан байроқни олиб қўйиб гуноҳкор бўлдикми?

Шерали — Узур, бироз иш бор эди тутялиб қолдим.

Саодат — Энди ҳарқанча уринманг, барибир байроқни қайтиб ололмайсиз.

Шерали — Кеча бизда эди, бугун сизда. Қандингизни уринг, тан бердик. Аммо лекин бир ҳамла қилсак эртага яна ўзимизда-да, ўргилсин!

Саодат — Олиб бўпсиз! (Кулади, Шералига гул иргитиб қочади. Шерали орқаси тан қувади. Хаял ўтмай шовқин-сурон блан бир-бирини қуваб, гул стиб ўйнаб қизлар киради.

Турсун — Бўлди, бўлди! Товба қилдим.

Адол — Яна айтасизми! А! Айтасизми?

Турсун — Йўқ! Йўқ! Ҳой қизлар, мен бундан кейин Адол-хон Собиржонни яхши кўриб қолибди, деб айтмайман. (Қизлар кулади. Адол Турсунни қаттиқроқ буйдалайди).

Адол — Янами? А? Янами?

Турсун — (кулгидан тўхтаб). Айтмайман! Бўлди! Бўлди! Ҳой, шошманг! Ҳой қизлар, менга қаранглар. Собиржон тўғрисидаги янги гапни эшитдиларингми? (Қизлар ўйин-кулгидан тўхтаб Турсуннинг атрофига тўпланадилар).

Хосият — Яна нима бўлипти? Ё, яна шамол учириб кетиб-дими? (Қизлар кулади).

Турсун — Йўқ, ундан ҳам қизиқ. Бугун овқат вақтида, Собиржон землянкага боришдан эринибдию, бирор пана жой топиб мизғиб олмоқчи бўлипти. Уёқни қарабди, буёқни қарабди, пана жой топилмапти. Бир маҳал қараса, нарироқда, ҳалиги пол-вон машинанинг катта темир яшиги борку?

Хосият — Ҳа, ҳа!

Турсун — Ўша турган экан. Собиржон, Маруся овқат қилгани кетди, у келгунча яшикка тушиб мизғиб олай, ҳечким ҳалал бермайди, дебдию, секин яшикка тушибди. Буни Қодиржон кўриб турган экан. Бир қизиқ қилай дебдию, бориб машинанинг муруватини бурабди. Яшик осмонга кўтарилиб кетибди. Қодиржон яшикни осмонга кўтариб қўйибдию, ўзи қочибди. Собиржоннинг ўтакаси ёрилибди. Дун'ени дуд кўчириб дод солибди. Ҳамма тўпланибди. Собиржоннинг аҳволига роса кулишибди. Собиржон шу аҳволда, худди қафасга солинган маймундек, то Маруся келгунча осмонда, яшикда ўтирибди. (Қизлар қотиб кулишади).

Адол — Бояги шовқин, кулги ўшанга экан-да?

Турсун — Ҳа. (Узоққа қараб). Ана ўзи ҳам келияпти. Ёни-да Маруся,

Хосият — Энди Марусянинг бошини айлантириб юрганга ўхшайди.

Турсун — Айлантириб бўпти. Петька шофер кўрса кўзини мошдек очиб қўяди. Ҳай, тўғри шубҳа қараб келишяпти, келинчилар бекинайлик. Нима деб гаплашишар эканлар. (Қизлар ташларнинг орқасига бекинишади. Собир блан Маруся киради).

Собир — Хўп дияқолинг энди.

Маруся — (кулиб). Хўп демасамчи?

Собир — Фарҳоддан кетаман.

Маруся — Менга нима, кетсангиз кетаберинг.

Собир — Йўқ, сиз ҳазиллашманг! Ахир қачонгача бу кичкина

митти мени ютиб кетаберади. Унга ўргатдингизми, менга ҳам ўргатинг.

Маруся — Хўп, бўлмаса эртага келинг, ўргатай. Ҳозирча хайр. *(Кетабошлайди)*.

Собир — А... қаёққа? Мен кузатиб қўяй...

Маруся — *(кулиб)*. Ҳажати йўқ, кузатиб қўядиган кишим бор. *(Кетади)*.

Собир — Барака топкур, жуда яхши қизу, фақат Петькаси борлиги ёмон-да. *(Қизлар кулишиб бекинган ерларидан чиқишади)*. Оҳ! Жамийй пари-пайкарлар шу ерда экан-да. Бай-бай, одамнинг кўзи қамашади-я!

Турсун — Хомтама! бўлманг, ҳаммамизнинг ҳам Петькамиз бор. *(Кулишади)*.

Саодат — Табрик қиламиз, бугун темир яшиқда катакса қидибсиз, деб эшитдик. *(Кулги)*.

Турсун — Ҳа, ердан қиз топилмагандан кейин, осмонга чиқиб фариштага уйланмоқчи бўлганлар. *(Кулги)*.

Собир — Ҳа, агар битта-яримталаринг кўнгил бермасаларинг, осмонга учиб кетишим аниқ.

Қодир — *(кириб)*. Бизни ҳам олакетинг, амаки!

Собир — Мана, кулгига сабаб бўлган митти. Ҳай, нега сен мен блан жуда ҳазилкаш бўлиб қолдинг? Муддаонг нима?

Қодир — *(кулиб)*. Кейин биласиз.

Собир — Қоче! Яна бир мартаба ҳазиллашсанг иш ёмон бўлади.

Турсун — Учиб кетадилар, айрилиб қоламиз. *(Кулги кучаяди. Саодат блан Шерали кирди)*.

Шерали — Ким у, учиб кетадиган! Биздан фаришталарга салом айтсин. *(Кулги Анвар блан Муннаввар киради)*.

Анвар — Тун оғиб қолди, ухламайсизларми?

Шерали — Шу ойдинда ухлаб бўладими, ўртоқ инженер! Бугун ухлаш йўқ.

Анвар — Куни блан қаттиқ ишладиларинг, ахир дам-пам олиш ҳам керак-де.

Саодат — Ўйин-кулгя дам эмасми?

Анвар — *(кулиб)*. Бўлмаса дурустроқ ўйин қилайик.

Шерали — Бўпти. Концерт қиламиз.

Анвар — Бўлмаса, кечани Собиржон бошқарсин, ишга мазаси йўқ бўлса ҳам, гапга чечан. *(Қизлар кулади)*.

Ҳамма — Бўпти! Бўпти!

Собир — *(жиддий қиёфа олиб)*. Бўлмаса қани ўтиринглар! Ҳамма ўтиради. Аста-секин йигитлар, қизлар, халқ тўпланабошлайди. Буларнинг ичида ҳархил миллатдан бор). ФарҳодГЭС, бош тўғон қурилишида ишлайдиган қаҳрамон ёш ҳаваскорларнинг ўзаро концертини очиқ деб, э'лон қиламан! *(Кулги)*.

Собир — Сўралади, ҳалақит берилмасин! Навбатдаги номерамизда... Нимадан бошлаймиз?

Ҳамма — Лапар! Ашула! Ўйин!

Собир — Хўп, сўровларингга биноан, ҳаммаси ҳам бўлади.
Орамизда руслар, украинлар, тожиклар, татарлар ҳам бор. Би-
нобарин концертимиз ранг-баранг бўлади.

Шерали — Э, гапди чўзмай бошланг, гапдон!

Собир — Хўп, навбатдаги номерамизда Шерали полвон
бригадаси блан Саодатхон бригадаси ўртасида лапар! Сўраймиз.

(Чапак. Қизлар, йигитлар лапар бошлайди).

Йигитлар — Лапарнинг аввал боши, мармар тоши,
Чит рўмолни хўл қилган кўзнинг ёши.
Биздайин Фарҳодларни шайдо қилган
Шу турган Ширинларнинг қалам қоши.

Қизлар — Юрт учун фидо бўлур азия бошлар,
Мардларнинг панжасида синар тошлар,
Севгидан сўз очдингиз „чув“ деганда,
Ижозат бердимикан, қалам қошлар?

Йигитлар — Парвона бизлар соғу-сўлингизда,
Жонимиз фидо бўлсин йўлингизда,
Ихтиёр: хоҳи койинг, хоҳи суйинг,
Қизларжон, тақдиримиз қўлингизда.

Қизлар — Мақол бор: тома-тома кўл бўлади.
Бўстонлар сувсиз қолса чўл бўлади.
Унутманг, лафзингизда турмасангиз,
Кўксингиз кўзёшдан хўл бўлади.

Йигитлар — Розимсиз, умрбод вафо қилсак?
Ўлдингиз сизга зарра жафо қилсак.
Дун'ёда қолмас асло армонимиз,
Сиз блан ФарҳодГЭС да сафо қилсак.

Қизлар — Ўзимиз гул терамиз ўзимизга,
Яшилаб қулоқ солинг сўзимизга,
Байроқни қўлингиздан олиб қўйдик,
Энди қандай қарайсиз кўзимизга?

(Қийқириқ. Чапак. Кулги.)

Собир — Навбатдаги номерамизда, украинча ўйин.

(Қизлар, йигитлар украинча ўйин ўйнайдилар).

Навбатдаги номерамизда тожикча ашула.

(Тожикча ашула айтилади).

Навбатдаги номерамизда татарча ўйин.

(Татарча ўйин ўйналади).

Навбатдаги номерамизда Петька блан Маруся тарафидан русча
ўйин. *(Русча ўйин ўйналади).* Навбатдаги номерамизда умумий
ялла „Давримиз“.

Умум хор — Ишқи озод, толи' ёр, меҳнати шон давримиз,
Доҳий Сталян туфайли бўлди шодон давримиз.
Айладик тоғларни талқон, дар'ёларни пойибанд,

Янги жаннатлар қурармиз берса фармон
давримиз.
Зарбимиздан бўлди ҳал асрий муаммолар
бутун,
Бир умрга айлади мушкулни осон давримиз.
Кимки душман бўлса бизга бўлғуси ер бирла
тенг
Этди ғолиб наслымизни шоду-хандон давримиз.

(Мардон киради. Ҳамма уни шовқин блан ўраб олади.)

Шералая — Қани ота, „Фарҳоду — Ширин“ қиссасини сўзлаб беринг. Хонаси!

Қизлар — Айтиб беринг! Сўраймиз.

Мардон — Хўп, бўлмаса айтиб берай.

(Мардон қирғоқдаги катта тошга ўтиради. Қолганлар чолнинг атрофига жойлашадилар. Мардон оғир сўз бошлайди.)

Қадим ўтган замонда, Мирзачўл томонда, Сирдар'ёнинг бўйида, Фарҳод тоғдан қуйида, маликаи Ширин отлиқ бир қиз подшо яшарди...

(Чироқ аста-секин хиралашиб бориб сўнайки.)

П а р д а

У Ч И Н Ч И П А Р Д А

Биз узоқ афсонавий ўтмишнинг кучоғига кетамиз. Шириннинг ёзлик қасри, балани айвон. Узоқта худди аввалги пардадагидек Сирдар'ё, Фарҳод тоғи, Ширин ой, ундан нари тоғлар силсиласи кўрилади. Узёқларга тикилиб заррин тўшакда ётган Шириннинг юзига ғамгинлик ва паршонлик. Уни овутиш тилигида ҳарир кийимлар кийган раққосалар майин раққилдилар. Аммо раққослар маликани юпатаолмайди. Ширин қўли блан ишора қилади, раққосалар та'зим блан чиқадилар. Рубобчи қизлар киради. Нозик музика садоси юксалади. Аммо бу ҳам Ширинни юпатаолмайди. Ширин қўл силтайди. Рубобчи қизлар та'зим қилиб чиқадилар. Маҳинбону киради.

Маҳинбону — Қандай дард бор юрагингда маликам?
Нима қилсак кўнглинг ором топади?

Ширин — Менга тинчлик, хилват керак, аммажон.

Маҳинбону — Шаҳзодалар кутиб қолди, жавоб айт.

Ширин — Қайдан келса шунда кетсин ҳаммаси.

Маҳинбону — Қачонгача давом этар танҳолик?

Ҳар боққа бир боғбон керак.

Ширин — Аммажон.

Мен боғ эмас, менга боғбон керакмас.

Қалбимдаги ёр дардимас, юрт дарди.

(Ташқаридан шовқин эшитилади).

Фар'ёд — (ташқаридан) Қўйиб юбор, маликага арзим бор.
Соқчи — (ташқарибан) Маликанинг иши бўлмас гадода.
Орқангга қайт!

Фар'ёд — Йўл бер!

Соқчи — Йўқол!

Фар'ёд — Ҳайдама!

Мен ҳалқнинг вакилиман!

Маҳинбону — Йўл қўйма!

Маликага тинчлик керак.

Ширин — Йўл беринг.

Майли кирсин, арзи бўлса сўзласин!

(Фар'ёд киради. Усти юпун. Офтобда куйган бадани қора, қотма. Соқоли оқ. Юзида алам ва изтироб. Унинг орқасидан қуролли соқчилар киради).

Фар'ёд — Фуқаронгман кийимимдан ор қилма.

Оч арвоҳ деб, ҳайдамагил саройдан.

Ширин — Сўзла бобо, менга қандай арзинг бор?

Фар'ёд — Сенинг нозу-не'матларинг беҳисоб,

Элининг эса ейиш учун нони йўқ.

Сен саройда гулгун шароб ичасан,

Ташналикдан қон ютади фуқаро.

Шоҳи, атлас товланади эгвингда,

Халқнинг эса, юпун, гадо, яланғоч.

Қулоғингда ялтирайди инжулар,

Халқнинг эса кипрагида ўйнар ёш.

Ширин — (бетоқат) Бўлди бас қил! Юрагимга солма ўт!

Фар'ёд — Қачонгача бу уқубат, бу азоб?

Қачонгача гадо бўлиб яшаймиз?

Жондан бездик, тоқатимиз бўлди тоқ.

Агар сенга юрт, халқ керак бўлса,

Тириклайин Мирзачўлга кўмиб қўй!

Ширин — Етар бобо, бас қил энди сўзингни!

Фар'ёд — Биламиз сен оқиласан, фазлинг зўр.

Фаросатинг ҳарнарсанга етади.

Аммо элга нима фойда ақлингдан.

Фаросатинг, идрогингдан, фазлингдан,

Етолмасанг, агар, унинг додига,

Мушкулени осон қилаолмасанг!

Ширин — Халқимга айт, бисотимда неки бор,

Келиб олсин, элга очиқ хазинам.

Фар'ёд — Керак эмас элга сенинг хазинанг.

Неча кунга етар берган эҳсонинг?

Беш кун ермиз, ўн кун ермиз, кейинчи?

Яна ўша оғир ҳаёт, оч турмуш.

Ширин — У ҳолда айт, талаби не халқимнинг?

Фар'ёд — Обиҳаёт!

Ширин — Обиҳаёт!
Маҳинбону — Афсоҳа!

Имкони йўқ, тадбири йўқ бир талаб.
Фар'ёд — Сувсизликдан хароб бўлди қишлоқлар,
Сувсизликдан қуриб кетди ўтлоқлар.
Сувсизликдан юртга офат келмоқда,
Қум босмоқда далаларни, боғларни.
Сув бер бизга, келса агар қўлингдан,
Адлинг бўлса элни сувга сероб қил.
Маҳинбону — Қаршингдаги мироб эмас, малика!
Фар'ёд: — Маликадан мироб афзал халқ учун.
Мирзачўлга мироб керак, шоҳ эмас!

(Соқчилар қилич суғирадилар, Маҳинбону ғазабда).

Маҳинбону — Тилингни тий!
Ширин — Тегманг! Чолнинг сўзи ҳақ!
Қиличларни қинга солинг, лўқолинг!

(Соқчилар чиқадилар).

Оғир савдо солиб қўйдинг бошимга
Фар'ёд — Сеникидан енгил эмас, халқники.
Ширин — Обиҳаёт! Обиҳаёт қайда у!
Халқимизнинг ширин орзу, хаёли?
Азиз бобо, модомики сен мендан —
Талаб қилдинг имкони йўқ нарсани,
Энди ўзинг тадбирини айтиб бер!
Фар'ёд — Сирдар'едан Мирзачўлга сув чнқар.
Маҳинбону — Афсонароқ талабидан тадбири.
Ширин — Бўлармикни?
Фар'ёд — Уриниб кўр, маликам.

Ишни бошла, хизматингга халқ тайёр!

(Ширин ўйга толади. Оғир жимлик. Ташқаридан халқнинг ғовури эшитилади)

Эшигингда халқ тўпланиб турибди.

Нима дейсан? Халққа чиқиб нима дей?

Ширин — Майли чиқиб халқимга айт, унадим.

(Фар'ёд чиқиб кетади).

Хабар қилсин. меҳмонларга, кирсинлар.
Мен кийиниб ёнларига чиқаман.

(Чиқиб кетади. Чирсқ, учади. Қоронғиликда Мардоннинг овози эшитилади. У ҳикоясини давом этдиради).

Мардон — Маликаи Шириннинг овозаси етти иқлимга кетди. Маликанинг ҳуснини эшитиб туш-тушдан ошиқлар келабошлади. Лекин малика ҳечбирини қабул қилмади, назарга илмади. Кунлардан бир кун... *(Чироқ ёнади. Аввалги саҳна, базм қизиган. Шаҳзодалар давра олиб ўтирибдилар. Буларнинг ичида Фарҳод*

ҳам бор. Мулозимлар хизматда. Май, музика, рақс. Мулозим
киради. Уйин тўхтади).

Мулозим — Малика Ширин таширф буюрурлар. (Меҳмон-
ларда жонланиш. Бир ёнида Маҳинбону, бир ёнида вазир, Ши-
рин киради. Ҳамма та'зим блан уларни қарши олади, Ширин,
Маҳинбону, сўнг бошқалар, жой-жойларига ўтирадилар).

Вазир — Қулоқ солинг, маликанинг ишқида.
Бунда келган шаҳзодалар, ошиқлар.
Маликанинг сизга битта шарт бор.
Кимки агар маликанинг васлияга
Эришмоқчи бўлса, айлаб жасорат,
Мирзачўлга сув чиқарсин дарёдан.

(Шаҳзодалар ичида ғовур-ғувур бошланади: „Оғир шарт!
„Қийин иш! Хаёл! Афсона!“ каби сўзлар эшитилади. Аммо
ҳечким жур'ат қилиб очиқ жавоб беролмайди. Оғир жим-
лик. Сўнг Фарҳод ўрнидан туради).

Фарҳод — Қабул қилдим маликанинг шартини. (Ширин Фар-
ҳодни энди кўрди, у қаттиқ ҳаяжонда).

Ширин — Ёраббий.

Шаҳзодалар — Биз ҳам шартни бажаришга тайёرمىз.

Вазир — Ундай бўлса руҳсат сизга меҳмонлар.

Синаб кўрсин ўз бахтини ҳар ошиқ.

(Ҳамма кўзғалади, Ширин блан Фарҳоддан булак ҳамма
чиқиб кетади).

Фарҳод — Бир боқиб ақлимни олдинг, бир боқиб ҳолим
хароб.

Ширин — Бир кўриб ошифта бўлдим, бир кўриб бағрим
кабоб.

Фарҳод — Ҳаста мен ишқингда дилбар, айла дардимга даво,
Ўртама ҳижрон ўтида, берма жонимга азоб.

Ширин — Сенсиз олам менга зиндон, сенсиз офатдир ҳаёт
Менга сенсиз гул оловдир, захри қотилдир шароб.

Фарҳод — Дар'ёни занжири банд, чўлларни бўстон айлагум,
Беҳсоби тилсимлар очгум, йўлласанг, қилсанг итоб.

Ширин — Чўлни гул қил, сендан ўзга илтимосим йўқ менинг
Халқ учун чўлларни обод айласак бўлғай савоб.

Иккаласи — Бир боқиб ақлимни олдинг, бир боқиб ҳолим
хароб,

Ўртама ҳижрон ўтида, берма жонимга азоб.

Ширин — Ҳуш қелибсан бунда мардим, султоним.

Пойи қадамингга садқадир жоним.

Бир кўриб ишқингга тутилдим, сўзла;

Номинг ким? Қайдансан азиз меҳмоним?

Фарҳод — Отим Фарҳод, зотим кун чиқар ёқдан.

Васлинг умидида келдим йироқдан.

Мендай ошиқингга шафқат қила кўр,

Қалбим ўртанмасин аччиқ фироқдан.

Ш и р и н — Элга аён бўлди, ўртада шарт бор.
Инсонманми этсам шартимни инкор?
Ўзга бажармасин, сен бажар шартни.
Агар қилмай десанг ишқимизни хор.

Ф а р ҳ о д — Лафзидан қайтганин инсон демасмен.
Шартни бажармасам Фарҳод эмасмен.
Яхши қол ҳозирча, хайр маликам.
Шартни бажармасдан бунда кemasмен.

(Фарҳод чиқиб кетади. Чироқ сўнади. Мардоннинг овози эшитилади).

М а р д о н — Ошиқлар ишга тушди, ammo ҳечким дар'едан сув чиқаролмади. Обиҳаёт ишқида халқ неча йил тер тўқди, жафо чекди, ammo обиҳаётдан дарак бўлмади. *(Чироқ ёнади. Уша саҳна фақат орадан беш-олти йил ўтган. Ширин ғамгин ва парижон ҳолда ўтирибди. Маҳинбону узоқларга тикилган).*

М а ҳ и н б о н у — Беш йил бўлди ҳамон йўқдир натижа.
Кўринмайди уқубатнинг охири.
Энди бас қил, ишни тўхтат маликам.

Ш и р и н — Иш тўхтаса бирга тўхтар нафасим.
Ҳаёт йўқдир обиҳаёт бўлмаса.

М а ҳ и н б о н у — Азоб берма ўзингга ҳам, халққа ҳам.

Ш и р и н — Сув бўлмаса роҳат қайда халқ учун?
Сув бўлмаса хароб бўлур юртимиз.
Сув бўлмаса барбод бўлур давлатим.
(Мулозим кириб та'зим қилади).

М у л о з и м — Фар'ед келди.

Ш и р и н — Кирсин.

М у л о з и м — Ҳозир, маликам. *(Чиқиб кетади. Фар'ед киради).*

Ш и р и н — Ҳорма бобо!

Ф а р ' е д — Бор бўл, бекам.

Ш и р и н — Не хабар?

Ф а р ' е д — Ҳар галгидан аччиқроқдир хабарим.
Битта қолмай, кечиб сенинг васлингдан
Шаҳзодалар ташлаб кетди ариқни.
Ҳақатгина Фарҳод қолди кетмаган.
Халқ ичида очлик, касал бошланди.

Ш и р и н — Нималарни эшитаман, ёрабий!

Ф а р ' е д — Фалокатнинг олдини ол, маликам.

Ш и р и н — Бериб бўлдим, хазинада борини.

Бисотимда ҳечбир нарса қолмади.

Ф а р ' е д — Ундай бўлса дардга даво йўқ экан.

Ш и р и н — Қандай даҳшат! Қандай офат, худойим!

М а ҳ и н б о н у — Айтчи Фар'ед, бу уриниш, бу ишдан —
Чиқармикан, бир натижа?

Ф а р ' е д — *(оғир хўрсиниб).* Маликам.

Тумон босди идрокимни, бу ишга —
Етмай қолди, энди менинг ақлим ҳам.
Юрт ишқида, обиҳаёт ишқида

Беш йил жафо, захмат чекди ботир халқ.
Беш йил тинмай ариқ қазди, тер тўкди.
Аммо энди кўзи етмай бу ишдан —
Бир натижа чиқишига, оҳиста
Ишни ташлаб обиҳаёт ахтариб.
Нон ахтариб, бахт ахтариб, бахтсиз халқ,
Мирзачўлдан кўчиб кетабошлади.

Ширин — Қандай даҳшат! Бундан кўра худойим,
Олақолсанг бўлмасмиди жонимни!

(Йиғлайди. Ҳовлиқиб вазир киради.)

Вазир — Бир хушxabар олиб келдим маликам!
Маҳинбону — Қандай хабар? Сўзла тезроқ! Тез сўзла!

Вазир — Хисров отлиқ бир сиҳргар келибди.
Сирдар'едан Мирзачўлга бир кунда
Сув чиқариб бераман деб турибди.
Фақат дейди, розимикан малиқа?
Ўз шартида турганмикан ҳали ҳам?
Агар чўлга сув чиқарсам, ўша кун —
Никоҳимда бўлармикан?

Ширин — *(даҳшат)*. Ераббий!

Вазир — Рози бўлса зудлик блан билдирсин.

Шу кечаёқ сув чиқарай, деб, айтди.

Маҳинбону — Рози бўлгил?

Вазир — Рози бўлинг маликам!

Ширин — Бахти қаро, толиш шум эканман.

Бу хабарни агар Фарҳод эшитса,
Шу ониёқ жудо бўлур жонидан.
Эй худойим, менга берган озоринг,
Ситамларинг, жафоларинг озмиди?

Фар'ёд — Тақдирингга танбер энди маликам,
Бебурд бўлма, лафзингга тур, рози бўл.

(Ширин жавоб бермай йиғлайди.)

Қуллар, очлар, ялангочлар ҳурмати,
Обиҳаёт ишқида жон берганлар,
Бахти қаро бенаволар ҳурмати,
Юрт ҳурмати, халқ ҳурмати рози бўл!

Ширин — Рози бўлдим, тақдир экан не чора?
Майлига мен бахтсиз бўлай ва локин,
Халқим, наслим бахтли бўлсин умрбод.
Мен розиман, чиқиб айтинг Хисровга,
Ўз сиҳрини, қудратини кўрсатсин.

(Ҳамма чиқиб кетади. Ширин ғамгин куйлайди.)

Мен каби оламда ҳеч ҳоли паришон бормикин?
Кўзи гирён, бағри қон чоки грибон бормикин?
Эгди ғам қаддимни, дўстлар, кори-борим ноладур,
Мен каби бир булбул шўрида нолон бормикин?

Қушди дард-дардимга ҳижрон, килди жонимдан
жудо,
Маслаҳат бер, э, табиб дардимга дармон бормикин?
Зулм тиғи бирла маҳжур айлади даврон мени,
Давр зулмидин халос ўлмоққа имкон бормикин?

(Чироқ ўчади. Яна Мардоннинг овози пайдо бўлади).

Мардон — Маккор Хисров ҳийла блан Шириннинг васлига эришмоқчи бўлди. Фарҳодни Шириндан, Ширинни Фарҳоддан жудо қилмоқчи бўлди. Чорасиз қолган Ширин Хисровнинг Шартларига кўнди ва ўзини кўр тақдирнинг хоҳишига ҳавола қилди. *(Чироқ ёнади Уша сахна. Ойдин кеча. Узоқда ярқираб Сирдар'ёдан чўлга қараб сув оқмоқда. Канизаклар блан ўралган Ширин сувни тамоша қилмоқда. Орқадан, настдан халқнинг товуши эшитилади).*

Халқ — Обиҳаёт! Обиҳаёт! Ушалган орзу! Орзумизни рўёбга чиқарган, маликаи Шириннинг умрлари боқи бўлсин! Омин! *(Халқ Ширинга қараб гулдасталар иргитэди. Шириннинг бошига гул ёғилади. Ширин халққа та'зим қилади).* Ташналарни сувга сероб қилган, маликаи Шириннинг давлати будан ҳам зиёда, мартабаси бундан ҳам балад бўлсин! Омин! *(Халқ тарқалабошлайди, шовқин аста-секин босилади).*

Ширин — Сирдар'ёдан Мирзачўлга сув чиқди.

Шарафига катта базм бошлансин.

(Канизаклар та'зим блан чиқадилар, Ширин узоқдаги сувга тикилиб)

Мана халқнинг жилва қилган орзуси,

Мана ўша обиҳаёт! Эзги сув!

Энди сувга сероб бўлур ташналар.

Энди гулга бурканади Мирзачўл.

Энди қочар ўлкамиздан муҳтожлик.

Энди кулар халқимизнинг толи'и.

Фақат афсус бу толи'ни бахш этган,
Хисров отлиқ келгинди бир жодугар,

Наҳотки мен энди унинг амрига,

Фармонига бўйсунамен? Наҳотки,

Висолимдан баҳра олур бегона?

О... Не учун бу шарафга, бу бахтга —

Шўрлик Фарҳод бўлолмади муяссар?

О, сиҳргар, о касофат ойдин тун

Жудо қилдинг мени азиз Фарҳоддан.

Энди мени ҳаётдан ҳам жудо қил.

(Маҳинбону киради. Унинг орқасидан сезондалар, раққосалар, канизаклар кириб жойлашабошлайди. Мулозимлар май, нози-не'матлар ташиибашлайди).

Маҳинбону — Сув туфайли ҳар гўшада, ҳар уйда, —
Тўй бошланди. Шодлик сиғмас ҳеч ерга.
Севинч ёши ўйшар халқнинг кўзида.

Ширин — Жуда яхши... Жуда яхши аммажон.

Маҳинбону — Нима бўлди, сенга азиз маликам.
Гул юзингга ғам булут чўкибди?

Ширин — Бироз тобим, қочди чоғи... зарарсиз.
Сиз базимни бошлай беринг. Мен бироз,
Дам олайн. Сўнг албатта чиқаман.

(Ширин кетади. Вазир бошлиқ меҳмонлар киради. Буларнинг орасида ўз лашкарбошилари блан Хисров ҳам бор. Хамма ўтиради).

Маҳинбону — Хуш келибсиз, азиз меҳмонлар!

Хисров — Хуш вақт бўлинг, малика! *(Ўтирганлар ичидан Ширинни ахтариб).*

Назаримда, Малика йўқ бу ерда,

Ёки мендан ор қилдимиз?

Маҳинбону — Мутлақо!

Кийинмоқда, бироз туриб чиқади.

Хисров — Пардоз-андоз, ясан-тусан, истиғно.

Буларсиз ҳам шайдосимиз Шириннинг. *(Кулади).*

Маҳинбону: — Сабр қилинг!

Хисров — *(дағал)*. Бесабрман, малика!

Ёки Ширин, мени кутиб, тўшакда —

Ётганмикан? Кирақолай ёнига? *(Хисров ва унинг а'ёнлари кулади. Сарой аҳли дилғир. Маҳинбону ғазабда).*

Маҳинбону — Бу ишингиз булармикан одобдан?

Хисров — Хайр майли, тезроқ чиқсин! Қани май!

Қани бошланг базмингизни, малика!

(Маҳинбону ишора қилади. Базм бошланади. Май, музика, рақс. Базм овжига чиққанга ичкарид н бир канизак югуриб чиқади. У даҳшатда).

Канизак — Маликам! Маликам! Маликам Ширин заҳар ичди!
(Хаммада ҳаяжон, даҳшат).

Маҳинбону: — Ёраббий, бу қандай даҳшат! *(Маҳинбону, бирнеча канизак ичкарига қараб чопади. Ташқаридан чопиб мулозим киради).*

Мулозим — Қани малика? Қани малика?

Вазир — Не хабар? Сўзла!

Мулозим — Маликанинг тўйларини эшитиб, Фарҳод ўз те-
шаси блан ўзини чопиб ўлдирди. *(Даҳшат, саросима кучаяди).*

Вазир — Ўлим устига ўлим! Даҳшат устига даҳшат!

(Ташқаридан Фар'ёднинг овози эшитилади.)

Фар'ёд — Маликам! Маликам! Хиёнат! Хиёнат! *(Фар'ёд киради. Орқасида қуролланган халқ, Хисров саросимада. Фар'ёд Хисровни кўриб)*

Хиёнаткор! Келгинди ит! Лўттибоз!

Тутинг буни, қўлларини боғлангиз!

(Хисров ва унинг шериклари қилич суғуради, Шириннинг новкарлари ҳам қилич яланғоч айдилар. Қисқа, аммо шиддамли жанг бўлади. Хисровнинг шериклари ўл ди. Хисровни боғлайдилар. Маҳинбону киради. У даҳшатда).

Фар'ёд — Қани бекам? Қани Ширин? Қайда у!

(Даҳшатли жимлик. Хамма Маҳинбонудан жавоб кутади).

Маҳинбону — Ширин ўлди, бизни етим қолдириб. *(Маҳинбону йиғлайди, канизаклар унга эргашади.)*

Фар'ёд — Бу фожиа, бу ўлимнинг боиси,
Мана бу ит! Мана бу паст жодугар.
Барчамизга панд берибди бу маккор.
У кўринган дар'ё эмас, сув эмас,
Бу айёрнинг ерга ёйган буйраси.
У буйралар ойдин тунда ярқираб, —
Кўринмоқда кўзимизга сув бўлиб.

(Хамма даҳшат блан узоқдаги сувга қарайди, сув йўқолади).

Маҳинбону — Қандай даҳшат, қандай даҳшат, ёрабий!
Алданибмиз жодугарнинг макрига.
Олиб чиқиб дорга осинг, бу итни!

(Новкарлар Хисровни олиб чиқиб кетадилар. Мунгли музика садоси юксалади. Музика фонида Фар'ёднинг аламли монологи эшитилади).

Фар'ёд — Бахт изладик, бахтсизликка йўлиқдик,
Тўй истадик; содир бўлди фожиа.
Шодлик дедик, кўксимизни босди ғам.
Ҳаёт дедик, ўлим бўғди томоқдан.
Обиҳаёт сароб бўлди биз учун.
Барча умид хароб бўлди биз учун.
Кўп уриндик, ҳал бўлмади муаммо.
Кўп уриндик жумбоқ қолди ешилмай.
Жавоб беринг қайси насл, қай замон,
Ҳал қилади асрларнинг жумбоғин?
Жавоб бер, эй, замин, замон, қаерда?
Қайдан оқар обиҳаёт чашмаси?

(Фар'ёд ўз монологини сўзлар экан, чироқ аста хиралашиб бориб сўнади Фар'ёднинг сўнги сўзлари қоронғиликда янғирайди. Фар'ёднинг овози тўхтар-тўхтамас Мардоннинг овози эшитилади).

Мардон — Кекса Фар'ёд бахт изласанг бунда кел!

Гул истасанг, нур истасанг бунда кел!
Асрларнинг чўққисидан ошиб ўт,
Буёққа кел, обиҳаёт истасанг,
Бизда оқар обиҳаёт чашмаси.
Мана бизмиз, Сталиннинг авлоди,
Асрларнинг жумбоғини ҳал қилган.

Мана бизмиз ерни сувга мўл қилган,
Гулзор этган саҳроларни, чўлларни.
Мана бизмиз ГЭС лар қуриб, оламга —
Нурдан либос кийиндирган ғолиблар.
Бунда келинг бенаволар, ғариблар,
Бунда келинг толи'и шум, ташналар,
Бунда келинг қуллар, очлар, гадолар,
Жаннат бунда, ҳаёт бунда, бахт бунда!

П а р д а

Т Ў Р Т И Н Ч И П А Р Д А

Боштўғов. 1944 йилнинг январи. Ҳаммаёқ қор. Совуқ. Бўрон. Олдинги планда штаб жойлашган чодир. Ичида стол, стуллар. Темир печка. Чодирнинг чап томонида ташқарига, ўнг томонида медпунктга кирадиган эшик. Орқз планда жуда кичрайиб қолган Фарҳод тоғи. Унинг орқасидан дар'е ва дар'ёга ташланаётган тошларнинг товушлари, буйруқлар, бақириқлар, экскаватор, юк машиналарнинг шовқини ва ҳар заманда Узоқдан тош қўпорган портлашлар эшитилиб туради. Саҳнанинг бир чеккасидан тинмай тугнз қатор бўлиб уёқдан буёққа замбил, тош кўтарган куручилар ўтиб турадилар. Улар бир учи кирғоққа туташган, понтон кўприкка ўтиб юкларини пастга, дар'ега ағдарадилар, сўнг яна қайтадилар. Чодирда доктор, ҳамшира, Мардон, Қодир. Мардон чой ичмоқда. Ҳамшира Қодирнинг қўлини боғламоқда.

Овозлар — Чаққон-чаққон! Эҳтиёт бўл! Ағдар! Кўзингга қара! Тез-тез! Ҳа, баракалла! Бўш келма! Яша!

Қодир — *(хаёлча)*. „Фарҳоду Ширин“ қиссасини айтиб берганингизда баҳор эди, ҳозир эса қиш. Орадан саккиз ой ўтди. Аммо ҳамон ўша қисса ёдимда. Қаёққа бормай, қаёққа қарамай кўз олдимда Ширин пайдо бўлади. Мана ҳозир ҳам дар'е бўғаётганлаэни тамоша қилиб чодирнинг орқасида тургандай... Фарҳодчи? Фар'ёдчи? Хаёлимда тургани, турган. Ҳатто кечалари тушимга киради. Фар'ёд чолнинг фар'ёди кулоғимдан сра кетмайди. Дар'е шовқини ҳам, бўрон товуши ҳам, худди Фар'ёднинг Фар'ёдига ўхшаб эшитилади... Жуда та'сирли ҳикоя сўзлаб бердингиз.

Мардон — Ҳа... Жуда та'сирли ҳикоя. Фар'ёд дар'ени ким бўғади, деб савол қилди. Биз жавоб бермоқдамиз.

Ҳамшира — *(Қодирнинг қўлини боғлаб бўлиш)*. Мана бўлди.

Доктор — Энди бир-икки кун ишга чиқмайсиз.

Қодир — *(ирғиб ўрнидан турди)*. Бир-икки кун ишга чиқмайсиз? Ишнинг энг қизиги бошланганда я, дар'ени бўғиш вақтида-я? *(Кўлига ухлаб Собиржон киради ва печканинг ёнига ўтиради)*.

Доктор — Ярангиз зўриқиб кетади, майиб бўлиб қоласиз.

Қодир — Э, шу маҳалда ишга ярамайдиган қўлни кесиб ташламайманми! *(Тез чиқиб кетади Доктор орқасидан бақириб қолади)*.

Доктор — Ҳо, касал! Ҳо, Қодиржон! Шошма! *(Кулади)*
О... чатоғэй!

Мардон — Олоп, олов... *(Собиржонга)*. Ҳали ҳам ютолмадингизми?

Собир — Ютолмадим. Мен энди битта ҳунарга эга бўлдим, у эса уч ҳунар ўрганиб олди. Ҳозир бурилшик... тош кўпоручи... Дар'ёга ташланаётган тошларни шулар кўпориб беради. *(Кулиб)* Лекин яхши бола. Узим ҳам қойилман.

Мардон — *(дар'ёга ишора қилиб)*. Иш қалай?

Собир — Ҳали-бери буйберадиган сиёғи йўқ. Бу дар'ё жуда тошхўр чиқиб қолди. Назаримда маъна шу беш кечаю-беш кундузда бешта тоғни ағдаргандирмиз. Йўқ, биқ этмайди. Ютгани-ютган. Оқизгани-оқизган. Ҳозир темирдан қилинган чорпоялар ташланмоқчи. Эҳтимол дар'ё темирга буйберар.

(Чап томондан бирнеча инженерлар блан Заславский киради. Орқа томондан Анвар чиқади).

Заславский — Хўш, чорпоялар тайёрми?

Анвар — Тайёр, Николай Павлович, сизни кутиб турибмиз.

Заславский — Жуда соз. *(Елкасида катта харсанг кўтариб хиргойи қилиб Шерали киради)*.

Шерали — Қўлга олдим олмас тема,
Ғолиб бўлдим мен ҳамиша,
Ҳо, сувлари зумрад шийша,
Йўл бер Сирдар'ё, йўл бер!

(Ҳамма мароқ блан унга қарайди).

Анвар — *(кулиб)*. Доим шу... Ялла қилгани қилган. На чарчашни биледи ва на уйқуни. Беш кечаю-беш кундуз сурункасига ишлаб ётибди.

Заславский — *(кулиб)*. Ҳақиқий Фарҳод! *(Шерали елкасидаги тошни дар'ёга ағдариб қайтади)*. Шерали!

Шерали — Лаббай! *(келади)*. Салом, ўртоқ инженер!

Заславский — Салом, салом! Ҳорманг, полвон!

Шерали — Бор бўлинг ота!

Заславский *(ҳазиллашиб)*. Бу, ҳали ҳам дар'ёни бўғолмас-сизку, қандай бўлди?

Шерали — Ҳа... жиндак қиёнқилиқ қилиб турибди. *(Шералининг кичкина бўлмаган тошни елкалаб Саодат киради. Ҳамма ҳайрат блан унга қарайди)*.

Заславский — *(Саодатга имо қилиб)*. Сендан қолишмайди-ку!

Шерали — Ҳа, онаси адашиб қиз туғиб қўйган. Аслида йнгит.

Саодат — *(елкасидаги тошни дар'ёга ағдаради. Орқасидан зомбилда тош кўтариб келаётган Адол блан Хосиятга)* Чаққон-чаққон, бунча имиллайсилар! *(Қизлар юришни тезлайди, деярлик чопадилар)*.

Заславский — Ҳо, ўртоқ бригадир, одамларни бунча шо-тирасиз?

Саодат — Э, келинг, ўртоқ инженер! (*Ёнига келиб*). Агар тош дар'ёга устма-уст тушиб турмаса фойдаси йўқ. Тошни дўл қилиб ёгдириб, дар'ёни тинкасини қуритиш керак.

Заславский — (*Саодатнинг чарчаган қиёфасига қараб*). Дар'ё ўзингизни тинкангизни қуритиб қўйибди-ку.

Саодат — (*қаддини тиклаб*). Қуритиб бўпти!

Заславский — Беш кечаю-беш кундуздан бери на ухлармишсиз, на дам олармишсиз. Бу қандай бўлди?

Саодат — (*кулиб*). Дар'ёни бўғайлик, кейин биратўла дам оламиз.

Заславский — Қани бўлмаса юринглар. (*Ҳамма дастга тушиб кетади*.)

Собир — Юринг ота, дар'ёга темир ташлашмоқчи. Тамоша қилайлик. (*Мардон блан Собиржон чодирдан чиқиб қирғоққа келади ва дастга қараб тамоша қилабошлайдилар. Парни саркор блан уста Жалол киради. Улар ҳам қирғоқдан дастга тикиладилар*).

Саркор — Ҳой, аттанг, сепоя бўлармиди?

Уста — Унашмаса нима қиласиз.

Саркор — (*ўтиб кетаётган Мунавварни тўхташиб*) Қизим, (*қўйнидан хат чиқариб*). Мана бу хатни ўқиб берчи, уйдан келибди.

Мунаввар (*хатни очиб ўқийди*). „Ул Фарҳодада ишлаётган дадасига. Зудлик блан қайтинг. Солижон тўғрисида... (*Мунаввар ўқишдан тўхтайд*).

Саркор — (*ҳаяжонда*). Солижон тўғрисида? Нима депти, Солижон тўғрисида? Солижонга нима бўпти? Ўқи қизим! Ўқи!

Мунаввар — (*тутилиб*). „Солижон тўғрисида қора... йўқ... Солижон тўғрисида...“

Саркор — Қора хат келибдимми? (*Мунаввар йиғлаб юборади. Парни даҳшатда. У жовдираб уста Жалолга, Мардонга қарайди*). Энди қандоқ қилдим! Ишонган боғим, суянган тоғим ўша эди-ку! Энди қандоқ қилдим, уста!

Уста — (*ҳаяжонда*). Сабр қилинг... Сабр қилинг...

Мардон — Тақдир... Пешонада бори шу экан-да, саркор!

(*Уста Жалолга, „Олиб кетинг“ деб имо қилади*.)

Уста — Қани юринг. (*Парнини суяб олиб кетади*).

Саркор — Елғиз фарзанд эди-я! Энди нима қилдим, уста!

(*Кетадилар. Мунаввар ёшини ортиб, дастга тушиб кетади. Дастда шовқин кўтарилади*).

Овозлар — Ҳа, қани! Ҳа, кўтаринглар! Ҳа, ҳа! Авайланглар! Секин-секин! Эҳтиёт бўлинглар! Қани, қани! Ҳа, ҳа! Хўп, хўп! (*Дар'ёга ташланган оғир нарсанинг овози эшитилади. Пауза*). Буни ҳам ташланглар! Қани, ҳа! Ҳа! Ҳа! Қани, хўп! (*Яна дар'ёга ташланган оғир нарсанинг овози эшитилди. Пауза*). Ташланглар! Иккаласини бараварига ташланглар! Ҳа, ҳа! (*Қурилиш бошлиғи блан раҳбар киради. Қирғоқдан дастга қарашади*). Ҳа, қа-

ни! Баравар! Худ! (Яна дар'ёга таш танг ин оғир нарсаларнинг овози эшитилад. Жимлик. Қовоғи солиқ Заславский, Анвар, сўнг бошқалар чиқшиди).

Раҳбар — Ҳорманглар!

Заславский — Бор бўлинг! (Кўришадилар).

Раҳбар — Бўлмадимми?

Заславский — Бўлмади... Оқизиб кетди.

Анвар — Чирпирак қилиб юборди.

Заславский — Икки тонна енгиллик қилди.

1-Инженер — Камида беш-олти тонна бўлиши керак.

2-Инженер — Под'ёмний машина керак.

Бошлиқ — Шу топда темирни, под'ёмний машинани қаердан оламиз?

Заславский — Ҳамма бало шунда: уруш...

Раҳбар — Сепоядан бир иш чиқмасмикан?

1-Инженер — Темир кор қилмадию, ёғоч кор қиладимми?

Раҳбар — (Анварга). Чолларни чақириб келингчи, бир маслаҳатлашиб кўрайлик. (Анвар кетади).

Бошлиқ — Қани ичкарига кирайлик! (Ҳамма ичкарига киради).

Раҳбар — Наҳотки бўғолмаймиз?

Заславский — Бўғишга-ку, бўғамиз-а!

Раҳбар — Қачон?

Бошлиқ — План буйича муддат йигирма кун. Ҳозир фақат беш кун ўтди.

Раҳбар — Ахир, бутун мамлакатнинг кўзи сизда. Кечаси ўртоқ Сталин яна звонит қилди, дар'ёни қачон бўғасиз, деб сўради. Ўртоқ Сталинга нима деймиз? Бўғолмаётибмиз, кўлимиздан келмай ётибди, бизга темир, под'ёмний машина юборинг деймизми? Ҳолбуки, ҳарбир парча темир фронт учун зарур! (Жимлик. Анвар, Уста Жалол Парпи Саркор киришади). Келинглари! Бардаммисизлар!

Уста — Шукур, ўзингиз бардаммисиз, ота.

Раҳбар — (Парпининг аҳволини сезиб). Сизга нима бўлди, саркор? Тобингиз қочдими, ё чарчадингизми?

Саркор — (йўғлаган товуш билан). Уғлим... якка-ю-ягона фарзандим... урушда ҳалок бўлибди. (Оғир жимлик).

Раҳбар — (Уйлагандан сўнг). Аниқ хабар келдимми?

Саркор — (жовдираб). Кампир хатида ёзибди.

Раҳбар — Балки янглишдир... урушда бундай ҳодисалар кўп бўлади. Анигини биламиз.

Саркор — (суюниб). Илоя айтганингиз келсин. Янглишмика-а, уста?

Уста — Ажаб эмас...

Саркор — (болалардек суюниб). Янглиш! Рост, янглиш бўлиш керак! Ахир, яккаю-ягона фарзандим-а! Яқиндагина ўзидан хат келган эди. Янглиш!

Раҳбар — Мана, дар'ёни тезроқ бўғиб, ФарҳодГЭСни қуриб олайлик, уруш ҳам тугаб, болалар ҳам келиб қолади.

Саркор — Илоҳим айтганингиз келсин, ота! Қани, уста юринг, дар'ени тезроқ бўғайлик. (*Шошиб эшикки йўл олади*).

Раҳбар — Шошманг, саркор! (*Саркор тўхтайди*). Сизлар блан пича маслаҳат бор. Дар'е тошга ҳам, темирга ҳам бўйбермай турибди.

Уста — Ёғочга бўй беради. Тош, темир силлик, тўхтамайди. Ёғоч ғадир-будур, юмшоқ, чип ушлайди. Норинни ҳам, Кампир ровотни ҳам, Қора дар'ени ҳам сепоя блан бўққанмиз.

Заславский — Бу тўғри... Лекин сепоя Сирга енгиллик қилади.

Раҳбар — Оғир қилиб бўлмайдимиз?

Уста — Нега бўлмасин, бўлади. Фақат кўпроқ ёғоч керак.

Раҳбар — (*жонланиб*). Ҳарқанча ёғоч бўлса топамиз. Сепояларни тайёрлаш учун неча кун керак?

Уста — (*ўзича хомчёт қилиб*). Ўн икки... ўн икки... йигирма тўрт... Олти... жам'ул-жам' ўттиз... Беш-олти кун керак.

Раҳбар — Жуда соз! (*Бошлиққа*) Буларни алоҳида парварниш қилинг.

Бошлиқ — Нима керак бўлса ҳаммасини муҳайё қиламиз.

Раҳбар — (*Заславскийга*). Сиз нима дейсиз, Николай Павлович?

Заславский — (*кулиб*). Бу чоллардан кўп гап чиқади.

Раҳбар — (*кулиб*). Буларнинг бошида минг йилларнинг тажрибаси бор. (*Чолларнинг елкасига қоқиб*). Булар халқ инженерлари. Хўп, бўлмаса мен, бир ҳафта ичида дар'ени тамом бўғамиз, деб, ўртоқ Сталинга хабар қиламан Уялтириб қўймайсизларми?

Уста — Уялтирмаймиз. Хабар қилаберинг! Қани кетдик, саркор. (*Иккаласи чиқиб кетишади*).

Раҳбар — (*хурсанд*). Ажойиб одамлар. Олтин одамлар. (*Ўзгариб*). Аммо Саркорга жабр бўлибди, чакки бўлибди. Чолни овутиш керак... Ҳозирча ўғлим тирик деб, ўйласин. Кейин куникар. (*Орқада шовқин кучаяди. Чиро ўчиб ёнади. Орадан беш-олти кун ўтган. Одамлар ҳамон турна қатор бўлиб дар'ёга тош ташниш блан овора, шовқин-сурон авжсида. Бўрон кучида. Чодироа Мунаввар, доктор, ҳамшира. Мунаввар ниманидир ёзиб ўтирибди*).

Доктор — Ҳозирга қадар дар'ёга қанча тош ташланди, дедингиз?

Мунаввар — 15 минг кубометр.

Доктор — Оҳо!.. 15 минг кубометр тош ҳазилакам гап эмас, уйсангиз тоғ пайдо бўлади. (*Заславский киради*).

Заславский — Хўш, келишадими?

Мунаввар — Ҳозир келиб қолишади

Заславский — (*ҳазиллашиб*). Хўш, қалай, ФарҳодГЭС, Шимолий Тошкент каналича бор эканми?

Мунаввар — (*кулиб*). Ҳа, ҳали ҳам ўша гап эсингиздами? Сўраманг. Бу янги бир дун'е экан.

Заславский — Шундай, шундай, бу янги бир дун'е.. Ян-

ги бир дун'ёнинг яратилиши... (*Анвар, Уста Жалол, Париз Саркор, Шерали, Саодат киради*).

Анвар — Мана, келишди.

Заславский — Жуда соз. Сепоялар тайёрми?

Уста — Тайёр.

Саркор — Жуда катта сепоялар қилдик, ўртоқ инженер. Дун'ё бино бўлиб бунақанги сепоя қилинган эмас. Буйи ўн икки. ўн уч метрдан бўлди. Худди дарвозларнинг доридек келади. Оғирлиги (*Анварга*). Қанча дедингиз?

Анвар — Бир ярим тонна, икки тонна.

Заславский — Жуда соз. Хўш, сепояларни қандай қилиб ўрнатмоқчисиз?

Анвар — Усталар блан маслаҳатлашиб, шундай қарорга келдик. Саркор бошлиқ бир бригада ўнг қирғоқдан, Уста бошлиқ иккинчи бригада сўл қирғоқдан қўйиб келади. Дар'ёнинг ўртасига бориб, икки бригада учрашади. Сепояларни икки қатор қўймоқчи бўлдик. Ҳар қатори ўн икки сепоядан, жам'и йигирма тўрт сепоя, қолганлари запас, ҳар аҳтимолга қарши.

Заславский — (*хурсанд*). Жуда соз. Демак, ҳаммаси жойида.

Анвар — Фақат бригадалар масаласи бироз чатоқ бўлиб турибди. (*Чолларни кўрсатиб*). Усталарнинг фикрига кўра, сепоя ўрнатишга фақат бақувват йигитлар керак.

Саодат — Нима, биз йигитлардан кам иш қилаётибмизми? Йигитлар ер қазиса, ер қазиб ётибмиз, тош кўтарса тош кўтараётибмиз? Бизни қачонгача камситасизлар?

Уста — Қизим, сизларни ҳечким камситаётгани йўқ... Илоё барака топинглар, ҳечкимдан кам иш қилаётганларинг йўқ. Аммо бу иш сизларга тўғри келмайди: сувга тушишга тўғри келади. Кун совуқ. Дар'ё тез.

Саодат — Майли, нима бўлса бўлар.

Шерали — Саодатхон...

Саодат — (*Шералининг сўзини бўлиб*). Ҳамма гапирса ҳам, сиз гапирманг! Сизча биз четга қолсак, Сирдар'ёни бўққан, биз — йигитлар деб, дун'ёга жар солсангиз, шундайми?

Шерали — (*кулиб*). Шундай, ўргулсин.

Саодат — (*тутақиб*). Бекоргинани айтибсиз! (*Заславскийга*). Ўртоқ инженер, агар мумкин бўлса, бу ишга битта ҳам эркак аралашмасин, биз ўзимиз, аёллар, бўғамиз! (*Саодатдан бўлак ҳамма кулади, Саодат ғазабда*).

Шерали — (*ҳазилли давом этдириб*) Сиз — қизлар Малика Ширин бўлиб амр этинглар, биз — йигитлар Фарҳод бўлиб дар'ёни бўғайлик. Буйруқ сиздан, иш биздан. Меҳнатни биз қилайлик, роҳатни сиз. Машаққат бизники бўлсин, шухрат сизники! (*Кулги*).

Саодат — Биз малика эмасмиз, саройда ўтириб амр берадиган. Биз колхозчилармиз, дар'ёни жиловлайдиган. Гап битта: йигитлар сувга кирса сувга кирамиз, ўтга кирса ўтга!

Анвар — (*кулиб*) Мана, гап шу. Йигитлар шохида уйнаса, булар баргида ўйнамоқчи.

Заславский — (кулиб). Хайр, нима ҳам дедик, майли иштирок қилсинлар.

Саодат — (хурсанд). Яшанг, ўртоқ инженер. (Эшикка қараб чопади).

Заславский — Ҳой, ҳой! Шошманг, гап бор! (Саодат тухтайди). Ароқ ичганмисиз?

Саодат — (чўчиб). Йўғ-э! Худо сақласин, бола бўлиб оғзимга олган эмасман.

Заславский — Бўлмаса, юз грамм, юз грамм ароқ ичиб туришга тўғри келади.

Саодат — Қўйинг-э, бир грамм ҳам ичмайман.

Заславский — Бўлмаса, сепояда ишламаймиз.

Саодат — (ҳайрон). Нега?

Заславский — Ароқ ичмасдан туриб, сувга тушиб бўлмайди. Совуқ кесиб юборади.

Саодат — Ҳазиллашаётибсиз.

Заславский — Ҳазили йўқ.

Саодат — (ўйланиб). Бўлмаса қизлардан бир сўрай.

Шерали — Ҳали, йигитлар сувга кирса сувга, ўтга кирса ўтга кирмоқчи эдингиз-ку, ўргулсин.

Саодат — (қочиримга жаҳли чиқиб). Бўпти ичамиз! (Чиқиб кетади).

Заславский — Шерали полвон, сиздан сўраб ўтирмасак ҳам бўлар, ёки сиз ҳам оғзингизга олмаганмисиз?

Шерали — Йўғ-э, нега. Ҳар ўлтиришда бир литр, икки литрдан отиб, шамолди калла қилиб юрган болалармиз. (Кулишади).

Заславский — (чолларга). Хўш, сизларчи?

Саркор — (чўчиб). Йўғ-э, йўғ-э! Биз ароқсиз ҳам сувга тушаберамиз. Ўрганиб қолганмиз. Нима дедингиз, уста?

Уста — Энди, бу киши, шу ёшга келиб оғзига олган банда эмас. Бу кишига ҳар ярим соатда бир пиёла, бир пиёла эритилган қўй ёғи шимиртирилиб турилса кифоя: бизга эса, ўша мўйсафид тузук.

Саркор — (ҳайрон). Уста!

Уста — Қани кетдик. (Ҳамма ташқарига чиқиб ошлайди).

Саркор — (Мунавварга). Қизим у кунги хатимизга ҳали жавоб келгани йўқми?

Мунаввар — Йўқ, ҳали тез келмайди. Фронт узоқ. Хотиржам бўлинг, ўғлингиз тирик!

Саркор — Илоя айтганинг келсин, қизим. Мен ҳам тирик деб юборибман. Ахир, битта-ю—битта фарзанд-да! (Чиқиб кетади).

Мунаввар — (орқасидан қараб). Бечора чол... Ҳа хонавайрон бўлгур Гитлер, қанча одамни мотамсаро қилмади.

(Нарсаларини йиғиштириб ташқарига чиқади. Қирғоққа одам тўпланади. Орқада шовқин кучаяди).

Овозлар — Қани, ҳа! Тортинглар! Ҳа, қани! Кўтар! Ҳа, қани! Эҳтиёт бўлинглар! Қани туш! Сувга туш! Ҳазир бўл! Қани ҳа! Аста! Ҳа, ҳа! (Дарёга тушган оғир нарсанинг товуши эшитилди).

лади). Бос! Маҳкам ушланглар! Кетди! Торт! Ушла! Қоч! Қочинглар! Қўйиб юбор! Олиб кетди! (Пастда — орқада шовқин зўраяди. Қирғоқдагилар ҳаяжонда).

Қирғоқдагилар — Бирга оқди! Ким экан, у! Саодат! (Ҳамма пастга қараб чопади. Орқада шов-шув кучаяди. Бироздан сўнг ҳушсиз Саодатни кўтариб Шерали киради. Ҳар иккаласи ҳам ҳўл. Орқада ҳаяжонли халқ).

Анвар — (халққа). Қайтинглар! Иш тўхтамасин! (Халқ қайтади. Шерали Саодатни чодирга олиб киради. Орқасидан Анвар, Мунаввар киради)

Доктор — (иккинчи хонани кўрсатиб). Буёққа олиб кириг

(Шерали Саодатни ичкарига қўйиб чиқади. Мунаввар, доктор ичкарига кириб кетади. Анвар блан Шерали ҳаяжон блан натижани кутади).

Доктор — (ичкаридан). Тирик! (Ҳамма енгил тортади, доктор ҳамширага). Тез ешинтиринг, бошқа кийим кийгизинг, массаж қилинг. Спирт блан. (Доктор, Мунаввар қайтиб чиқади, ҳамшира чиқиб яшиқдаги спиртни олиб бир идишга қуяди, қолган спиртни столда қолдириб кириб кетади).

Анвар — Бирор ери майиб бўлмадимикан?

Доктор — Ҳозир ҳушсиз, айтиш қийин. Ҳушиги келсин биламиз. Тош-пошга урилган бўлса керак. Чаккаси ёрилибди.

Анвар — Восполнение легки бўлмаса яхши эди.

Доктор — (Шералига кўзи тушиб). Э! Тез ешинг! Қурғоқ кийим кийинг! Шамоллаб қоласиз!

Шерали — Мени қўяберинг, доктор. Мени жинҳам урмайди. (Ичкарига ишора қилиб). Унга аҳтиёт бўлинг. (Столдаги спиртни тийёлага қуяди).

Доктор — Нима қилмоқчисиз? Ичманг, тоза спирт! Ёндириб юборадил!

Шерали — Ёндириб бўпти. (Ичади).

Анвар — Шерали! Нима қилдингиз!

Шерали — Ташвиш тортманг. (Устини кўрсатиб). Ҳўлман, ёнмайман. Агар жуда ёндирадиган бўлса бориб яна дар'ёга тушаман-у, учиради! Мен энди бу дар'ёдан астойдил хафа бўлдим. Дар'ё менинг газабимни қўзғаб қўйди. Энди ўзидан кўрсин! Ё бўғаман, ё бўғиламан! (Тез чиқиб кетади).

Саодат — (ичкаридан). Шерали! Шерали! Қани Шерали?

Мунаввар — (ичкарига киради). Тинчланинг! Тинчланинг Саодатхон. Шерали дар'ё бўғаётди.

Саодат — Хайрият, оқиб кетмапти. Хайрият тирик экан.

Ҳамшира — Яна ҳушидан кетди.

Анвар — Яхши қаранг, доктор! (Чиқиб кетади. Орқада шовқин зўраяди.)

Овозлар — Қани ҳа! Тортинглар! Кўтаринглар? Ҳа, ҳа! Шерали ҳазир бўл!

Шерали — (өрқадан). Қани сувга туш. Собиржон туш! Жонингни олмайди. Оқсанг мен бор. Ташла!

(Сувга ташланган оғир нарсаинг овози эшитилади)

Овозлар — Ушла! Маҳкам тут! Бўш келма, Шерали! Ҳа, баракалла! Юборманглар! Тўхтади! Урра! Тўхтади. Тош бос! Шох бос! Тез, тез! Юборма Шерали! Қандингни ур Шерали! Бопладинглар! Иккинчисини ташланглар, қани! Ҳа! Қани! Хўп! (Сувга тушган сепоянинг овози эшитилади. Шовқин, қийқириқ. Бўрон, хор).

П а р д а

БЕШИНЧИ ПАРДА

Фарҳад ГЭС. Тўғрида маҳобатли ГЭС биниси. Бир ченапа миябар. Ҳаммаёқ байрамчасига безатилган. Озода Чиройлик. ГЭС битиб ишга тушиш муносибати билан тантанали маросим бўлмоқчи. Уёқдан-буёққа ясанган ва хурсанд қуручилар ўтиб туради. Атрофдан кулги, кўшиқлар эшитилади. Заславский ва Анвар мароқ билан қулоқ солмоқда.

Анвар — Халқ хурсанд.

Заславский — Уз меҳнатининг натижасини кўргандан кейин, албатта хурсанд бўлади-да. Хўш, Аму қурилишига борасанми?

Анвар — Албатта. (Кулиб). Ўрганган кўнгили ўртанса қўямас дейдилар... Катта ишларга ўрганиб қолдик.

(ГЭС тарафдан Қодир чиқиб келади).

Заславский — Хўш, ўртоқ техник, ишлар қалай?

Қодир — Жойида, Николай Павлович.

Заславский — Ўқишга қачон жўнайдинган бўлдинг?

Қодир — (кулиб). Фарҳод ГЭСнинг чирогини ёқаман-у, жўнайман. Фақат отам бечора ранжийдиганга ўхшайди.

Заславский — (таажжубда). Отанг фронтда ўлган эмасми?

Қодир — (хўрсиниб). Ҳа.. Ушандан кейин Парпи саркор билан ота-бола тутинганмиз. (Собиржон киради).

Собир — Николай Павлович, бу, Амударёда ҳам ГЭС қурилади, деб эшитдим. Биз чекада қолмайлик. Энди ҳарқанақа иш бўлса ҳам қотириб ташлайберамиз. Ўзингизга аён, мана Фарҳод-ГЭСда ишлаб 72 хил ҳунарга эга бўлдик. Деррикчилик дейсизми, эксковаторчилик дейсизми, бурилшиқлик дейсизми ҳаммасини ҳам қилаверамаиз. (Кулишади).

Заславский — Фарҳод ГЭС мактабида етишган ҳунарымандларни чекада қолдириб бўладими? Энди қаерда катта қурилиш бўлса ўша ерда сизлар (кулади).

Собир — Яшанг, ота. Қани Қодиржон, ҳалиги ишимиз чала қолмасин. (Кетишади. Узоқдан Шералининг ошуласи эшитилади. Заславский билан Анвар кулиб қулоқ солади).

Шерали — Саодат бирла ҳамдам мен, ажойиб боғу-роғим бор. Мунаввар эткучи оламини Фарҳоддек чароғим бор.

Кел эй, Фарҳод, кел, эй Ширин менинга сайри
гулзор эт,
Эрам боғидан афзал янги бўстон, янги боғим бор.
Келинг, оби ҳаёт ишқида юрган ташналар бунда,
Менинг „баҳрулнажотим“, ковсарим, шарбат
булоғим бор.

Улуг доҳий мураббимдир севинчим сифмас оламга,
На тилда оҳу-фар'ёдим, на дилда зарра доғим бор.

Заславский — Ҳа полвон, тўйдан олдин тўй қилиб юбо-
рибсизку.

Шерали — Эй-ҳа, салом алайкум Николай Павлович... Узур,
жиндак отилди. (Кулиб). Айбдор ўзингиз, дар'ё бўғишда мени
ароққа ўргатиб қўйган ўзингиз... Хотирингиздами? Ҳа... ҳа! Ҳа-
зил... Зиғирча ҳам кўнглингизга олманг... Мана, Анваржон гувоҳ,
мен унақа кўп ичадиган йигитлардан эмасман. Ойда-йилда бир,
жиндак-жиндак... бир литр, икки литр... Тўғри бугун бироз ичил-
ди... Аммо лекин боиси бор... келинингиз ҳалигидай... кўзи ёриди...

(Заславский блан Анвар хурсанд).

Заславский — Шундайми, табрик қиламиз!

Анвар — Табрик қиламиз.

Шерали — (та'зим қилиб). Қуллуқ, қуллуқ!..

Заславский — Ўғилми, қизми?

Шерали — Ўғилми, қизми деманг, Фарҳодми, Ширинми денг.

Заславский — (кулиб). Хўш, Фарҳодми, Ширинми?

Шерали — Ширин.

Заславский — (кулиб). Сизда Ширин, сизда Фарҳод, де-
мак қуда бўлар экансизлар-да! (Кулишади).

Шерали — Биринчи фарзанд: биринчи бахт. Хафа бўлма-
сиз биринчи бахтнинг соғлигига жиндак отилди.

Заславский — Бундай бахт учун ҳарқанча отилса ҳам ар-
зийди. (Кулишади).

Анвар — Саодатхон ўзлари дурустми?

Шерали — Раҳмат, дуруст. (Ҳаёлчаг). Шу, Николай Павло-
вич, кечадан бери калламдан бир ўй сра кетмайди... Ширин блан
Фарҳод дар'ени бўғмоқчи бўлдилар... Аммо ўзлари бўғилдилар...
Дун'ё юзидан йўқ бўлиб кетдилар. Биз-чи? Ҳам дар'ени бўғдик,
ҳам униб-ўсдик, кўпайдик... Фарҳод! ЭСда юзлаб Ширин, юзлаб
Фарҳод туғилди... Ҳазили йўқ... Фарҳод блан Шириндан жаҳон-
га ёдгор бўлиб фақат афсона қолди. Биздан эса, насларга ёд-
гор бўлиб (ГЭСни кўрсатиб) мана бу ҳақиқат қолади... Айтинг-
чи, Николай Павлович, устоз, хурсанд бўлсак, чирансак, ғурур-
лансак ҳақимиз борми?

Заславский — Минг мартаба!

Шерали — Биласизми, нима учун Фарҳоду—Ширин замонаси-
да халқнинг орзуси рўёбга чиқмади? Мен ўйлаб-ўйлаб топдим.
У вақтда Совет давлати йўқ эди... Ленин — Сталин партияси йўқ
эди! (Заславский блан Анвар завқланиб кулишади). Йўқ аниқ гап.

Заславский — Шундай...

Шерали — Ҳа, балли, устоз. Энди, бўлмаса, узур, мен яна Саодатхондан бир хабар олай.

Заславский — Хўп.

Шерали — *(Ашула айтиб кетади)*.

Улуғ доҳий мураббимдир, кўнгилда йўқдир армоним,

На тилда оҳу-афғоним, на дилда зарра доғим бор.

(Қодир киради).

Қодир — Сизларни чақириваётибди. *(Заславский блан Анвар кетади. Уста блан Саркор киради. Ясанишган. Қодир кета-туриб Саркорга)* Нариги беқасамни кийсангиз бўлмасмиди?

Саркор — Шу ҳам бўлади, ўғлим, жуда ясанвормайлик.

Қодир — Бугун ҳарқанча ясансак ҳам арзийди, тўйимиз, ота.

Саркор — *(кулиб)*. Хўп, ўғлим, хўп, кияман. *(Қодир кетади)*. Барака топкур ўз ўғлимдан ҳам яхши, меҳрибон... Солижонни йўқлигини сра билдирмай қўйди... фақат икки кундан бери Тошкентга кетаман; деганини эшитиб пича ичим ғаш.

Уста — Нега ғаш бўласиз, урушга борармиди, борса ўқовшга боради-да... Майли ўқисин. Мулла бўсин. Бундан кейин ўқи-маган кишининг иши чатоқ.

Саркор — Шундай, шундай...

Уста — Хўш, уни-буни қўйинг, гап тайёрма?

Саркор — Қанақа гап?

Уста — Э, ҳали сизга ҳечнарсга дейишгани йўқми?

Саркор — Йўқ, нима эди?

Уста — Сиз, бугун, манави минбардан халққа ва'з айтасиз.

Саркор — *(чўчиб)*. Қаёқдаги ваҳма гапларни айтиб, одамни қўрқитманг, уста.

Уста — Қачондан бери қўрқоқ бўлиб қолдингиз? Шундан азим дар'ени бўғишдан қўрқмаган одам, минбарда туриб тўрт оғиз сўз айтишдан қўрқадими?

Саркор — Яна ўнта дар'ени бўғ десалар бўғаман, лекин гап жўнидан ҳеч иложи йўқ. *(Уста кулади. Раҳбар, Заславский, Анвар, Бошлиқ ва меҳмонлар киради)*.

Раҳбар — *(чолларга)*. Энди ҳорманглар, ҳа баракалла! Қани, юринглар. Минбарга!

Саркор — *(саросимада)*. Биз чиқмасак.

Раҳбар — Э, бу қанақа бўлди? Тўй боши сизлар. Юрт улуғ-тарисизлар, юринглар!

Саркор — *(жовдираб)*. Уста...

Уста — Юринг! *(Ҳамма бориб минбарга чиқади. Саҳнага ясанган халқ меҳмонлар тупланеди)*.

Бошлиқ — *(митингни очиб)*. Ўртоқлар! ФарҳодГЭСни ишга тушириш муносабати блан чақирилган тантанала халқ митингини очик деб э'лон қиламан. *(Қарсак)*. Ўртоқлар, сиз блан биз, партиямизнинг раҳбарлигида, уруш қийинчиликларига қарамай, кекса Сирдар'е қирғоқларида қаҳрамонларча ишладик, тер тўқдик ва шараф блан халқимизнинг орзусини рўёбга чиқардик,

улуғ Сталиннинг топшириғини бажардик. (Қарсак). ФарҳодГЭС тайёр. Бугун ФарҳодГЭС ишга тушади. Бугун Фарҳод биринчи бор мамлакатга ток беради. (Қарсак) Сўз раҳбарга.

Раҳбар — Биродарлар, минг йилларнинг муаммоси ҳал бўлди. Наслларнинг талабига жавоб бердик муносиб. Мана бугун тайёр бўлди, ишга тушар ФарҳодГЭС. Мана бугун нур сочади Ўзбекистон қуёши. Бу иншоот халқимизнинг ифтихори, ғурури. Маҳорати, жасорати, шижоати, қудрати.

Бу шонли халқ меҳнатининг мангу ўлмас ҳайкали. Ўзбек халқи учун Фарҳод синов эди улуғвор. Бу синовдан а'ло ўтиб, қойил қилди халқимиз. Бу биз учун фақатгина патир хамир учидан.

Сувга, нурга улуғ юриш мана энди бошланур. Олдимизда Қорадар'ё, Норин, Аму, Зарафшон.

Яна қанча улуғ ишлар навбат кутиб турибди. Ҳали биздан қанча-қанча саҳро, чўллар сув талаб.

Юртимизнинг нурга бўлган эҳтиёжи ҳали кўп. Ҳали қанча бойликлар бор, ер остига яширинган.

Ҳали қанча очилмаган тилсимлар бор тоғларда. Электрик қувватидан очилади тилсимлар.

Нурга бўлган улуғ юриш мана энди бошланур. Ўзбек халқи маҳкам боғла яна меҳнат камарин!

Яна улуғ ғалабалар сари бардам олға бос!

Ҳарбир ишда, илҳомчимиз, партияга минг раҳмат. Бизни қўллаб-қўлтиқлаган рус халқига минг раҳмат.

Очилмаган тилсимларни очабилган донишманд, Енгилмаган ёвларни ҳам енгаолган баҳодир,

Халқимизнинг саодати, кишилиқнинг нажоти, Йўлбошчимиз, устозимиз Сталинга минг раҳмат.

(Қарсак, сўнг тантанали жимлик. Ҳаммининг кўзи ГЭСда. Бироздан сўнг ялт этиб нур ёнади. Ҳаммаёқни нур қоплайди. ГЭС теппасига Ленин блан Сталиннинг нурдан қилинган суратлари пайдо бўлади. Қарсак, шодиёна. Сўнг тўй-йўн бошланади. Рақс, музика, ашула, хор, ўйиннинг охири улуғ Сталин шарафига айтилган умумий халқ хори блан тугайди.)

Парда

*Буюк Октябрь социалистик
революциясининг XXX йиллигига.*

М. БОБОЕВ

БОҒБОН

Поэма

БИРИНЧИ БЎЛИМ

Умрихоннинг звеносида

Терим қизгин...

Звенода тинмайди қизлар.

Иш қайнайди эрталабдан — токи қора шом.

Изғириндан тарам-тарам анордай юзлар.

Фақат меҳнат кўнгилларга беради ором.

Қўллар, қушнинг тумшугидай, ҳарбир чаноққа —

Чўзилади, этакларга қайтади тўлиб.

Кўзлар қувнар,

севинч қўнар ҳар гул яноққа,

Бўлуқ пайкол,

хирмон-хирмон пахтани кўриб.

Қизлар дадил.

Ҳазил, кулги...

Айтишар қўшнқ.

Юраклари орзиқади.

Киприкларда чанг.

Куйлар,

кўйлар қизлар баланд, юракдан ёниқ.

Пахтазорга янграб сингар ҳазин бир оҳанг...

Ўн бешмингчи Завраховнинг ингичка белн

Пахтасини зўрға-зўрға кўтарар, шошар.

— „Ҳа, денг қизлар!“ — дейди Гулсун,

дўстлар ҳазили —

Қизар гоҳо; гапга тушиб кетади Ойша.

Мана, донгдор звенога бошлиқ Умрихон.
Бу ҳам, қаранг, шулар каби содда;

кулча юз.

Тўлагина, қоши туташ, буғдойранг.

Чаққон.

Ҳамма севар, ақли расо, меҳнатсевер қиз!
Терим қизгин...

Кенг пахтазор очилган қийғос.

Кўз қамашар — юлдузларга тўлгандай осмон.

Жануб ёқдан — пастроқ сузиб боради қуёш.

Тўзган чайла,

пастак супа,

тарози,

хирмон.

Худди офтоб ранги каби сарғиш айлана.

Нуқра баргли жийдаларнинг маржони олтин.

Сувлар тиниқ.

Пастга чўккан қумлар қорая.

Катта йўлда бураланиб тўзғийди қуюн.

Силкинади баланд ва паст дарахтлар шохи,

Шитирлашиб тўкилади сариғ япроқлар.

Кенгайгандай кўринади дала ҳарёғи,

Кўринади узоқлардан уйлар, қишлоқлар.

Ана, Розик, қўлтиқ таёқ блан газета ва хат

Олиб қайтар Жамоадан зўрға амаллаб.

Хў, бригадир Даврон ота, гарамдай баланд —

Пахта ортган, аравани ҳайдар жадаллаб.

Қизлар дадил.

Ҳазил, кулги...

Айтишар қўшиқ.

Юраклари орзиқади.

Киприкларда чанг.

Умри бошлар, жўр бўлишар, овозлар ёниқ,

Пахтазорга янграб сингар ҳазин бир оҳанг:

„Чочим нега ўсмайди,

Ўчида тумори бор.

Ёриям нега келмайди,

Кўнглида гумони бор.

Дилбаржон, дилбар,

Дилбаржон, дилбар!

Қошим ўртаси чўтир,

Келмай кўчада ўтир.

Ўз куйганим ўзимга,

Сен куйдирмай жим ўтир...

Дилбаржон, дилбар,

Дилбаржон, дилбар!

Фонарь ёнар ёғ блан,
Душман ўлсин доғ блан.
Тўйиб уйнаб кулмадим,
Ўзим суйган ёр блан...

Дилбаржон, дилбар.
Дилбаржон, дилбар!

Мен кетамаи элимга,
Белбоғ беринг белимга.
Олти бйда келмасам,
Қараб туринг йўлимга.

Дилбаржон, дилбар.
Дилбаржон, дилбар!

Оқ товардан кўйлагим,
Кўк тикавлар илмасин.
Араламанг, ўртоқлар,
Чаноғида қолмасин!

Дилбаржон, дилбар.
Дилбаржон, дилбар!

Ой нури танга-танга,
Ёрим йўлладим жангга.
Қай жангчидан қолишай,
Жоним фидо Ватанга!..

Дилбаржон, дилбар.
Дилбаржон, дилбар!

Етиб келди Розик. Қизлар чувва ўрашди.
Ҳечбирига на хат-хабар.

Ошди дард. „Миш-мин“

Бирдан ҳамма хаёл сурди, ма'юс, бўшашди:
„Рихси хола ўғли Нордан дарак йуқ эмиш?..“
Худди қуёш ранги каби сарғиш айлана.
Шитирлашиб силкинади олтин япроқлар.
Кенг ва жимжит кўринади қадрдон дала,
Оппоқ йўллар, қатор-қатор уйлар, қишлоқлар..

Э с л а ш

Кунлар ўтар бирин-кетин ғамгин ва хушвақт.
Қай шаҳарда бизникилар бошлабди ҳужум!
Умри шошар, ва'даси бор!

Фурсат ғанимат;

Дала, қишлоқ, ҳатто, уйда тинмайди бир зум.
Пахта ортган аравалар жилиди,

кетди.

Ўртоқлар йўқ. Ўзи ёлғиз қайтди қишлоққа.
Жуда ҳорган. Чочи тўзган, чанг ва кир бети.
Совуқ шамол урилади бурун, қулоққа.
Мана, у жой...

Ўша йили очилган қўриқ;
Қатор-қатор ёш новдалар — чала қолган бог.
Шундан ўтса, уни йўқлар...

Эслар,
Излар...

Йўқ?..

Бундан сўрар шилдираган ҳар олтин япроқ...
Бир пас кезди мурғак ниҳол тоқлар аралаб.
„Эндиги йил ҳосил қилар, агар қаралса!“
Звенонгни обор, ток кўм, — деган раис эрталаб.
„Ёш новдалар буталмапти, шохлапти роса...“
У ўтирди.

Мўлжаллади эртанги ишни.
Кўз унгига келиб турди қора, чўнг йигит...
„Соғ бормикан?..“ — хотирлади тундаги тушни.
От устида милтиқ, қилич: „Бораман тез, кут!“
... Ер очилди. Уйлар тушди — кўчиб келган йил. —
Эслаб кетди, —

Завраҳоннинг тўйи кечаси...
Қишлоқ шунда. Қизлар қувноқ, ясанган хил-хил.
Йигитларнинг ўйин, ялла; гув қаҳ-қаҳаси...

Бирга қайтди. Ёлғизоёқ.

Ой тўлган роса.
Лим косадай чайқаларди муҳаббат дилда.
Ҳазил, пичинг...

Вағда...

Ишончга бўса!
Жўхорининг беқасами шағиллар елда...
Қиш. Ҳарён қор. У ўқиш деб Тошкентга кетди.
Аммо тездан қайтди, бўлиб богбон-агроном.
„Колхозимга бог қилай!“ — деб югурди — елди.
Энди келмас!..

Нега ёзмас?..

Ёинки тамом?.. “
Кенг уфуққа тикилганди: бир гала зағча
„Қағ-қағ“ қилиб айланишар қишлоқ устида.
Худди пардай ҳартомонга тўзонлар учар.
Қуёш ботар.

Осмон ёнар алвон тусида.
Йўлга чиқди.
Ҳаёт ва иш чулғади ўйин...

Бир арава пункт ёқдан — елиб чопарди.
Аравакаш Комил ота йигитлар каби
Тикка туриб — гердайганча утиб борарди.
Қишлоқ.

Уйлар.

Айланаси чавра деворлар.
Ўчоқлардан, тандирлардан сапчир аланга.
Бутабойнинг қичқириғи: „Молни олинглар!..
Чанг тўзгитиб, кўча тўлиб келарди пода.

Жўраҳон опа

Идорада тўла одам. Қатор қиз-жувон.
Ҳамма шунда. Бошланганди колхоз мажлиси.
Президиумда ўтирипти, ана, Умрихон, —
Парпи хола,
Маҳкам ака —

мажлис раиси.

Вакил ўқир газетадан қизиқ бир хабар:
Шу қишлоқдан чиққан ботир йигит ҳақида...
Ҳамқишлоқлар фахрланар ва қувонишар.
Ишончларин оқламоқда фарзандлар жангда...
Ўмри тинглар, ҳаяжонда, кўзлари ёнар.
Ўртада печь.

Шипда ёнар кўк давра лампа.

Ана тўрда ўтиришар бир гуруҳ чоллар;
Хў. отаси — Даврон ота, Жўраҳон опа. .
Дўстов ўқир. Ҳамма тинглар бериб жон қулоқ.
— „О, азамат!“ — деди биров уйнинг тўридан.
— „Ур-е бошлаб ла'натини!..
— „Яша, Собиржон!“

Комил ота туриб кетди, ҳатто, ўрнидан.
Тишда уриб ёғаётир лайлак қор ҳамон.
Милтирашиб ойнаклардан оқар томчи-тер.
Газетани ўқиб бўлди вакил;

Умрихон —

Кўз ўнгидан:

Собир...

Майдон...

Жанг...

Ўтди бир-бир.

Қишлоқ хурсанд фарзандидан.

Жонланиш, дув гап...

(Гўё ҳамма кўрар севган жигарини, ўглини...)

— „Бизнинг колхоз йигити-да! Чакки эмас, заб —
Бошлабтимми?“

— „Ла'натини!..“
— „Берсин кунини!..“

Мажлис борар. Сайлов эди сўнгги масала.
Кеча раис Йўлдош ака фронтга кетди.
Маҳкамов ҳам, бошқалар ҳам сўзлаб барала,
Ҳамма тинди. Иш охири сайловга етди:
— „Фозилова бўлсин!“ — деди а'золар бирдак.
Ма'қуллашди. Бир оғиздан бердилар овоз.
Уй тўлдириб кўтардилар бир нафас қарсак...
Жўраҳонга қўйган экан ҳамма ҳам ихлос!
Мана, ўзи, яқин келди уялиб базўр,
Нон ёпгандай қизарганди тўла юзлари.
Ғижим рўмол, узун кўйлак, духоба камзур.
Деда силаб қўл учи-ла қошин-кўзларин:
— „Хўб, ўртоқлар, бўлсам бўлай колхозга раис,
Аммо менга кетмандан-ку тинчи йўқ асли...
Эрларимиз қон тўкмоқда!..

Бунда — фақат биз, —
Давлатимиз таянгани!..

Шундай эмасми?

Уч йил, мана, шу алпозда кунни-кун демай,
Меҳнат қилдик. Кетмаяпти, ахир, беҳуда..
Ҳам роҳатдан кечдик, тўғри, кўп ичмай, емай;
Юртимизни сақлаб қолсак,

бахт бизга шу-да!

Бошланганча қолиб кетди колхозда кўп иш.
Бир кун келар, ўша кунга қайтиб етармиз!
Ҳаммамизнинг бағримизни эзди бу уруш...
Аммо,

худди кўрмагандай бўлиб кетармиз.

Хўб, ўртоқлар! Бўлсам бўлай колхозга раис.
Аммо сизлар ёрдам беринг, ишончни оқлай?
Шарт шу — бу йил гектаридан берамиз ўттиз!
Хўбми?

Агар хўб десанглар, мен ҳам бел боғлай?..

Даврон ота қўл кўтарди, турди ўрнидан.
Соқолини силаб яқин келди столга.
Жўраҳонни ва йигинни ўтқазди кўздан.
Ҳамма бирдан жим бўлди-да, термулди чолга.
— „Тўғри, қизим, сўзларингнинг ҳаммаси тўғри,
Бошланганча қолиб кетди колхозда кўп иш.
Тинчлигимиз бузмаганда шум немис-ўғри,
Бўлмас эди сен ва бизга бунчалик ташвиш...
Бундай кунда йигитларнинг ўрни майдонда.
Сиз ва биз-чи?

Таянган куч!

Берайлик мадад.
Иккя йилки, не деган гап, қолдик армонда,
Планимиз саксон, тўқсон...

Бу жуда уят!..
Манов ўғлим ўқиб берди келиб Райкомдан.
Эшитдингиз Сталинград...

Собир...
Кетди жаҳонга.
Ёзиптилар фалон колхоз, фалон райондан.
Фарзандимиз, қаранг!..

Бошим етди осмонга.
Бир маслаҳат — Собиржонга ёзилсин бир хат.
„Сизлар каби биз ҳам бу йил бардам ишлаймиз:
Соғ-омон бўл! Душманларга бўлабер офат! —
Бизлар бормиз! Доҳимизга қасам ичганмиз!..“
Тишда уриб ёғаётир лайлак қор ҳамон.
Уй иссиқ. Дим. Ойнаклардан оқар томчи-тер.
Отасининг сўзин тинглар, аммо Умрихон —
Кўз ўнгида

Собир...

Майдон...

Жанг...

Ўтди бир-бир.

Армон...

Тун. Землянка. Қамиш, похол тўшалган сўри.
Ўтиришар қадрдонлар. Ана, Собиржон.
Ёғ бочкадан бўлган „печь“нинг баланд „гур-гури“
Тамакилар тутар бурқсиб. Тишда қор, бўрон...
Кеча тунда бир хат олди у қишлоғидан.
Она ватан сари элтар хаёл парвози.
„Колхоз бардам.

Мен кутаман. Чин!..“ — қулоғидан —
Кетмай, ҳамон янграр эди Умри овози...
Сўхбат қизар. Орзиқади аламли диллар.
Ҳарбирида дoston-дoston ширин саргузашт...
Тинч меҳнатнинг роҳат, гашти, серҳосил ерлар.
Ҳаммасининг юрагида армон қатма-қат...
Бошлангану, броқ бари қолибди чала.
Куролмапти, қасд қилипти фашист-касофат!
Орзиқишар „Ўша кунлар келсайди яна!“
Аммо ёвни қурутмасдан бўлмас тинч меҳнат.
Собиржоннинг ёнидаги — мерган Соғиндиқ.
Тўла юзля, қора, паст бўй, миқтя. Ақлли.
Қозоқ йигит;

Оқин экан хушчақчақ ва шўх.
„Қизжибек“ни айтар ёддан, қандай мароқли...
Мана, Ражаб, кўҳистонлик, ўспирин тожик.

Разведкада, гапнинг рости, йўқ бунинг тенги.
Қарчиғайдай чангали бор, тулки каби югурик.
Тириклайин тутиб келган қанча немисни.
Рус, тожикча, ўзбекчани сўзлар аралаш.
Хат олмайди уч йил, ба'зан, хафа бўлади.
Ўзи шўтқор¹, аскиячи; ҳазил қилсанг, бас,
Ҳаммасини унутади, қотиб-қотиб кулади...
Жон аямас, тотув-иноқ бу дўстлар кўпдан.
Фронт бўйлаб донг чиқазган. Билар, ҳатто, ёв!
Улуғ жангда, — Сталинград остонасидан —
Дунайгача етди ошиб тоғ, сув ва олов...
Светанконинг ҳикоясин тинглайди ҳамма.
Ҳасратини куйиб-ёниб гапирар тинмай.
(Чеккасида яра изи, узун бўй, қотма.)
Тамакини йўғон ўраб чекар пайдар-пай.
Севган қизи Марияни мақтади бироз.
Суратини чўнтагида сақлайди ҳамон.
— Қирди немис!.. Тириклайин кўмди у рўй-рост!
Ҳаммаёқни вайрон қилди у мал'ун шайтон!
Эҳ, „Ленин“ деб аталарди бизнинг колхоз, бой;
Черкасскада обод, илғор колхознинг бири.
Пасти, қири — ҳаммаёқни қопларди буғдой.
Кўрдингиз-ку, олтин-олтин, Украина ери!..
Мен комбайн ҳайдар эдим. Ўн қиз ортимдан —
Чувиллашиб, донни йиғиб улгуролмасди.
Аммо менинг Мариям-чи, ҳайрон қоласан,
Худди йиғит; бақувват, чаққон. Ишлаб толмасди.
Оқшом бўлса, қишлоғимиз, худди байрамдай.
Тус оларди. Қўлтиқлашиб чиқардик боққа.
Гармонь...

Кўшиқ...

Қизлар...

Ўйнасак андай.

Кетар эди чарчаш — барн биздан узоққа...

Ташқарида шовқин-сурон,

осмон гувиллар.

Разведкачи самолётлар ўтар бўкириб. —

Бирдан тўплар, зениткалар ва пулемётлар

Ўт сочарди кенг осмонни бутун тўлдириб.

Соғиндиқ

— Кўрмагансан, дўстим, бизнинг қозоқнинг юртин.

Украинангдан қолишмайди. Асл ер, асл!

Или дар'ёси Днепрдан кичикроқ; бутун —

Икки ёғи қишлоқ, колхоз. Яйраб — яшар эл...

Юрт тинч эди. Тириклик-ла машғул ҳар киши.

Яйловларда колхоз кўйи, йилқи, подаси.

¹ Шўтқор — тожикча қизиқчи, ҳазилкаш.

Оқ уйларда, ўтовларда яшаб колхозчи —
 Ойида тўй қилай деса, келар чамаси...
 Мариянгни мақтаб ўтдинг, бордир, аҳтимол,
 Сулувлиқда айтганингдай, сўз йўқдир бунда.
 Лекин менинг Холбувишим сиёқ гул жамол,
 Чечан қизни тополмайсан ҳеч эл, ҳеч юртда!..
 Ўша йили, колхозларда экин салмоқли —
 Ҳосил берди. Молга тўлди яйловни, бўзи.
 Эл тўқ бўлса, шўжлигидан, дар'ё сиёқли —
 Тошар экан; меҳнат роҳат, деган шу ўзи...
 Қиши блан улоқ, пайга, тўй устига-тўй.
 Орзу-ҳавас деганингнинг чеки бўлмайди!..
 Бизнинг қозоқ қўноғига сўймас экан қўй,
 Уят бўлар эл олдида. Кўнгли тўлмайди.
 Худди анов қишлоқ каби Или ар'ёғи, —
 Қўшни овул — бир тўй берди; бизни-да айтди.
 Оқ уйларда, ўтовларда Ленин чироғи;
 Болдан тортиб норингача — барини тортди.
 Оқинлар ҳам дўмбирасин тортиб жирлади.
 Ма'раканинг тамошаси — ўлан айтишув.
 Охирида, — қозоқ тўйи шундай бўлади, —
 Қизиб кетди қизлар блан ўлан тортишув...
 Уй тўрида, булбул дейсан, айтарди бир қиз.
 Бетларидан нур томарди, оппоқ, қора қош.
 Айтишувда талай йигит ололмади гез;
 Сўзга ўбдан чечан экан, аммо ўзи ёш.
 Холбувиш деб атадилар уни ўланда.
 Оқин қиз деб донги чиққан эди Или бўйлаб.
 Эшитганди, биринчи бор кўрдим мен шунда,
 Сулувлиги ақлим олди. Қолибман ўйлаб...
 Ахир, мен-да, Алатовда ўн йил қўй боқиб,
 Ўлан тўқиб, — юрагимга жирни тизганман.
 Мақтанмайман, гапнинг жўни, менам соз тортиб,
 Айтишувда кўп оқинни енгган-ўзганман!
 Енгилганлар ерга боқди, ютди сўзини,
 Яна қайта жаранглади қизнинг овози.
 Лаб учидан кулиб менга тикди кўзини...
 Жаз ёпишди юрагимга ўлани, нози.
 Ўланига жавоб қилдим. Мот қилдим уни.
 Қизгалдоқдай қизарди қиз. Қийқириқ, қарсақ...
 Хуллас, шу йил, сизга айтсам, уйландим шунга.
 Энди, мана, армон тўла, — ўртайди юрак!
 Ўн кун турдим, фақат ўн кун, кадрдонларим.
 Холбувишни шундай ташлаб келаберганман.
 Уйи куйсин, бу бузғунчи, шум Гитлер-ганим,
 Берлинида осилмаса, рози эмасман!..

* * *

Сўхбат қизар. Орзиқади яламли диллар.
 Ҳарбирида дoston-doston ширин саргузашт.

Ўрталикда масленкадан — чироқ қилкиллар
Фронт бўйлаб чўкар эди лаҳза, сукунат...

С о б и р:

— Эҳ, дўстларим, у кунларнинг несини дейсиз?
Ҳаммамизнинг кўнглимизда бир дун'ё армон!
Мана, Румин деҳқонлари, кўриб турибсиз...
Колхоз учун арзир экан қурбон қилсақ жон!
Еримизнинг, сувимизнинг хўжайини йўқ.
Биз булардай оч, яланғоч яшарми эдик!
Эгнимиз бут.

Вақтимиз хуш,
рўзгоримиз тўқ;

Дун'ё кезиб кўрдик, мана, —
қадрига етдик!
Ким нолирди ўз хунидан, айтинг?

Йўқ, ҳечким!
Қандай яхши кунлар эди?.. Ҳузур экан, а?
Ўзи қазган гўрга қулар бу ла'нати, шум,
Энди яқин!..

Кўражакмиз
соғ бўлсак яна.

Мен ўзим ҳам колхозчиман. Ўқидим бироз —
Боғчачилик мактабида, бўлдим агроном.
Колхозимга ўн гектарлик боғ қилдим шу ёз.
Кўпчиликка хизмат қилсанг, қолар яхши ном.
Давлат ёрдам берди, кексалар кенгаш.
Ҳархил мева кўчатини ўтқаздим қатор.
Ўзбек турган жойда бўлмас қақроқ қизил дашт.
Шунинг учун Ўзбекистон —

кўм-кўк,
боғ,
гулзор...

Асли, бизлар Фарғонадан кўчиб келганмиз.
Бу янги жой — Мирзачўлнинг пастки этаги, —
Тошкент ёқда, — Сирдар'ё — деб эшитгандирсиз?
Тўқай ва шўр — нообод бир ер экан теги.
Одамимиз аҳл эди. Боғладик белни.
Ерлар очдик,

пахта эдик,
жойлашдик аста.

Мол-ҳолимиз ҳам кўпайди. — „Хўш, энди қани, —
Боғ қилайлик!..“ — дейишдилар, — орзу-ҳавас-да!
Қишлоғимда Умри деган ғалати қиз бор.
Мариянгдай ишчан. Тўла, сулув қиз эди.
Колхоздаги бор йиғитлар ўшанга хуштор;
Аммо кўнгли

менга...

Тўйга мўлжал — куз эди.
Бирдан шу ёз, бу ифлослар бошлади уруш.
Биз тинч эдик. Зор эдикми тўкмоқликқа қон?
Тўй ҳам қолди,
боғ ҳам қолди,

энди гўё туш,
У кунлардан ҳаммамизда бир дун'ё армон!..
Майли!..

Энди, Берлини ҳам қолмади узоқ.
Уч олайлик! Қилич кўрса — титрасин баттол!
Сўнгра тинчлик, яна меҳнат, роҳат-да, ўртоқ,
Шундаймасми-а, Бўронбой?

Тамакингни ол!

„Совет Ватанига хизмат қиламан!“

Тонг ҳам отди.
Ҳаво совуқ.

Ерлар музлаган.

Баданларни зирқиратар аччиқ изғирин.
Ўнгда, —

ўрмон тумшугида кўринган —
Хиршованинг¹ тепасида бурқсийди тутун.
Хў, узоқда туман босган дар'ё кўринар.
Аммо душман бош кўтартмас эди взводга.
Бош устида осколкалар, ўқлар чириллар.
Буйруқ қат'ий — ҳужум қилмоқ талага — дотга!..
Взвод цеи ғазаб блан силжийди олдин.
Ер қопланди бир гулдариш, даҳшат, садога.
Ҳамма кўрди командирнинг ҳалок бўлганин...
Кўзлар ёниб аланглади Собирга — олға!
Эмаклади лой, муз босиб старший сержант.
Ётар эди командири оғзи-бурни қон...
— „Эҳ...“ —

Ачинди, ғазабланди. Дир-дир титраркан,
Кичқирди у, пистолетни олгани ҳамон:
— „Мен командир! Дўстлар, олға! Ўлиш, ё енгил!..
Йигитлар жим. Сиқди қўллар қўндоқни маҳкам.
Штиклар ҳам кўтарилди ердан бир қариш.
Собир олға эмаклади йўлбарсдай бардам.
Хў, узоқда туман босган дар'ё кўринар.
Аммо душман бош кўтартмас эди взводга.
Бош устида осколкалар, ўқлар чириллар.
Буйруқ қат'ий — ҳужум қилмоқ, талага — дотга!
— „Пулемётчи Бўрон! Огонь! Амбразурага!
— „Светанко, ёти!“

¹ Хиршова — Руминияда, Дунай ёқасидаги аҳоли яшайдиган бир пункт

— „Соғиндиқ, от! Беш қадам уннга!“
Душман ери, истехкомдир ҳар тепа, ҳар қир.
Орта қолди ёнган, аммо озод она-юрт.
Шинельлар лой, қўллар тарс-тарс ёрилган ва кир.
Ғазаб блан эмаклайди ҳар жангчи йягит.
Собир сакраб бир чуқурга ташлади ўзин.
Қасқасини чертиб ўтди бир ўқ жаранглаб.
Ўтдай ёниб, пишнаб, тикди орқага кўзин,
Қизил ракет кўтарилди кўкка париллаб...
— „Дўстлар! Қалқинг! — қичқирди у, — Взвод, ҳужумга!
Олга, дўстлар, Ватан учун! Сталин учун!“
Гранатлар ирғитилди...

Ким боқди — кимга,
Тепа устун қоплаганди тўзон ва тутун...

* * *

Румин уйи.
Уч-тўрт немис унга ташланди.
Етиб келди орқасидан Бўрон, Соғиндиқ.
Тор ҳовлида осиеча шер жанг-бошланди,
Алаmidан чиқарлик хўб муштланди „жиқ-жиқ“.
Пистолет ва пичоқ тутган Собир қўлида
Яна битта семизига отилди — йўлбарс.
Отди. Урди. Ғазаб — оташ ёнар кўзида...
— „Мана сенга, мана сенга! Эй, фашист, нокаси!“
Ўтиб борар унинг полки — танк, машиналар.
Еру-кўкни гулдиратиб оқади ғарбга.
Шаҳид бўлган дўсти Бўрон чўзилиб ётар.
Кўзи очиқ — тикилганди мағриб тарафга!
Немислардан халос бўлган бир лўли хотин,
Йиғлар эди, осиларди Собир бўйнига.
Эри турар; қолдан тойган, қоп-қора, озгин.
Қараб бўлмас эди унинг мажруҳ турхига...
Чуғурчуқдай болалари ориқ, яланғоч,
Ер лой, совуқ. Япроқ каби титрар бетоқат.
Ҳаяжонда хотин — тинмай дер: „хорош, хороши!“
Кўзида ёш, сочи тўзган — олвости сифат...
Асирларни пода каби ҳайдар Соғиндиқ
Найза тираб, қўндоқ блан итариб — ниқиб:
— „Турқинг қурсин, одам бўлмай, эй, „юқори ирқ!“
Парчалагинг келади бу шумларни мижғиб!“
Кўча. Борар сўнгсиз кўшин, танк, машиналар.
Ер ва кўкни гулдиратиб оқади ғарбга
Жулдур-жулдур кийинишган тўп-тўп одамлар
Хурсанд бўлиб қарамади Дунай тарафга...

* * *

Мана қирғоқ. Пасту-баланд тепалар қатор.
Зўр, жанговар салобат-ла турар ғолиб полк.

Ҳартомонда немисларнинг маш'ум изи бор.
Мажақланган танк,

замбарак,

машина ва тўп...

Оқар эди қўргошиндай қорайиб Дунай.
Чидам бўлса, қиш ва ёзнинг бўлмаскан фарқи!
Осмон элак, —

ёғарди қор — ун элагандай.

Йигитлар шод!..

Фақат бўлса бўлди — тамаки...

Командирга рапорт берди старший сержант.
Бошда каска, гавдасини тутиб мағрур-тик:
— „Гвардия подполковник, жанговар фармон —
Бажарилди! Дот олинди!“

Тинглар ҳамма тек.

— „Собир!..“

— „Собир!“ — дейищади қуролдош дўстлар.

Ҳаммаси ҳам бир онанинг ўғли сингари.
Ҳарбирида бир жангнома бўларлик ишлар;
Ҳарбирида бир ватаннинг жангу-жадали.
Подполковник қучоқлади, ўпди оғзидан.
Ва честь берди:

— „Ташаккур э'лон қиламан!“

Тякка қотиб тингларди полк. Старший сержант
Деда:

— „Совет Ватанига хизмат қиламан!“

Оқар эди қўргошиндай қичқириб Дунай.
Чидам бўлса, қиш ва ёзнинг бўлмайдя фарқи!
Осмон элак, —

ёғарди қор — ун элагандай.

Йигитлар шод...

фақат бўлса бўлди тамаки.

Командирнинг буйруғи — Ватан буйруғи!

Полк штаби.

Кенг қўранинг кичик бир уйи.

Стул, курси ва қийшайган бир скамейка.

Ўтиради подполковник — полк командири.

Ўйлар, чекар — лабларида қийшиқ трубка.

Бети даванг — ҳайкалсимон. Қошлари қалин.

Жиддий. Оғир. Ҳаяжонда... ташвиш ва хаёл.

Бош устида халқаланиб учади тутун.

Катта, ўткир кўзларида нидо, гоҳ савол...

Столица Руминия картаси, қоғоз,

Қоғозчада беш хоналик рақамлар ёзиқ.

Дам телефон жаранглатар; йўғон бир овоз —

Кескин янграр: „Буюраман! Тезроқ, вақт зин!“

Ана, пастда ўтирибди старший сержант.

Юрак сезар — кутар танбих, ё бирор фармон.

— „Бо ажабо? Тушунмайман?.. Не бўлди экан? Талафот йўқ, жангчиларим тугал. Соғ-омон?..“
Подполковник секин келди. Бу қоқди қомат.
Елкасига қўл ташлади — елкалари кенг.
Қаранг,

содда юзларида қувонч, хижолат...
Бўйи-баста — подполковник блан теппа-тенг.

— Аҳвол қалай?

— Яхши! — кулди командирига.

Угли каби узоқ боқди унга отахон.

Сўнгра бирдан бурилди-да, юрди нарига.

Ойнакларда муз гуллари. Тишда қор, бўрон...

Ҳайрон бўлди, қараб қолди старший сержант.

Юрак сезар — кутар танбиҳ, ё бирор фармон.

„Во ажабо? Тушунмайман?.. Не бўлди экан?..“

Жангчиларим бари тугал. Қуроллар омон!

Ташқарида:

— „Тўхта, кимсан?“ — қичқирди посбон.

— „Қўмондонлик буюрибди — „Ўтилсин Дунай!“, —
Деди бирдан подполковник кескин, шиддаткор.

Взводингни олиб полкка йўлни бошлайсан!

— „Хўб бўлади!“ — Собир қилди буйруқни такрор.

„Хўб бўлади!“ — деди, аммо кузи ўнгига —

Келди: дар'ё... тўлқин, бўрон. Қишнинг совуғи.

Сўрамади: „қандай қилиб? Оғир?.. Мен? Нега?..“

„Командирнинг буйруғи бу — Ватан буйруғи!“

„Барибир жанг. Қуруқми, сув? Якка эмасман.

Бажарамиз! Яна довруқ кетар фронтга.

Ёки ўлим? Майли, сўз бир, қайтмасман!

Қўрқоқликдан ўлим яхши жангда йигитга!..“

Командир ҳам „Ўтилсин“ дан бошқа демади.

Фақат унинг қоматига тикилди узоқ.

Даҳшат, ўлим... оғир жанглар кутар, билади.

Ва қурбонсиз олинмайди дар'ё, у қирғоқ.

Ташқаридан қор уради ойнак, эшикка.

Подполковник трубкага солди тамаки.

— Рухсат беринг, — деди Собир, — бунда чекишга?*

Шундай пайтда қўр келади тамаки, ёки...

— Марҳамат! — деб тутди унга ўз кисетини.

Подполковник. Аямасди ҳечнарсан ундан.

Шошиб-пишиб очди осган флягасини,

Қилқиллатиб стаканга тўлдирди бўздан.

Кўкрак кериб Собир кулди. Бир сўз демади.

Уриштирди.

Оталарча у боқди узоқ.

Даҳшат, ўлим... ё ғалаба кутар, — билади.

Ва қурбонсиз олинмайди дар'ё, у қирғоқ!..

СОҶИЙ

ОКТЯБРЬ

Уттиз йилга Октябрь байрам тўлиб қилди жило
Кўп ютуқлар юзга чиқди етти халқим муддао.

Халқимиз бўлди фаровон ишчи-деҳқонлар блан,
Шодликдан биз қилурмиз доҳилар айлаб дуо.

Бул девони ичра ёздим бахту-яқболу шараф
Доҳимиз ўртоқ Сталиндан бўлиб доим ризо.

Ўзбекистондан улуғ доҳимга қилдим тўхфа бул,
Қилсалар манзур мабодо марҳаматлик раҳнамо.

Тарихи бўлди шу девон инқилобий бяр асар
Қолди мандан халқимизга эсласин шому сабо.

Аввало бўлган девонлар мотақддам вақтига
Бул советни даврида бўлди девон ҳожат раво.

Халқимизнинг ёшлари оқил эрур ишга равон,
Содда тил бирлан ёзилди бул китобим Соқийё.

ПАРТАВ

ОЛҚИШ

Мустаҳзоа

(Чоржўй— Кўнғирот темирйўли қурилишида)

Ҳар лаҳза юз олқиш сенга эй доҳию-доно,
Бахт аҳлга устод.

Кўнгил қуши жон гулшанида ҳуснинга шайдо,
Васфингни қилиб ёд.

Ер юзи ироданг қуёши бирла мунаввар,
Эй нури тажалли.

Меҳринг бла даврон элининг қалби мусаффо,
Ғам гардидин озод.

Асрингда топиб меҳнат эли комиравонлик,
Юксалди фалакка.

Инсонга қуёшдек яруди барча муаммо
Ғам кишвари обод.

Амринг бла Хоразм эли ихлосига лойиқ,
Бошланди темирйўл.

Гул очди тилак ғунчасидин боғи таманно,
Сендин етиб имдод.

Халқимга тараққий йўли — мақсад йўли бу йўл,
Бу бахту-саодат.

Бу йўл бла ширин ватаним ҳуснига оро,
Халқим ҳама Фарҳод.

Чексиз Қорақум ваҳмалик дашту жазойир
Гулзор ўлажакдир.

Гулзор ўлажак ташна, ҳароратзада саҳро,
сайр этгали авлод.

Касб этди элим марҳаматинг Партавидин нур,
Шукрона учундир.

Ҳар лаҳза юз олқиш сенга, эй доҳию-доно,
Бахт аҳляга устод.

Сентябрь, 1947 йил
Дарғон ота

АБДУҒАФУР ҲАҚИРИЙ

ВАТАН

Эй, буюк доҳий замони жонажон бўлган Ватан,
Айлаган ғамхўрлигидан бўстон бўлган Ватан.

Октябрь, нури блан озод бўлиб бу мамлакат,
Янгидан яшнаб жаҳонда новқирон бўлган Ватан.

Хуррият даврига ўттиз йил тўлиб байрам қилиб,
Шон-шавкат бирлан элга дoston бўлган Ватан.

Зулму — бид'ат ўрнига бахту-саодат ўрнашиб,
Йўқ бўлиб чор бўриси, амну омон бўлган Ватан.

Кечалар кундуз каби ҳар кўчада минг офтоб,
Дун'ёда наш'у-намода комирон бўлган Ватан.

Чулу-саҳролар каналдан сув ичиб сероб бўлиб,
Лаштлар — гулзору, боғу, хонадон бўлган Ватан.

Ўлкамиз колхозлари меҳнатда ўрнак кўрсатиб,
Юртимиз давлатга — оқ олтинга кон бўлган Ватан.

Жиплашиб барча кишилар бир туғишган дўст-ёр,
Бирлашиб душманга қарши қаҳрамон бўлган Ватан.

Ўхши турмуш хуррият бирлан яшаб эл барчаси
Бахт иқболу саодат ҳам инон бўлган Ватан.

Кекса чоллар, ёш йигитлар, қиз-жувонлар бир бўлиб,
Турмуш ичра бир кишидек шодмон бўлган Ватан.

Бахт нурини сочар ҳарлаҳза шафқатли падар —
Доҳимиз эҳсонидан эл жовидон бўлган Ватан.

Эй Ҳақирий, доимо ёзгил Ватан иқболига
Сталин мадҳи учун ширин забон бўлган Ватан.

ҲАБИБИЙ

ТЕМИРҲЎЛ

Юракда эрди зўр армон темирйўл,
Бугун қурмоқдадир даврон темирйўл.

Бутун Хоразм ёли ғайратга минди,
Топилди қургали имкон темирйўл.

Қароқум узра эл саф чекди, чикди.
Бўлур саҳройи бепоён — темирйўл.

Темирйўлнинг саноқсиз хислати бор,
Бир — маҳкам темирқўрғон, темирйўл.

Узоқ водийни Масков бирла боғлаб,
Қилур йўл мушкулин осон темирйўл.

Гиёҳсиз ташна, кенг саҳро бу чўлни,
Саросар боғ ила бўстон темирйўл.

Тузалмай ўтди туз йўл карвонлар,
Тузар бизнинг қизил карвон темирйўл.

Бир ойлик йўлни оту-тева бирлан,
Қилур бир кунлик йўл ал он темирйўл.

Ташаккур сенга, о фарзона доҳий,
Бўлиб шоёни истеҳсон темирйўл.

Ҳабибий яшнаб илму-ҳикмати фан,
Ватан жисмига бўлгай жон темирйўл.

Октябрь, 1947 йил

Ж. ШАРИФИЙ

МАКСИМ ГОРЬКИЙ

Поэма

Волгада

Ота ўлди, кетди она ҳам,
Бола қолди бобо қўлида.
Ўзин ёлғиз сезар чинакам,—
Кўз илғамас ҳаёт чўлида.

Кўп ўтмади, чол дер: невара
Сен бўйнимга эмассан тумор.
Йўлингни топ, бахт излаб қара,
Томокидай қилмассан хумор.

Саккиз ёшар чоғида, эвоҳ,
Узоқларга кетди бош олиб.
Ҳар қадамда кулфату-бало,
Кетди ўксиз, кўзга ёш олиб.

Қора тунлар, жафоли ойлар
Бирин-кетин ўтабошлади.
Ишлатиб, тош тишлатар бойлар,
Қалбни қайғи эзиб ташлади.

Волга, Волга... Улуғвор дар'ё,
Шоирларга илҳом манба'и.
Сени мақтаб барча шуаро,
„Рус онаси“ дерлар табиий.

Русиянинг қон томирисан,
Ва поёнсиз ўлканинг фахри,
Кенг чўлларнинг жон томирисан
Сен, азамат улуғ рус наҳри!

Тулқиланиб оққан дар'ёда,
Борар эди кичик пароход.
Бола шогирд эди ошпазга
Идиш ювар, ёқар эди ўт.

Ноёб, хушдил ошпаз Смурий
Ширин забон, отадай унга.
Китоб берди, бўлди ғамхўри.
— „Айланмасин, — дер, — умринг тунга“.

Жиян, қара, она Волгага,
Қара қандай чуқур, бепоён.
Турмушимиз ўхшар дар'ёга,
Тинмай оқар, тўхтамас бир он.

Ука, билгин ёшлик оқар сув,
Бир пас турмас, оқар кетар у.
Ўқиганинг кўп ғаниматдир,
Оқибати нози-не'матдир.
Тугатибсан фақат бир синф —
Ўқимасанг кети кулфатдир...

Алёшамиз¹ тинглаб ўғитни,
Кеча-кундуз ўқийди китоб.
Канда қилмас ҳеч бўш минутни,
Қучоғига олди бу гирдоб.

Ҳамма ухлар, лип-лип ёнар шам'
У китобдан олмас кўзини.
Қўлларида титрайди қалам
Ёзар илк бор ше'рий сўзини.

Биринчи сўз дебочасин у
Волганинг кенг кўксида ёзда.
Дар'ё берди; илҳом ва туйғу,
Ушлагани олтидан соз-ди.

Кишиларнинг эшигида ҳам,
Малай, батрак бўлиб саргардон,
Чекиб алам, дар'ё каби ғам,
Кўринса-да турмуши зиндон —
Ёш йигитча Лексей барибир,
Ҳеч ташламас, дўстидир китоб,
Энди йигит саёқларга дер:
„Китоб — дустдир, қалб учун офтоб“.

¹ Максим Горькийни ёш вақтида „Алёша“, „Лексей“, „Алексей“ деб аташган.

Саргардонлик йиллари

Турмуш худди тўлқинли денгиз,
Айлантирар ўз гирдобида.
Тиним бермас йигитга ҳаргиз,
Кўринмасди бахт — офтоби-да.

Турмуш худди кучли бир жангдай,
Бир тарафдан келар очлик-ёв.
Бир тарафдан кўтариб косов,
Минг хил офат турар, бўлиб ғов.

Барчасини янчиб — пачақлаб,
Олга сари борар Алёша.
Умид — ёрни маҳкам қучоқлаб,
Ўтар тоғу-давоилар оша.

Зўр ҳаётнинг кенг бозорида
Меҳнат сотар қора нон учув.
Топса чақа: гўё гулзорда,
Ўйлар устим бўлажак бутун.

Тинмай ишлар бечора саёқ,
Бари бир ҳеч қорни бўлмас тўқ.
Усти ямоқ, яланғоч оёқ,
Бир пасгина ором — тиним йўқ.

Эр йигитга етмиш ҳунар оз,
Лексей эса юзтасин билар.
Маржонлардай тер тўкиб қиш-ёз,
Бир кўрганни шу замон илар.

Лиманларда бўлиб қоровул,
Изғиринда қотди совуққа.
Турмуш унга золим ясавул,
Бағри тўлмас оз-моз завққа.

Она Волга қирғоқларида
У солдовчи бўлиб ишлади.
Қонли кўпик дудоқларида,
Нон ўрнига кесак тишлади.

Жегулининг чангалзориди,
Оёқ яланг тортар кемани.
Кўкка етар оҳу-зориди,
Кимга айтсин дарду-гинани.

Пешанадан шўр терлар оқар,
Артишга ҳам йўқ эди фурсат.
Юрагини ҳасратлар ёқар,
Она дар'ё куч бер, йўл кўрсат!

У билмаган қолмади ҳувар,
Юк ташучи, этикчи, нонвой.
Паровозда бўлиб кочегар,
Бирин-кетин ўтди йилу-ой.

Турмуш нима, қандай нарса у,
Ўргатарди Семёнов нонвой.
Ишлар тонгдан тортиб қоронғу —
Кечга қадар, қадди бўлиб ёй.

Нонвойхона серзах подвалда,
Қуёш боқмас кўп ифлос бир жой.
Ишлаганнинг умри уволда,
Назар солмас у Семёнов бой.

Атлас кеча, хушдил йигитча —
Алёшамиз ёқиб чироқча,
Хўжайндан махфи — ўғринча,
Ўқир эди тонг отганича.

Билиб қолиб бунн хўжайин,
Ғалва солар, итдай ақиллар.
Шишиб кетди у борган сайин
Шовқин қилар, ерни тепкилар.

— „Билиб қўйгин, тентак баччағар,
Менга қанча келтириб зиён,
Бойлигимга қиласан зарар“,
Ништар урар гўёки чаён.

„Биласанки қорамой қиймат,
Пилигини топиш осон-мас.
Бир пул фойда, лекин минг кулфат.
Бу қандай гап? Сен чин инсонмас.

Бизга мадад берадир оқча,
Бел қуввати, дилороми пул.
Қайдан келар нон-тешиқ кулча,
Пулинг бўлса ҳаёт бўлар гул.

Мен яшайман пул қуввати-ла.
Шоҳ ва тўра, бегу — савдогар,
Барчаси ҳам яшар у ила.
Ҳаёт ширин пул бўлса агар.

Баланд уйлар, гўзал саройлар,
Кимникидир, хўжайини ким?
Қанча завод, ер, ўрмон, сойлар,
Эгаси ким? Нега бўлдинг жим?

Барчасига Пулбола эга,
Пул хўжайин, Пултўра, Пулбой.
Пул бу бир қон, жон берар танга,
Пулсизларнинг аҳволига вой..."

Ишлаб кетди тиканли калтак,
Фавварадай отилади қон.
Алёшанинг оққина-гулдак
Тандан чиқди қирқ икки тикан.

Ў қ

Чиркин ҳаёт дилларни эзар,
Ботир йигит чидар барига.
Шу турмушда ўзин ёт сезар,
Оғир нафас тўлар бағрига.

Калтакларга, ҳархил кулфатга,
Совуқ, очлик, хўрлик, қонли ёш,
Оғир меҳнат, не уқубатга,
Ёш йигитча беради бардош.

Озодликни севар Алёша,
Унинг учун жонин аямас,
Озод инсон тимсол ҳамиша,
Унинг учун қонини аямас.

Ахир келар шундай бир ҳаёт,
Инсон озод ва бахти кулар
Мазлум қуллар топарлар нажот,
Эркин яшаш одати бўлар

Шу умидда Алексей яшар,
Китоб ўқир, севгани хаёл.
Кўз олдида коинот, башар,
Жоду хаёл, бир пас қўяқол.

Ба'зан келар ваҳмали ўйлар,
— „Бўлди. Етар... Кўрган ҳаётим“.
Кўзларга тор кўринар уйлар,
— „Бас энди. Бас. Синди қанотим“.

Ҳаммасидан хўрлик ортиқча,
Тегди жонга. У қайнаб кетди.
Ҳамма ухлар — қора бир кеча,
Тепаликка тез бориб етди.

Нега ухлар, нега ҳаёт тинч?
Нега боқмас, қилмас илтифот,
Нега қолқиб турмайди? қўрқинчи!
Балки шу тун ўлур улуг зот.

Жимжит эл-юрт, ғафлатда қолар
Фақат кўкда ой чекар қайғу.
Йигит қўлга тўппанча олар
Дайди еллар эсарди ғув-ғув...

Узилди ўқ, тушди тўппанча
Йиқилди мард, фалокат анча.

Ҳаёт — дорилфунун

Ботирларнинг йўли оғирдир.
Йўларида турма — сургунлар,
Мана мен деб ғовлар турадир,
Чексиз ғазаб, уйқусиз тунлар.

Йўларида пўлат кишанлар
Суд, жандарма, ҳақорат-зулм,
Манфус тамға, бадбин нишонлар
Баланд дорлар, даҳшатли ўлим.

— „Сен шуларга чидайсанми эр?“
— „Бошқа йўл йўқ, шу йўл ягона.
Халқ бахтичун мен яшайман“ дер
— „Бошқа йўллар менга бегона“.

Гоҳ ишчилар орасида у,
Гоҳ мужикка бўлади улфат.
Сой, жар боши, пастда оқар сув,
Одам тўла қизарди суҳбат.

— „Нима учун чекаси азоб?
Помешчиклар тандаги қуртдир.
Йўқми сизда уларга ғазаб?
Сизга фақат ишчи эл-юртдир.“

Мужик халқи ҳақни олингиз
Николайни осингиз дорга.
Ҳеч ҳайиқмай ханжар солингиз
Калла кесар жаллод — ғаддорга...“

Мужиклар жим. Йигитни тинглар,
Жаранглайди унинг овози.
Қари кампир хўрсиниб йиғлар
„Келармикан мужикнинг ёзи“.

Сўзлар экан оташин нотик,
Билиб қолди қишлоқнинг бойи.
Шиддат блан қичқирар қаттиқ —
„Ур аҳмоқни, гўристон жойи“.

Уриб кетди бой йигитлари,
Йигит беҳол, ёрилди боши.
„Навбат келар, қараб тур ҳали
Ёғилар-ку қасоснинг тоши“.

Кетди Лексей ўтли ўч блан
Юрагида янги куч блан.

Биринчи муҳаббат

Муҳаббат сен эски бир қўшиқ,
То азалдан ҳозирга қадар,
Дилларда сен, куйларинг ёниқ,
Мадҳинг ўқир ёш, қари—падар.

Сен ўлимни енгган зўр қудрат,
Шоирлар дер: „дилдаги қуёш“.
Бахшиларнинг созига улфат,
Гоҳ шод этиб, гоҳ оқизиб ёш—
Мангу бир из соласан дилга,
Йўқотолмас сени ҳечбир куч.
Шунинг учун тиллардан-тилга
Олинасан, яна юксал, уч!

Муҳаббат—бу умр баҳори—
Гуларнинг энг асли, гўзали.
Уни қуйлаб шоирнинг тори
Жаранглайди жушқин ғазали.

Қуюқ ўрмон... Қарағай, арча,
Кўп салқин жой... кўм-кўк майсазор.
Гул чечаклар беҳисоб, анча,
Бир томони жарлик, бўтазор.

Ёш йигитнинг бир тиззасида,
Бошин қўйган олтин сочли ёр,
Зангор кўзи, майин сасида
Мафтун қилар, юзлари анор.

Оқар эди мовий ранг дар'ё,
Жуда гўзал, ажиб манзара,
Алексей-чи бўлиб маҳлиё,
Дерди: „Севги, севгимиз сара“.

Айтгин ёрим, севасанми айт,
Сенинг учун этай жон—фидо,
Мана шу кун, шу бир гўзал пайт
Айтгин, қилма Ёрингни адо.

Бошимдан кўп кечирдим азоб,
Кўрмаганим қолмади энди.
Фақат сенсан дардли дилга боб
Сабр-тоқат косаси синди.

Гар истасанг борай ўлимга,
Кўкрагимни қилажакман чок.
Мен чидайман ҳарбир зулмга,
Муҳаббатим сен, нур, қалби пок.

Овинади ғариб юрагим,
Кўриб сени ой юзли дилдор,
Сенла умр қилмоқ тилагим,
Гар йўқ десанг, бўлурман хор-зор.

Қалбда порлар кучли аланга,
Дилга солдинг уни умрбод.
Ҳарорати зўр, сиғмас танга,
Азиз жоним менга қил имдод.

Узоқ-узоқ ўйлаб қоламан,
Дард тутуни қоплар осмонни.
Оғир-оғир нафас оламан,
Сиядиролмай дилга жаҳонни“.

Алексейнинг бағридаги ёр—
„Севаман—дер,— лекин ўйлагин,
Бахтсизманки, золим эрим бор,
Қани ўзинг йўлин сўйлагин“.

— „Чораси бор, қочиб кетамиз“
— „Йўқ-йўқ жоним номус, шарманда,
Жосуслар бор, ушлар бетамиз“
— „Демак мангу қолдим армонда“.

Ажралдилар, кўзларида ёш,
Балки энди қайта кўришмас.
Эҳ, на умид бирини севги,
Алексейнинг бахти юришмас.

Муҳаббат сен оташин қўшяқ,
Алексейнинг дилин қилдинг банд.
Севги, севги ўтларинг ёниқ,
Ёнар, кимки бўлса баҳраманд.

Жаҳонгашта

Русиямиз қандай эл экан?
Халқлари ким? Ҳаёти қандай?
Дарди нима? не еб, не экан?
Ўзинг кўр, урф-одати қандай?

Лексей кетди қўлида калтак,
Елкасида кичкина бир қоп.
Устида кир ямоқли яктак,
Оёқ яланг, қиздирар офтоб.

У айланди бутун Волгани,
Саратов, Дон, Украинани.
Улчаб чиқди бутун ўлкани,
Билди ипдан тортиб игнани.

Ошно бўлди Бессарабия,
Лўлилар ҳам жонажон ўртоқ.
Ватан унга академия,
Турмушдан дарс ўрганди ҳарчоқ.

Одессанинг қирғоқларига
Новқирон мард, баланд бўйли эр,
Борди Қрим тупроқларига,
Жаннатдай жой, гулдай гўзал ер.

Денгиз бўйлаб юрар пиёда.
Мавжланарди бепоён денгиз.
У кўрмаган азоб дун'ёда
Қолдимикан? Ғам—денгиз дейсиз.

Кеча... Керчда, олиб кемани,
Эшкак солиб қочиб қолди у.
Солдат билмас ҳечбир нимани
Тамань сари йўлин олди у.

Кема борар ўқ каби ёрар,
Йягит хурсанд, жуда ҳам тетик,
Шторм қўпди, денгиз чайқалар —
Ағдарилди... дил урар дук-дук.

Муздай совуқ денгизнинг суви
Ўз қаҳрига ютаман дейди,
Йягит ушлаб кема бурнини,
„Барибир мен ўтаман“ дейди.

Кетди кураш. Тоғдай тўлқинлар
Алёшага гуппиллаб урар.

Борган сари ўсар жўшқинлар
Бир юқори, бир пастга сураp.

Алексеймиз бўлмай ноумид
Тўлқинларга берарди бардош.
Евгар экан кўнгилдаги дид —
Агар мардлик бўлганда йўлдош.

Тўлқин отди уни қирғоққа,
Жангда енгди, йигит бедармон,
Кетди боши оққани ёққа.
Тамань, Кавказ сендадир армон.

Соҳиби-қалам

Қучоғига чорлади—Тифлис,
Қандай гўзал грузинлар шаҳари.
Ҳарбир нарса ишланган нафис,
Тонги гўзал, нафис саҳари.

Горький деб ном топди шу ерда.
Беҳад хурсанд ўқиркан „Кавказ“,
Садо берди мард „Макар-Чудра“,
Сайраб кетди адибдаги соз.

Ҳар ёш она тўнғич болани
Қўп зоряқиб кутгани каби —
Ёш адиб ҳам асар—лолани,
Кутар, қолмай тоқати—сабри.

Кўзларига асло ишонмас,
Улар ялт-ялт этиб ёнадир.
Тушми ё ўнг ўзи билолмас,
„Макар Чудра“ тўнғич боладир.

Мижжа қоқмай узун кечалар,
Ўқир эди, ёзарди китоб.
Ҳамма ухлар, ухлар қушчалар,
Горький ёзар, адиб камол топ!

Рус ишчиси, рус мужиги ҳам
Жондан севар азиз инсонни,
Олиб ундан куч, бўлиб бардам,
Бағишларлар зўр аҳтиромни.

Ҳарбир уйда топаоласиз,
„Бўрон қуши қўшиғи“ни сиз.
Чексиз хурсанд бўлди улуғ рус —
Фақат русми?— Дун'ё ҳам дейсиз.

Адиблардан хатлар келарди,
Африкадан, узоқ эллардан,
Ҳамма унга соғлиқ тиларди,
„Салом айт!“ деб сўрар еллардан.

„Бўрон қуши“

Еврупони босганда бало —
Бухрон деган даҳшатли офат.
У тўёки қўрқинчли вабо,
Ишчи-деҳқон чекарди кулфат.

Русияга ҳам илон каби
Кириб келди у офати-жон.
Йигирманчи — техника асри —
Фаннинг асри бошланган замон.

Қанча завод, зўр фабрикалар,
Тухтаб қолди чарчаган отдай,
Қанча сингил, ака-укалар,
Ишсиз қолди синган қанотдай.

Гадоларга тўлди кўчалар,
Минг-минг одам бўлди саргардон.
Очдан ўлди қанча-қанчалар.
Омборлар бўш, йўқ ғаллаю дон.

Шоҳдир қотил, бераҳм жаллод —
Қуёш юзин қоплаган булут.
Унга қарши қўзғолди авлод
Йўқолсин деб қўш бошли бургут.

Бутун ўлка бўйлаб бошланди
Инқилобий халқ қўзғолони,
Рус деҳқони шердай ташланди
Зодагоннинг чиқсин фиғони.

Океанда чайқалган тўлқин —
Кабилар ўчи урди мавж.
„Йўқолсин чор!“ Қудратли шовқин —
Овозалар тезда олди авж.

Курашларда ўсди партия,
Унга Ленин, Сталин раҳбар.
„Чорга қарши қўзғалинг!“ дея —
Шиор отди, сўзалари гавҳар.

Бўрон қуши довюрак Горький,
Ўз созини янгради устоз.
„Яна кучли бўрон қўзғалсин!“
Дея да'ват этарди шаввоз.

На зах зиндон, на-да сургунлар,
На азоблар, ғаму-ғуссалар,
На кишан кор этмас. Қузғунлар—
Езучининг йўли тўссалар—

Ҳамла қилар баҳодир лочин
Кенгроқ ёйиб қанот, қулочин.

— „Ленин йўли халқнинг йўлидир,
Ким шу йўлдан борса адашмас.
Партиямиз халқнинг дилидир.
Меньшевиклар бизга йўлдошмас“
Дея Горький халққа солди жар.
Ленин унга ўртоқ, дўст—жигар.

Бўрон

Бўрон турди. Русия қолқди.
Ларза блан чайқалди денгиз.
Бешинчи йил—инқилоб болқди.
Портлагучи қуввати тенгсиз.

Қўрқар, қақшар подшоҳ кемася,
Ағдарилиб кетаёзди у,
Битдик, деган ўлим ваҳмаси—
Эзар чорни, кўнгилда қайғу.

Питирчилаб қолди Николай:
— „Бизни янчар даҳшатли бўрон,
Романовлар аҳволига вой!“
Дея солди шовқин ва сурон.

Оқ саройдан берди у фармон:
— „Кўзғолган халқ тезда отилсин,
Майли, бўлсин хонаси вайрон,
Бош кўтарган, қонга ботилсин“.

Эзилган халқ кучли—аланга
Кабн ташлар ўзини шоҳга.
Меньшевиклар қора кўланка,
Бўйнин эгар золим аблаҳга.

Халқ тўлқини бошида мардлар—
Ленинчилар урарди жавлон.
Халққа берар та'лим—мададлар.
Қўлларида байроғи алвон.

Томерфорсда Ленин—Сталин—
Учрашдилар энг биринчи гал,
Финляндия тупроғи қувон,
Шаҳарингда қўйилар ҳайкал!

Дўстларига кураш ҳақида—
Дарс берарди муаллим Ленин.
Русиянинг азиз хокида
Қон тўлқинин кўрди Сталин.

Қон дар'ёси тўлиб тошганди,
Дор, зиндонга лиқ тўла ўлка,
Қирғоқлардан қонлар ошганди,
Қанча мардлар қилинди тилка.

Петропавловск крепостига,
Зах зиндонга ташланди Горький.
Шоҳ деярди: „Сози мангига—
Ўчса тинчир Романов арки!“.

60-камера¹

Баланд-баланд қалин деворлар,
Кунгиралар... қадимий қал'а.
Доим ёпиқ зўр дарбозалар,
Лойи қондан, ғишт—суяк калла.

Бу қал'ада бор катта турма,
Турмами?— Йўқ. Жаҳаннам дейсиз.
Ғариб, маҳбус аҳволин сўрма,
Жабр-зулм денгиздай тенгсиз.

Узун даҳлиз, қатор камера,
Мўйлаб бураб юрар часовой.
Пўлат эшик, темир панжара,
Сра боқмас на қуёш, на ой.

Даҳлиз цемент, деворлар цемент,
Пол ҳам цемент, дун'ёнинг захи
Фақат шунда, гўё музли кент,
Эшитилмас маҳбуснинг оҳи.

Олтмишинчи зах камерада
Ўлтиради бир ўпкаси сил,
Маҳбус Горький, лол муз девор-да
Сиқар қалбни эзар муттасил.

Гунг деворлар ютаман дейди,
Қорасовуқ, ажал шу ерда,
Жонин олмоқ ўлимнинг диди,
Бардош бермас бақувват шер-да.

¹ Максим Горький 1925 йил 9 январь воқияларидан кейин Подишо Петропавловск крепости ва и Трубецский бостионининг 60-сўнгра 39-камерасига қамат-тирган. У ерда адиб „Қуёш болавлари“ деган пьесани бир ой беш кунда ёзган.

Бўрон қуши темир қафасда.
Ёв ўйлади битар овози.
Лекин Горький тинмас бир пастда
Тинмас сози, жаранглар сози.

Ёзди „Қуёш болалари“ни
Қуйма темир стол гувоҳдир,
Туприги қон, не балоларни
Кечирган эр, дер: „жаллод-шоҳдир“.

Бутун олам турди оёққа,
Ромен Роллан кўтарди қилич.
„Озод бўлсин“ сўзи ҳарёққа
Тарқалди тез, шоҳ сен заҳар ич.

Ноилождан улуғ адибни
Оқ подишо қилганди озод,
„Яша Горький“ деган радифни
Такрор этди рус, ҳамма авлод.

Лондон четидаги кичик черкавда

Ленин севар дўсти Горькийни
Хатлар ёзиб аҳволин сўрар.
Адибларнинг ҳусни, кўркини,
Улуғ зотни сўроғлаб турар.

„Учиролмас унинг овозин
Салтанатлар, тождорлар асло,
Синдиrolмас шоирнинг созин,
Горький сўзи—шоҳмисра'—а'ло!“

Унга Ленин мактублар ёзар,
Ўз дўстига берар маслаҳат,
Горький эса севиниб ёзар —
Гўзал ҳайкал—чиройли асар.

Лондон чети, кичик черкавда —
Партс'ездда учрашди улар.
Кучоқлашар, хурсанд иков-да,
Баён бўлди тилак, орзулар.

— „Бахтиёрман, Владимир Ильич —
Сизни кўриш бўлди муяссар.
Китоб ёздим тинмай эрта-кеч“.
— „Она“ жуда ажойиб асар“.
— „Мен шошилдим“.
— „Яхши қилгансиз!“

Ишчиларга фойдаси катта.
Ўз вақтида, боблаб ёзгансиз.
Ҳарбир ишчи ўқир албатта!*

Қора йилларда

Оқ подишоҳ газабга кирди,
Инқилобни босди-ю, дарҳол —
Кўпни осди ва сургун қилди,
Ва қон гаштин сурди бемалол.

Қатор-қатор саф тортди дорлар,
Сибирь йўли бўлди серқатнов.
Кўкка етди фиғонлар-зорлар,
Шаҳ дажжолдай кўтарди ясов.

Троцкий димоғлари чоғ.
Ўзида йўқ шод, кайфлар тарақ,
Большевикни айблаб ҳарчоқ—
Тухмат ўтин ёқарди алчоқ.

Ба'зи заиф, пачоқ зиёли,
Қора груҳ ичига кирди.
Ишчиларга жуда зиёнли—
Хоин бўлди, шоҳ томон юрди.

Ба'зилари тамоm умидсиз,
Дерлар: „Зулм қолар умрбод.
Энди кураш сўзи ма'носиз,
Тақдирга сен тан беру, жим ёт“.

Плеханов жим бўлиб қолди,
Тушиб кетди дами ичига,
„Манман“ деган курашдан толди.
Ишонмади мардлар кучига.

Богданов ҳам қаландар—дарвиш,—
Худо излаб сукутга кетди.
„Бўлмас экан ис'ён — қўзғолиш,
Худодан кўр“ деб китоб битди.

Фақат... Фақат... Мард большевиклар—
Доҳий Ленин—Сталин зоти—
Тўғри йўлдан адашмай борар,
Қўрқитолмас шоҳнинг жаллоди.

Ленин кўрди: Горький адашди.
Ва қўлини адибга чўзди.
Ахир Горький ўртоқ—қондош-ди.
Ўргимчакнинг ипларин узди.

— „Богдановнинг кетидан борма,
Хатарлик йўл, боши берк куча.
Сен ўзингга хиёнат қилма,
Дўстим Горький, унутма, кеча—
Бизлар блан беришгандинг қўл,
Бўрон қуши — бўрондан қайтмас,
Богдановлар йўли қора йўл,
Худо излаш сенга ярашмас“,
Деб Горькийга сўзларди доҳий.
Мудҳиш тунда уйин ёритди.
Қора кунда бўлди паноҳи.
Янглиш фикр — уйин таратди.

(давоми бор)

СОДИҚ ҚАЛАНДАР

БИЗ УРАЛДА

Повестъ*

Иккинчи бўлим

I

Бу оддий фронт кечаларидан бири эди: совуқ ва хира осмон турли манзаралар блан жонланиб турмоқда; гоҳ ўнг томондан, гоҳ чап томондан ва гоҳ тўғри бош устидан визиллаб ўтган ўқларнинг узун олов чизиқлари, узоқ-узоқларда пайдо бўлиб, анча вақтгача сўнмай туручи хира ёруғлар, саккиз-тўққиз километр масофадан кўтарилган кўк ракеталар кўриниб турмоқда.

Атрофга ҳозиргина чўккан жимлик — оддий фронт кечаларида бирнеча минутгина, ба'зан ярим соат, бир соат давом этадиган жимлик ҳам — оғир замбаракларнинг гумбирлаши блан бирдан бузилиб, шовқин-сурон дун ёни ларзага келтириб юборди; осмон — пулемётларнинг тариллаши, автоматларнинг қисқа ва узун очередлари, миналарнинг қулоқни қар қилучи портлаш ва паст-паст учиб ўтган разведкачи—аэропланларининг вағиллаган йўғон овозлари блан тўлиб кетди.

Сал ўтмай, яна секин-секин жимлик бошланди; пулемётларнинг жоғи тинди, тўплар ва миномётлар ҳам жим бўлиб қолибди, разведкачи аэропланларнинг ҳам овозлари эшитиб бўлмайдиган узоқликларга кетиб тинди, фақат осмоннинг узоқ уфуқларидан тўпларнинг гумбирлашигина ах'ён-ах'ёнда эшитилиб турар эди.

Траншейларнинг ичидан солдатларнинг секин-секин гапиришишлари, ҳазил-мазоқлари, кулгилари, хуррак овозлари, автоматларга ўрнатилган, магазин каровкаларининг қисқа-қисқа шиқирлаши, ба'зан паст товуш блан команда берилган овозлар чиқиб турипти.

Ташқари, траншейларнинг атрофи оппоқ қор блан қопланган. Ба'зи ўринларда ағдарилиб ташланган тупроқ уюмларига порох куйидилари қўшилиб қорайиб кўринар эди.

* Боши ўтган сонларда.

Олдинда, узоқроқда немислар турган жой: мина кўмилган ерлар қатор траншейлар, блиндажлар, ДЗОТ лар ва буларга туташган узун ўрмон қорайиб кўринади. Снарядларнинг портлаши ана шу томондан тез-тез эшитилиб турмоқда.

Ҳамма жойда кеча ва худди бугун бўлгандагидай ва эртага ҳам бўлиши муқаррар бўлган аҳвол ҳукм сураб эди. Солдатлар жанг ўртасидаги қисқа дам олиш пайтидан фойдаланиб дам олмақдалар; ба'зилари траншей деворига тикилиб, автоматини қучоқлаган ҳолда, котелогини бошига қўйиб ухламоқда, ба'зилари ёнбошлаб папирос чекмоқда. Ба'зилари эса, ўзининг иссиқ уйини, рўзгорини ва ёки севган қизини кўз олдига келтириб хаёл сурмоқда. Хулос, усти очиқ бу траншейда биринчи взвод жангчилари бир-бирларига тикилишиб ётар эдилар.

Бу ерда группа-группа бўлиб ўйғоқ ўтиришган жангчилар ҳам бор эди. Булар қоровиллик постларига навбат кутучи солдатлар бўлиб, буларга ухлмаслик — гапиришиб, суҳбатлашиб, немислар томонини кузатиб туришлик — буйрилган эди; буларнинг ичидан бир груҳ жангчилар аста-аста ҳикоя айтишмоқда, бир хиллари қўл пулемётининг яполоқ дискасига ўқ жойламоқда; бир-иккитаси кисетларини жинчироққа тутиб, махорка қуришмоқда; аммо жин чироқ душман бомбардимончи аэропланларига кўриниб қолмаслиги учун устига ёруғни ўтказмайдиган янги плаш палатка ёпилган эди. Булар ах'ён-ах'ёнда „Воздух!“ командасини эшитишлари блан, дарров чироқни ўчириб чекиб турган томокиларини оёқлари блан эзиб ташлар эдилар. Навбатчилик қилучи кичик командирлар постлардаги қоровилларни олмоштириш учун траншейларга кириб, ҳалиги ўйғоқ ўтирган солдатлардан керак бўлган кишининг фамилиясини айтиб чақирар, кимга ухлашга ва кимни уйқидан ўйғотишга буюрар эдилар.

— Савельев!

— Ман!

— Боринг, парольни олинг. Қуролингизни текширганмисиз?

— Текширганман, ўртоқ старший сержант!

— Қани, менинг орқамдан!

— Ана шундай қилиб, пошшо ҳалиги деҳқонга шундай депти:

„Жуда яхши. Аммо сен жуда ҳийлакор кўринасан. Ҳийлакор. Ҳикоясини давом эттирди чўққайиб ўтирган жангчи ўртоқларига қараб, — Мен сенга бир топшириқ берман, жавобини айта оласанми? У қанақа топишмоқ экан? деб сўрапти деҳқон. Пошшо „Мана бундай топишмоқ. Осмонда қанча юлдуз бор?“ — депти. Деҳқон соқолини силаб пошшога бемалол шундай деб жавоб берипти: „Пошшойим, албатта шу топишмоқни менга беришингизни аввалдан билган эдим. Аввал сиз менга шуни айтиб берсангиз, аравамда нечи қоп кўкнори бор?“ — Жангчи томоки ўраб плаш палатка тегидаги чироқдан тутатди ва яна сўзини давом эттирди..

Ҳикоя айтаётган солдатдан анча узоқда ўтирган Ботир, паршон ҳолда, дам унинг сўзига қулоқ солар, дам ўзининг хаёллари оқимига берилиб кетар эди. „Ҳақиқатан қув чол экан, — уйлар эди ўзича, — пошшо унинг аравасидаги нечта қоп кўкнори борли-

гини билдолмаганидай, чол ҳам осмонда қанча юлдуз борлигини қаёқдан билсин? Қув чол!... „Уйдан чиққанимизга қанча кун бўлди-а? Свердловскидан-чи? Ҳануз бирорта хат келмади?.. Мана, янги йил ҳам кирди. Бизникилар немисларни Москва тегидан анча жойга қувиб юборишди. Ҳалиҳам хат йўқ!“.

Ҳар замонда унга яқинроқ жойда ўтирган кузатувчининг „Воздух!“ деган командасини эшитиб қолар эди. Ана шунда, Ботир ҳамма нарсани эсидан чиқариб, траншейга ва унинг атрофларига диққат блан назар солиб қўяр эди. У энди взвод командирининг ёрдамчиси вазифасида ишлар, старший сержант даражасини олган эди. Танбиҳ берарлик бирор чакки иш содир бўлмагани учун яна траншей деволига суяниб, яқинлашиб келаётган аэропланларнинг гувиллашига ҳам парво қилмай, ҳалиги солдатнинг ҳикоясига қулоқ солар эди.

— Деҳқон уёқ-буёққа юриб ҳайрон қолди: мана, жаннат қаерда экан? Гуллар очилган... Булбуллар сайраган. Гулларнинг ҳар биттаси мана шу сенинг шапкангдай экан“ — давом этар эди ҳикоячи. „...Гуллар! Бу гуллар унинг боғида ўсган гуллардан яхшимикан? Ўша боғда эрталаб учрашганмиз!.. Менга ғунча тақдим қилган чоқда айтган сўзлари...“

Шу пайтда гимнастёркасининг чўнтагида қоғозга ўроғлиқ, юрагига яқинроқ жойда турган Тўфахоннинг берган ғунчаси унинг эсига тушиб кетган эди. У дарров шинели ёқасидан қўлини чўзиб ўша ғунчани кўриб қўйди.

— „Воздух!“ — кузатувчининг овози эшитилди. Ботир ўрнидан бир қўзғалиб ўтирди. Осмонда жуда баландлаб учиб ўтаётган немис аэропланларининг гувиллашига қулоқ солиб турди.

„Ла’натилар бутун ичкарига кириб бораёпти“ — деди ўз-ўзига Ботир. Аэропланларнинг ёқимсиз овози ҳамон эшитилиб турмоқда эди. Ҳазабига чидалмай, „фронт нега жим турипти... зенитчилар, нимага қараб турибсизлар!“ деб юборгиси келар эди.

Жимлик яна беш-олти дақиқа давом этди. Шу вақт орқа томондан тўп отилгани эшитилди. Снаряд юқорига чиқиб ёрилиши блан, унинг орқасидан ўнлаб ва юзлаб снарядлар гумбирлаб ҳавога кўтарилди. Бутун осмонни тўлдирган гумбирлаш садоларидан хурсанд бўлиб кетган Ботир чўкка тушиб ёғоч орасидан қарай бошлади. Осмонда қоронғилиқни худди ханжардай кесиб юқорига кўтарилаётган ва пастга томон тушаётган юзлаб кўк шу’лалар кўринди. Прожектор блан ёритилган ва тўпларнинг гумбирлаши қоплаган осмондаги юзлаб-минглаб кўринган, бири иккинчисини қувиб, ўзиб бораётган олов чизиқлари Ботирнинг бор диққатини ўзига тортган эди. У хурсанд бўлди ва дадилланди.

„Мана бу энди бошқа гап!.. Ёш зенитчилар бошлаб қарши олишди!..“ — дея кўнглидан ўтказди ва яна траншейнинг деворига суянди. Жангчиларнинг кўпи ўрганиб қолган бу манзарага аҳаият бермай, иккинчи солдатнинг тракторчи ва мактаб боласи ҳақида айтаётган ҳикоясини диққат блан тинглар эдилар. Аммо ҳикоя айтаётган ёш солдат бир нафас жим қолгач, зенитчилар

ҳақида бўлса керак, мақтанган овоз блан шундай деб қўшиб қўйди:

- Булар бизнинг ульяновлилар!
- Сен қаёқдан била қолдик?
- Биладан-да!
- Кел, қўй, ҳикоянгнинг охирини айт!
- Хўб, ана шундай бўлган экан...

Ботир ҳам буларнинг гапига бироз қулоқ солиб тургач, траншей деворига елкасини бериб, икки қўли блан милтигини қучоқлаб ухлаб ётган ёш жангчига кўзи тушди. „Мана бу яхши солдат... Василий. Жуда чарчапти, ухлагани-ухлаган. Зенитларнинг отганини ҳам эшитмади.“ — Ўйлади Ботир. Маст уйқида ётган бу ёш жангчи яқиндагина фронт орқа томондаги ҳарбий қисмлардан келган бир ёш йигитча эди. — „Майли, ухласин. Аммо менинг уйқим келмайди... Ҳамон хаёлим ўшанга кетиб қолаверади... Сира унута олмайман...“ деди ўз-ўзига. Ҳақиқатан у, шундай вақтларда ҳам, қизгин жанг даҳшатлари ичида ҳам, дун'ёдаги бор нарсани унутган вақтларида ҳам Тўфaxonни хаёлидан чиқармас, доим кўз ўнгида кўриб турар эди.

„Афсус, бирор марта бўйнимга осилмади-я... Мен ўзим ҳам... жуда нодон эканман-да. Айб ўзимда!..“

- Собиров ботир!
- Ман!

Ботир ирғиб турди, шинелини қоқиб ўзини тузатди ва „Смирно“ командаси берилгандагидай қотиб турди. Унинг қаршисида взвод командири младший лейтенант Силантев турар эди.

— Яна ухламай юрибсанми? Нега ухламайсан? Бу аҳволда қачан дам оласан?

- Озгина мизғиб олдим, ўртоқ младший лейтенант, етади.
- Мизғиб олдим? Алдайсан. Мизғиган-пизғиганга ўхшамайсан
- Хайр, мана қандай иш, — деди овозини бошқа бир оҳангга солиб младший лейтенант Силантев, — буёққа кел. У, Ботирнинг қўлидан ушлаб траншейнинг тўрига олиб борди.

— Мен ҳозир батальон командири капитан Қозоқбойнинг олдида бўлдим. Муҳим топшириқ берди.

Младший лейтенант Ботирнинг кўзига тикилиб, овозини бироз секинлатди.

- Разведкага чиқиш керак. Сен ҳам борасанми?..
- Албатта бораман, — деди Ботир кескин, — нега сўраяпсиз?
- Сени бу аҳволда қандай олиб бориб бўлади? Туни блан ухламаган бўлсанг. Ҳеч бўлмаганда бир соат-ярим соат ухлаб олиш керак эди!

— Майли, борабераман. Чарчаганим йўқ. Гапнинг рости, ўртоқ младший лейтенант, ҳеч уйқим келмайди. Мени разведкага олиб боринг.

Силантев Ботирга қаради, қоронгғида унинг кўзлари ёниб турар эди.

— Шундайми? Яхши, старший сержант! Майли, олиб бораман. Аммо шуни эсдан чиқарма, мен ухлашга буйруқ бердимми, ух-

лаш керак эди, ухлмасанг— бу интизомга бўйсунмаслик бўлади. Интизомга! Тушундингми?..

— Тушундим.

— Тушунган бўлсанг, ана шундай интизомга бўйсунмовчиларга мен чора кўраман. Хўш, ҳозир, — Силантев гапни тезлатди, — ўз бўлимингдан иккита қизил аскарни ол — Николай Куприянов блан Шермат Фуломовни. Тез менинг олдимга бор. Хўбми?

— Хўб бўлади! Буйруғингизни бажаришга рухсат этинг, ўртоқ младший лейтенант, — деди чест бериб Ботир.

— Рухсат!

Ботир қўлини чеккасидан туширмасдан, ихчам ҳаракат блан орқасига бурилди ва тезгина кўздан йўқолди.

Силантев ухлаб ётган солдатларга қараб-қараб, уч-тўрт қадам олдинга ўтди-да, траншей деворига орқасини тираб, автоматини кучоқлаб ётган бир жангчини уйғотди.

— Старший сержант Фомин! Саша. Старший сержант!

Фомин уйқисиди, алланарсалар гапириб секин кўзини очди, ўрнидан туриб бир нафас взвод командирига тикилиб тургач, таниди шекилли, ирғиб ўрнидан турди.

— Лаббай, ўртоқ младший лейтенант!

— Уйқига тўйдингми?

— Тўйдим, ўртоқ младший лейтенант.

— Чаласини кейин ухлаб оларсан. Менга қара, муҳим бир топшириқни бажаришга кетаяпман. Старший сержант Собиров ҳам мен блан кетади. Сен взвод командири ўрнида қоласан онгладингми?

— Хўб бўлади!

— Бўлимларни айланиб чиқ. Қўл пулемётчилари олдида ўзинг ўтир. Текшириб кўр, уларнинг эҳтиёт қилиб қўйган дискалари борми. Истаган вақтда тайёр бўл. Ҳаммаёққа кўз-қулоқ бўлиб тур. Тушундингми?..

— Ҳаммаси тушунарлик, ўртоқ младший лейтенант! Бўлимларни айланиб чиқаман. Қўл пулемётчилари ёнида ўзим ўтираман. Уларнинг эҳтиёт қилиб қўйган дискалари бор-йўқлигини текшириб кўраман. Ҳаммаёққа кўз-қулоқ бўлиб тураман, — деб такрор қилди буйруқни Фомин, охирги гапни такрор қилаётганда мийиғида кулиб қўйди.

— Учинчи бўлимдан Иванов блан Бутькони уйғот. Автомат ва гранатлари блан уч минут ичида менинг олдимга етиб келсинлар.

Старший сержант қўлини чеккасига кўтариб част берди ва буйруқни бажаришга кетди.

Ҳаял ўтмай, взвод командирининг қаршисида оқ халат кийиб олишган, камарларига гранатлар осган беш автоматчи солдат пайдо бўлди. Младший лейтенант ҳаммасини диққат блан кўздан ўтказди, сўнгра ҳарбирининг автоматларини ўз қўли блан текшириб ва кескин овоз блан:

— Ҳамма нарса жойидами?— деди.

— Ҳамма нарса жойида, ўртоқ младший лейтенант!— бирдан жавоб қилишди солдатлар.

— Разведкага чиқамиз, Хавфли, ammo ҳаммамизга таниш иш. Ҳечким қўрқоқлик қилмайдими?..

— Йўқ!

— Ичимизда ундайлар йўқ!

— Фронгда ҳаммадан яхшиси разведкага чиқиш, бунга кимнинг боргиси келмайди, — деди секин кулиб Бутько. Бу кичкина йигитчани қорда бундай оқ халат блан, ҳатто кундузи ҳам пайқаш қийин эди.

— Ундай бўлса, — деди взвод командири, — бу разведкада олдимизда турган вазифани айтаберай, қулоқ солинглар..

* * *

Разведка қилинадиган район ўрмон эди. Қарагай дарахтларининг тегида қалин қор ётар эди. Разведкачилар душманнинг снайприрга сездирмасликка тиришиб, жуда эҳтиётлик бл н бир қатор бўлиб, сўзсиз олдинга жилиб борар эди. Ба'зи жойларда қор белдан ҳам келар эди. Юриб-юриб бир тепанинг яқинига келиб тўхтадилар. Силантев чўққайиб ўтирди. Аввал бир томонни, сўнгра иккинчи томонни диққат блан кўздан кечирди. У ўрнидан туриб солдатларга бурилди-да овозини жуда секин чиқариб деди:

— Ботир, Николай ва Шермаг, уччаланг тепанинг чап томонидан боринглар!.. Иванов, Бутько — мен блан қолади.

Орадан бир минут ҳам ўтмай Ботир младший лейтенантнинг кўзига кўринмай кетди.

Силантев ўз шериклари блан яна анча жойгача тикка юриб борди. Очиқроқ жойга чиқиб қолгач, ерга ётиб эмаклай бошлади. Қорни ғирчиллатмасликка тиришиб, тиззасини авайлаб қўяр ва ҳар замонда, орқасидан худди ўзига ўхшаб эмаклаб келаётган Иванов блан Бутькога караб қўяр эди.

Эмаклаб юриш жуда қийин эди, ба'зан қор тегида ётган катта-катта тўнгаларга дуч келиб қолишар, буларни ё айланиб ўтишга, ёки жуда эҳтиётлик блан устидан эмаклаб ўтиб олишга тўғри келар эди. Силантев юзи блан қорга кириб кетди, юзларидан сув ва тер оқар эди. Эмаклаб бораётган майдоннинг нариги чеккасида, юз метрча узоқликда ариқ кўриниб турипти. Ариқнинг нариги қирғоғидан душман мудофаа пунктининг олди бошланар эди.

Силантев қолган юз метрча келадиган масофани ҳам босиб, жуда эҳтиётлик блан ариқнинг нариги қирғоғига ҳам ўтиб олди. Шу вақтда жудаяқин жойдан немисча гапиришган овоз эшитилди. У бирдан тўхтаб, Иванов блан Бутьконинг етиб келишини кутиб турди. Улар эмаклаб етиб келгач, товушини чиқармасдан, немисларнинг овози чиққан томонга кўрсатгич бармоғи блан ишора қилди.

Булар взвод командири кўрсатган томонга қулоқ солиб ҳали бир-бирларига қарашиб олишга ҳам улгурмаган эдилар, бирдан қоронғилик ичидан немисча қалтираган қаттиқ овоз эшитилди:

— Вер ист, эс!¹..

¹ Ким у ёққа.

Булар бирдан қорга парч бўлиб ётиб олишди.

Немисларнинг аста-аста гапиргани эшитилди, гапнинг оҳангидан онглашиллар эдики, гапираётган немис ўз қўл остидаги солдатларига алланарса буюрди, шу оннинг ўзидаёқ кечанинг тинч қоронғилиги ичида пулемёт тариллай бошлади. Орадан сал ўтмай, пулемёт овозига автоматларнинг овози қўшилди. Тун қоронғисида атрофдан акс садо чиқар эди.

„Бали, бизга фақат мана шу керак“ — ўйлади Силантев, бошидан қорини қоқиб, — ҳеч иш чиқмасмикан деган эдим, ўзлар ёрдам берди. Ҳозир бутун постлардан, ҳамма пулемёт уяларидан туриб отишади. Биз уларнинг диққатини ўзимизга тортдик. Энди Ботир ўша ёқдан иш бошласа бўлади“.

Ботир ўз шериклари блан взвод командиридан ажрашгандан кейин, тепанинг чап томонидан ўтиб майдонга чиқди. Омон-эсон ариқдан ўтиб олиб, беш юз метрча ичкарига силжиб борди. Немисларнинг блиндаж ва землянкаларига яқин келиб қолганини сезиб қолди. У бирдан ўнг томонга бурилди. Ҳар замонда тўхтаб, атрофга қулоқ солар ва нафасини ростлаб, яна юриб кетар эди. Шу вақтда бу жойларни Силантев унга картадан кўрсатиб, тунтирганини эслади. Шундай қилиб Ботир яна қайтиб ҳалиги ўтган ариқча келиб чиқди. Аммо ҳалиги ўтилган жой анча узоқда, чап томонда қолиб кетган эди. У яна ариқ бўйлаб бироз юргач, бузилган эски бир саройнинг яқинига келиб қолди. Сарой орқасида, ерга қулаган, қалин қор босиб ётган қарағай дарахтларига кўзи тушди. У бирдан младший лейтенантнинг: „Ана, шундай жойга дуч келиб қолсанг, эҳтиёт бўл. Шу ўртада пухта бекиниб олган пулемёт уяси бор. Ана шундан „тил“ қўлга тушириш керак“ — деб таъинлаганини эслади.

Силантев ҳам, Ботир ҳам аввал аниқ билмаганлари учун ҳар икки томондан юриб, немисларнинг окоплари яқинидан чиқиб қолган эдилар. Батальон командири Қозоқбой, не учундир „тил“ни, албатта шу ердан олишни буюрган эди. Бошқа постларни фақат разведка қилиш керак, халос. „Эҳтимол, тонг отар олдида ҳужум бошланмоқчидир“ — ўйлади Ботир.

Ботир бузилган сарой деворининг бурчагидан бориб қараши блан, ҳалиги қулаб ётган қарағай дарахтлари тегида бемалол гапиришаётган немисларнинг овозини эшитди. Шу пайтда қоронғининг қичқириғи ва ҳаял ўтмай, пулемёт тариллаши эшитилди. Ботир ҳайрон бўлди. Ихтиёрсиз автоматини кўтарди ва ўша томондан кўзини олмай, чўнтагидан гранатасини чиқарди.

У бирдан яна тўхтади, автоматини биллагига қўйиб, гранатини чўнтагига солиб қўйди. У, немисларнинг диққат блан Силантев группасини кузатаётганини пайқайди.

У қайрилиб орқасига қаради ва иккинчи чўнтагидан кўк рўмолча чиқариб унинг ҳаркатини кузатиб турган шерикларига қаратиб силкиди, яна беш олти қадам ерга эмакляб боргач, бирдан бор бўйича тикка турди ва катта-катта сакраш блан олдинга отилди...

Мана шундай қўрқинчли ҳолларда кишининг нималар қилгани, кўпинча, ўзининг эсида қолмайди. Кейинчалик бу воқияни жангчиларга айтиб берганда Ботирнинг ўзи ҳам ба'зи ҳолларни шунда эслади: немислар иккинчи томондан қор ғирчиллаганини эшитиб қолиб, пулемёт оғзини шу томонга бурмоқчи бўлганлар, аммо улгуролмай қолишган, чунки Ботир етиб бориб, биринчи немиснинг бошига қўндоқ блан тушириб қулатган, унинг орқасидан етиб келган Куприянов эса иккинчисига ташланган, Шермат ҳам учинчисининг қўлидан тўппончасини тортиб олиб тегига босган. Ботир чўнтагидан кўк рўмолни олиб тегигаги немисни бўғаётганда яқиндан Силантев блан Бутьконинг аста гапирган овозини эшитган:

— Қаттиқ бўғ, қаттиқ!

— Ҳалиҳам... Боплаб... Бўгаяпман...

Аммо атрофда отишма бирнеча минут давом этган. Ҳаял ўтмай, улар ҳам, постларда ҳечнарсга бўлмагандай, жим бўлиб қолишган...

* * *

Улар хурсандлик блан; қаттиқ-қаттиқ гаширишган, кулишган ҳолда, траншейга кириб келишди. Елкаларида кўтариб келган катта-катта қопларни, худди тўнгакдай қилиб ерга ташлашди.

— Ўлжа катта! — деди Бутько ва шошиб-пишиб қоплари очабошлади. Бир нафасда унинг атрофини ўраб олишган жангчилар кўзи олдида қўл-оёғи чирмаб ташланган, кўзлари боғлиқ гавдалик иккита немис пайдо бўлди. Бутько уларнинг боғланган кўзини, оёқ-қўлларини ешди, лекин немислар ҳамон кўзлари юмуқ, қимирламай чўзилиб ётар эди.

— Тур, келдик! — дея қаттиқ кичқириб гапирди младший лейтенант биттасининг биқинига туртди. Немислар қўрққанидан кўзларини сал очиб қарашди, лекин ҳалиҳам қимирламай ётар эди.

Силантев жангчиларга қаради ва буларни нима қилиш кераклигини буюрди. Шу ондаёқ жангчилар немисларга бирдан ёпишиб, ердан кўтариб тикка турғизиб қўйишди.

— Ётасанларми? Дам олсин деб кўтариб келган эканмиз-да... — деди Шермат жаҳл блан ва болхонадор қилиб сўкди.

Немислар қўлларини икки ёнга шалвиратиб, жовдираган кўзлари блан қараб турар эди. Оёқлари латта-путталар ва парча-парча пўстак йиртиқлари блан ўралган, бўйинларида эса совуқдан боғлаб олишган хотинлар кўйлагининг кенг этаклари осилиб турар эди.

— Буларнинг важоҳатини қаранг, нимага ўхшайди бу хумпарлар? — деди кулиб жангчилардан биттаси ва бир-икки қадам орқага сурилди.

— Хўш, иш жойида. Энди сизлар, — деди тўпланган разведчикларга қараб младший лейтенант, — ётиб дам олинглар, бу пленларни мен ўзим капитаннинг олдига олиб бораман. Агар у ерда бирорталаринг керак бўлиб қолсанглар, дарров алоқачи келади. Бориб ухланглар. Аммо, сизлар, — қолган жангчиларга мурожаат қилди у, — ўзларингнинг жанговор тайёрликларингни яна бир бор текширинглар.

Взвод командири яна бир нарса демоқчи бўлиб, бирдан ўйла-ниб қолди, ҳали бир қадам ҳам узоққа кетмаган жангчилар ҳам буни пайқаб, кутиб турган эдилар, бирдан шу вақтда орқадан қизил аскарларнинг саломлашган овозлари эшитилди. Одатдагидай ҳамма ўзини дадил тутиб, кийимларини тузатишди, лекин ҳамманинг кўзи ўша томонда эди.

— Салом, ўртоқлар!

Қизил аскарлар бирдан жавоб беришди:

— Салом, ўртоқ капитан!

Ўртада рота командири Қозоқбой турар эди. Унинг эгнида ҳали ҳам ўша отлиқ аскарлар киядиган узун шинели ва кўкра-гида икки елкасига тортилган қайишлари бор эди.

— Ҳа, ҳа, бу тивтон рицарларини тутиб келдингларми? — деди траншейнинг бу ёғидан у ёғига ўтди. Немислар юзларидан ла-нат ёғиб, безариб туришар эди.

Младший лейтенант рота командирининг орқасидан юрди, капи-тан траншейдан чиқиб туриб, Силантевга қўлини чўзди:

— Муваффақият блан табриклайман, — деди аста. — Менинг айт-ганларим ҳаммаси бажарилдими?

— Ҳаммаси бажарилди, ўртоқ капитан!

— Ундай бўлса, вақтни утқазмайлик, юринг менинг блинда-жимга. Атака соат тўрт яримга белгиланган.

Силантевни эргаштириб ўз блиндажига кетаётган капитан бир нарса эсига тушгандай, бирдан тўхтаб ундан сўради:

— Ботир Собировни ўзинг блан разведкага олиб кетганмидинг?

— Олиб кетган эдим.

— Ҳозир қаерда у?

— Шу ерда, ўртоқ капитан!

— Чақириб келинг!

Младший лейтенант чопиб кетди ва орадан бир минут ҳам ўтмай, Ботир блан бирга капитан олдига қайтиб келди.

— Ўртоқ, капитан, буйруғингизга мувофиқ, старший сержант Собиров келди, дея Ботир рота командири олдида „Смирно“ командасида тургандай ҳест бериб турар эди.

— Бўлди, бўлди керак эмас. Вольно! — деди капитан. — Бугун разведкага бордингми?

— Бордим, ўртоқ капитан!

— Фрицларнинг биттасини сен тутдингми?

Ботир индамай, командирга қаради.

— Ефрейторни бу тутган, — деди Силантев.

— Хўб, яхши. Бироз қўлим бўшасин, сени чақираман. Фақат бугун бўлиши керак, — деди капитан ва бирдан ўзбекчалаб секин сўради:

— Нима, ҳали ҳам уйдан хат олганинг йўқми?

Қозоқбой бир пас Ботирга тикилиб турди-да, сўнгра бирдан чўнтагидан иккита хат чиқариб, хурсандлик блан русчалаб яна деди:

— Ма, мана булар сенга, бугунги қаҳрамонлигинг учун муко-фот. Яна бошқаси ҳам бўлади. Ўзим, полк командирга ма'лум қиламан.

Ботир хатни олар экан, рота командиридан кўзини олмай, юрагидан чиқариб:

— Раҳмат, ўртоқ капитан! — деди.

У, ўзининг ҳаяжонини сездирмади. Яна чест бериб рота командирига мурожаат қилди:

— Кетсам мумкинми?

— Мумкин.

Капитан взвод командирига қараб қўшиб қўйди:

— Буюринг, фрицларни менинг олдимга, блиндажга олиб келсинлар!

* * *

Ҳар икки хатни ҳам уч-тўрт қайта ўқиб чиқди. Биттаси Ўзбекистондан, иккинчиси Свердловскидан эди.

Уни турли хаёллар, ширин ҳислар тўлқини шундай ўраб олган эдики, у, атрофида нима бўлаётганини кўрмас, ўзини бутунлай унутган эди. Унинг кўзи олдига — Ўзбекистон келиб турди: кўм-кўк боғлар, серқуёш адрлар, далалар, оппоқ очилиб ётган пахталар, баланд-баланд хирмонлар, пишиб ётган турли-турли мевалар, булар орасида онасининг меҳрибон юзлари, отаси, Хайри опа, Нурмат ота ва Жалилов кўриниб кетди. Бундан кейин бунинг кўзи ўнгидан, унутиши ҳечқачон мумкин бўлмайдиган ўша боғдаги калин анжир барглари тегидаги эрталабки учрашув; сўнгра армияга жўнатишда колхоз саройида бўлган зиёфот; супалар, гиллавлар, қатор ўтиришган одамлар кўриниб, тезлик блан ўтиб кетди.

Унинг кўзи олдида қандай манзара очилмасин, бу манзарага руҳ бериб, уни жонлантириб туручи нарса — Тўфaxonнинг сурати эди. У, дам сариғ атлас кўйлак ва қизил барқут желатка кийинган ҳолда, дам ишчи камбинзонида меҳрибон юзлари блан кўриниб эди.

„Уралга келипти-я!.. Менинг изимдан!.. Кўрмаган, билмаган бир шаҳарга келиб, заводга кириб ишлашга ботинипти... Демак, ҳамма ватанни жон-дили блан мудофаа қилиш иштиёқида...“, „...Мен, энди ҳарбий заводда ишляпман!..“ — такрорлади кулиб Ботир Тўфaxonнинг хатидаги баъзи жумлаларни. — „Мен эсам турли шубҳалар, хаёлларга бориб, ўзимни шунчалик қийнаб юрибман... Йўқ, у чиндан ҳам мени севар экан!..“

Агар траншейда, солдатларнинг тунда уйқидан турибоқ — ҳарвақт атака олдидан қиладиган жонли ҳаракатлари; бир бирлари блан ортиқча гапиришмасдан, индамай уёқ-буёққа югуришлар, паст овоз блан ҳар замонда берилган командалар, қуролларнинг шиқирлаши, — бирдан бошланиб кетмаса эди, эҳти мол, Ботир плашпалаткаси тегида яна қанча вақт хаёл суриб ўтирган бўлар эди.

— Собиров қаерда? Ухлаяптими? — Кимдандир сўради взвод командири Силантев, — ўйғотинглар.

— Мен шу ерданман, ўртоқ младший лейтенант! — жавоб қилди Ботир ва хатларни буклаб чўнтагига солди-да, Силантевнинг қаршисига келиб чест берди.

— Жуда яхши, қани взводня тайёр қил!— буюрди взвод командир, — ҳарбир солдатнинг қурол-аслаҳаларини текшир. Ҳн минутдан кейин атака!..

— Атака... Атака!..— Муштарини сиқиб такрорлади Ботир, гўё унга бу ҳодиса—янги, ҳеч вақтда кўрилмаган ва кутилмаган хурсандчилик бўлиб туюлган эди.

II

Немис кўшинларининг Москва тегида тор-мор қилиниши Совет кишиларига хурсандлик ва дадиллик берди. Совет халқи, ўз армияси блан фахрланиб, бепоён ватаннинг буюк қудратига ишонган ҳолда, душман устидан тўла ғалаба қозониш, фронтга яна кўпроқ ёрдам бериш учун зўр матонат блан ишлай бошладилар. Ҳарбир Совет кишиси — ҳарбий заводларда танклар, аэропланлар, тўп, замбараклар ясаётган; далаларда дон сепаётган ва пахтадан юқори ҳосил олиш учун тер тўкиб меҳнат қилаётган; нефть, металл ва тош кўмир қазийётган; лабораторияларда ижод қилаётган; ишхоналарда жангчилар учун қўл пойпоқ тўқийётган ва иссиқ қулоқчинлар, шинельлар, этиклар тикаётган ҳарбир киши— шараф блан ўз меҳнатида шундай му'жизалар яратмоқда эди-ким, бу фақат совет мамлакатида яшовчи одамнинг қўлидан келар-олар эди, халос. Чунки булар учун дун'ёда энг қийматли бўлган — Совет Ватани хавф остида эди.

Ватанни мудрофаа қилиш каби ягона интилиш ва шу оташин ватанпарварлик туйғуси фақат уралликларнигина эмас, балки узоқ Шимолда, иссиқ Туркменистонда ва қаҳрамон Кавказда яшовчи миллион-миллион совет одамларини ҳам бирдек ўраб олган эди. Бу ерга Уралга, мамлакатнинг ғарбий районларидан кўчириб келтирилган юзлаб катта кичик корхоналарни ўрнатиш ва тезлик блан ишга солиб юбориш учун, ҳар кун меҳнат армияларини ортган эшелонлар оқиб келмоқда эди.

Март ойининг охиридан бошлаб Уралдаги корхоналар, қурилиш трассаларида Биричи Май шарафига бағишланган социал му-собақа қизиб кетди.

Баҳор қуёши иссиқ ва ёрқин нуруни сочабошлади. Свердловск шаҳрининг кўчалари ўз ишхонасига шошиб бораётган қозон қилучи усталар, электросваршиклар (электр токи блан Металлни эритиб уловчилар) темирчилар, инженерлар, гишт теручи усталар, ойнак қўючилар, дурадгарлар, прораблар, қоровиллар блан тўлиб кетди. Руслар, ўзбеклар, қozoқлар, татарлар, қирғизлар, туркманлар; ёшлар, кексалар; эраклар ва аёллардан иборат бўлган бу бир хилдаги кўк фуфайка, чарм қўл қоп ва кийгиз этик кийиб олган одамлар— худди бир оила а'золаридай бир-бирига ишонган, жонли-жонли гапиришган, кулишган ҳолда ўтиб борар эдилар.

— Салом, Шодмон ака, бормисиз?— дея бир йигит Шодмон полвон блан сўрашди. Бу, Свердловскига келган кунларининг биринда, Шодмон полвон блан Халил барак деворига сурат ва шиорлар қоқаётганда, тўрда хат ёзиб ўтирган кексароқ ўзбек эди.

— Эй, келинг, Мамат ака! Салом! Бормиз, бормиз, — деди Шодмон полвон ва келган киши блан кўришди. Мамат ака Шодмон полвоннинг ёнидаги Халил блан сўрашиб кетди.

— Бир-биримизни боряб кўришга ҳам вақт йўқ, — деди Шодмон полвон, — бизлар ҳозир қурилиш майдончасида ҳар кун ўн олти соатдан ишламоқдамиз. Шунинг учун ҳам бизнинг бригадамиз — фронтовой бригада деб аталади-да. Ишдан кеч қайтамиз, унда сиз ухлаб қолган бўласиз, яна азонда туриб кетамиз.

— Мамат ака сиз ҳали социал мусобақани эшитганингиз йўқми? — сўради Халил, — энди ҳамма шундай ишлайди.

— Биладан, мен ўзим ҳам ўтган куни шу мусобақага қўшилдим. Бизнинг ишимиз ҳам худди сизларникидай қизгин. Қараб турсам, мен блан бирга келган кишилар бир кунда тўрт-беш норма бажаришяпти, мен судралиб орқада қолибман, энди шулардан оширсам ошираман, лекин қолмайман, деб сўз бердим.

Булар ҳархил мавзуда гапиришиб ва кулишиб завод дарвозасига етганларини сезмай қолдилар.

Завод дарвозаси ёнидаги будка олдида пропускасиз завод ичкарасига киролмай, нима қилишларини билмасдан тўпланишиб турган беш-олти киши бор эди: булардан бири пропускасини йўқотипти, қолганлари ўзларининг айтишига қараганда пропускарларини тумбочка ичида эсларидан чиқариб қолдиришипти. Будкада қоровилликда турган қисқа пўстин ва узун кийгиз этик кийиб олган паст бўйликкина қизил аскар, буларнинг ҳечбирини завод ичкарасига киришга қўймас эди.

— Заводга неча минг ишчи кириб чиқади, буларнинг ҳаммасини эсда тутиб бўладими? — дер эди, — ўзларинг яхши тушунасизлар, ҳозир уруш вақти, ишчи кийими кийиб келган ҳарқандай одамни заводга киргизиб юбораберса бўладими? — У, овозига кескин тус берди, — гап битта — пропускасиз заводга кириш мумкин эмас! Мумкин эмас!

Шу зақтда дарвоза эшикчаси очилиб, заводдан чиқиб келаяётган Умар кўринди. Шодмон полвон ҳамшаҳарларининг ўз ишларига бепарво қараганликлари учун койимоқчи бўлган эди, Умарни кўриш блан андиша қилди шекилли, истагидан воз кечиб, уни блан сўрашиб, Халилнинг орқасидан завод ичкарасига кириб кетди. Умар, бу тўпланиб турган кишиларнинг заводга нима учун киролмай турганларининг сабабини текшириб билгач, цех бошлиғига, завод дарвозасига келиб, пропускасиз ишчиларни олиб кириб кетишни буюрди.

— Буларнинг ичида, — деди телефонда Умар, — ҳақиқатан пропускасини йўқотган, лекин ишни жон-дили блан яхши кўрган, гайратли кишилар ҳам бор, аммо пропускасини йўқотдим — десам заводга киргизмайдилар, шунинг баҳона қилиб, куни блан баракда чўзилиб ётаман дегучи дангасалар ҳам йўқ эмас!..

Умар трубкани қўйиш блан қулоғига ўз она тилисида салом берган қизнинг овозини эшитди:

— Салом, Умаржон ака!

Умар ялт этиб қаради, кўз олдида Тўфахонни кўрди. У иссиқ фуфайка кийган; ёқасига ва этакларига айлантириб ингичка барра тутган; қўлида чиройли оқ қўл қоп, оёғида кичкина малла кийгиз этикча; йўл юриб келганиданми ёки совуқданми, юзлари қизариб кетган ҳолда, соғлом ва хурсанд чеҳраси блан худди спортчи қизларга ўхшаб турар эди.

— Салом, салом, Тўфахон,— деди Умар ва нимадандир ўнггайсизланиб сўради,— жуда қизариб кетибсиз-ку?.. Ишга кечикмай деб чопдингизми?

— Албатта, чопдим. Уйда бироз туриб қолибман. Кеча бирдан иккита хат олдим, Умаржон ака. Биттаси уйдан, иккинчиси ундан...— деди кулиб ва кўзларини катта-катта очиб Тўфахон,— шундай яхши хатларки, маза қиласиз, жуда хурсандман!..

— Сиз учун мен ҳам хурсанд бўлдим, энди кўнглингиз тинчиб, бундан ҳам яхши ишлар экансиз-да?

— Албатта, албатта! Энди кўнглим тинчиди,— деди кулиб Тўфахон,— бизларнинг цехга ҳам кириб, Умаржон ака, мен ҳозир станкада ўзим ишляпман. Лекин Иван Павлович ҳали ҳам ёнимда ўргатиб туради. Ҳар ҳолда, электрокарида ишни энди ўзим эшлайдиган бўлиб қолдим.

— Қандай электрокарида? Қанақа?— ҳайрон бўлиб сўради Умар.
— Электрокари-да! Янги, яхши!— деди фахрланиб Тўфахон ва бирдан: Умаржон ака, сиз блан учрашганимизга ҳам анча бўлиб қолди... Мен яна бир ҳунарни ўрганиб олдим, бунини ҳали сизга айтганим ҳам йўқ.

— Тўхта!.. Сен, ҳақиқатан, ўша Тўфахонмисан?..— деди таажужланиб Умар ва Свердловскига келган кунларида баракда учрашиб узоқ гапиришганларини эслади.

— Ҳа, нима бўпти?.. Ўша ман!.. Яна бир ҳунарни ўргандим деганим шундайки, саккиз соат токарлик станкасида ишлайман, сўнгра электрокарида юк ташиб бериб тураман.

— Баракалла,— деди Умар ва уни мақтаган бўлиб, кўнглини кўтарди.

— Иван Павлович ҳам бу ишимдан хурсанд бўлди. Биласиз-ку, шогирдлари олдига у қандай катта талаб қўядиган уста. Ўзи жуда яхши одам. Бунақангги уста заводда йўқдир!.. Хайр, Умаржон ака. Бизнинг цехга кирасизми?

— Кираман. Албатта кираман!

Тўфахон фуфайкасининг чўнтагидан пропусқа ва номери ёзилган гилдирак тункачасини олди да, Умар блан хайрлашиб, заводга кириб кетди.

(Давоми бор)

САИДА ЗУННУНОВА

ЙЎЛДА

Қанча-қанча мазгиллар босиб,
Поезд ҳамон борар илгари.
Ташқарида изиллар совуқ,
Қор ялтирар кумуш сингари.
Оппоқ чойшаб ёпиниб ухлар.
Кўз ўнгимда бепоён дала.
Кўриб қолдим тут навдасидан —
Қушлар учиб кетди бир гала.
Тикиламан, кўзим қамашар,
Дарахтларда, адирларда қор.
Оқ ҳарирга ўраб боғларни,
Новдаларда кашф этмиш баҳор.
Йўловчилар тинч ва ҳотиржам.
Ба'зисин йўк суҳбатга ройи.
Бири мудрар, бири қандайдир —
Куйни секин қилур хиргойи.
Суҳбатдошим нуроний бир чол,
Хуштабиат, файласуфнамо.
Ўз бахтидан мамнун ниҳоят,
Кўнгли ҳасрат — ғамдан мусаффо.
Дейди:— Роса олтмишга кирдим,
Лекин кўнглим ҳали қувноқ, ёш.
Эҳа, қайғу — аламларга ҳам,
Ўз вақтида берганмиз бардош.
Биласанми, бизнинг колхозни,
Ҳар йил газет мақтайди такрор.
Зап колхоз-да, боғига кирсанг —
Жондан бўлак ҳамма нарса бор.
Бригадирман беш йилдан бери
Отангни сен чакана дема.
Бу йил чунон пахта бердимки,
План юздан ортиб кетди, ҳа!
Ажойибдир меҳнатнинг гашти,

Қарлик ҳам билинмай кетар.
Нақ юзтага қўл қўйдим яна,
Ишлаганга, болам, не етар.
Тўрт йилдирки қизим Тошкентда,
Олар олий мактабда та'лим.
Муҳлати ҳам битай деб қолди,
Кейин бўлар катта муаллим.
Мева-чева дегандай қилиб
Ҳар йил кўриб кетаман қишда
Бошқа вақт кўз қиймас сра
Кўнгил узиб бўлмайди ишдан...
Сухбатдошим нуроний бир чол
Қувноқ, тетик файласуфнамо
Ҳаётидан мамнун ниҳоят,
Кўнгли ҳасрат-ғамдан мусаффо.

ПУЛАТ МҮМИН

ХИРМОНДА

Қир бағрида бугдой хирмони.
Эркак, аёл ишлашар тинмай.
Атроф қизиб кетган жуда ҳам,
Кун узилиб ерга тушгандай.

Қир тепаси туташган тоққа.
Ана, пастда кетган пахтазор.
Кўринади узоқдан қишлоқ,
Кўринади тоқзор, олмазор.

Мана хирмон.

Сомон ва гарам.
Жимирлайди кенг бугдойпоя.
Аравада отлар ҳарсиллар,
Ҳечқайда йўқ бир парча соя.
Кўтаришар ҳосилдан хирмон,
Шовқин,
гавжум,

меҳнат лаззати.

„Қани, ҳа бўл. Ҳа, баракалла!“
Кўтаришар ҳосилдан хирмон.
Ҳаммаёқ дон, еру кўк ғалла.

От, арава ҳаммаси шунда,
Машиналар қатнар пунктга.
Хирмонда ҳеч сиғишмайди жой.
Звеновой Нор ака ўзи
Қанорларга қоплашар бугдой.
Унинг звеноси ҳар ишда олдин,
Бу йил ерларида мўл бўлган ҳосил.
Нор аканинг ҳарбир ишига,
Ҳунарига қолишар қойил.

Кўриб қўйинг Нор акани сиз:
Баланд бўйли,
Юзи буғдойранг.
Суяклари йўғон, бўлали...
Мўйлаби ҳам зулукдай, қора.
Ёши учкам элликда ҳали.
Суяклари йўғон, бўлали.
Шунинг учун уни ҳали ҳам
Бутун қишлоқ Нор ака дейди.

Неча кунлар қирда Нор ака
Кўтаради ҳосилдан хирмон.
Саримағиз, олтиндай буғдой.
Ҳаммаёққа тўлган ғалладон.

Планини бажарган кўндан,
Уч барабар топширди ортиқ.
Меҳнатидан унган ғалладан —
Ўз юртига қилмоқда тортиқ.

1947 йил, июль.

М. ИСМОИЛИЙ

ОЗОДЛИК ГУЛИНИ ҲИДЛАГАН КИШИ

*„Юз йил умр кўрган қўлдан кўра,
бир кун эркин яшашга улгурган киши
бахтиёр ва беармондир“.*

(Ўзбек халқининг жаңгичи-
ларга ёзган мактубидан)

Қиш, ўзининг аввалги ҳовридан бирмунча тушиб, баҳор сиқиғи билан чекинабошлаган бўлса ҳам, ҳануз ўз йўлларида алам захрини сочиб боради. Унинг аччиқ изғиринлари илиқ баҳор елларига ба'зан ҳамла қилади, тамом кўзғолиб, кучга кирабошлаган дилкаш ҳаёғни бўғмоқ бўлади. Лекин борлиқни уйғотган баҳор ўз ўжарлигини қўймайди.

Баҳор ўжар.

Одамлар ўжар.

Замон ўжар...

Гвардиячилар, тиззадан лой кечиб, жон олиб, жон бериб қўлга киритилган Лисье Нори қишлоғида, ниҳоят, маҳкам ўрнашиб олдилар. Тўрт томони яйдоқ, кулбалари ёниб, мўриларигина сўппайиб қолган бу хароба қишлоқ давомли жанглар мобайнида бирмунча сийракланиб қолган гвардиячи бўлинманинг зўри билан қўлга киритилган таянч пунктларидан бири эли. Келажак жангларда бу қишлоқнинг нечоғлик роль ўйнаяжagini ҳар икки томон ҳам яхши тушунар эди. Шунинг учун бўлинма командири, жангларда танилган ва мардлиги билан намуна бўлган гвардиячи младший лейтенант Мамат Усмоновни ўз ёнига чақириб, унга шундай топшириқ берди:

— Асосий кучларимиз ҳали етиб келганича йўқ, ўзимиз эсақ бир мунча толиқдик, сийраклашдик. Эгаллаган участкамиз катта. Бунинг устига, кенг фронт бўйлаб суриб борилаётган душман ҳарбир қишлоқ, ҳарбир тепа, ҳарбир қулай жойга тиш-тирноғи билан ёпишиб олаётир. Қўлдан берган позицияларини қайтариб олишга уринаётир. Лекин биз бир қарич еримизни ҳам қайтариб бермаслигимиз керак! Вазифа шу: взводингиз билан шу қишлоқни мудофаа қиласиз, бир қадам ҳам чекинмайсиз!

Мамат, командирнинг буйруғини такролаб, унинг ижроси учун изн сўради. У ўз жангчилари ёнига келиб улгурмасдан, бўлинма командири қўшни рота жойлашган позицияга, шимол томонга жўнади. У ерда душманнинг қарши атакаси бошланган эди..

Усмонов ўз жангчилари билан қишлоқни мудофаа қилишга киришди. Душман ҳужум қилиши эҳтимол бўлган жойларга куч қўйди.

Қоронғи кеча. Қишнинг сўнгги изғиринлари улимоқда, ҳарбир шарпа қулоқда. Нам ерда, аччиқ изғиринда на захни ва на совуқни сезмай, ер бағрига сингиб кетган иссиқ жонлар, мудҳиш қоронғилиқда яна ҳам равшан ялтираган, ҳаёт истаги билан тўлган кўзларини узоқ-узоқларга тикиб, тун муждасини кутиб ётар эдилар. Тун эса ўзининг сирли сукунати ва мудҳиш зулмати билан абадий қоладигандек узайиб боради. Минут ойлардек, соат йиллардек туюлади..

Асабларни таранглатган, юракларни қон этган бу кутиш қимидиё паст, жуда паст овозда куйлатиб юборди. Ҳар икки томон ўдағайланиб, бир-бирини пойлаб ётган шундай нозик бир пайтда қўлоқларга аранг эшитилган бу хиргойи ўринсиз каби туюлиши табиий эди. Лекин Усмонов ажабланмади. Бу мунгли хиргойи ҳарвақт, ҳатто қўл жанги пайтларида ҳам ўзининг украинча куйларини қўймайдиган пулемётчи Тишчук томондан келмоқда эди.

„Айтма, булбул, гўзал булбул,
Диёрим қолди.
Мовий кўзли, камон қошли
Нигорим қолди..“

„Ажаб, қизик йигит!.. У, ўзи туғилиб ўсган Севастополь каби, букилмас, қўрқувни билмас бир қаҳрамон. Унинг қони ҳам, Қора денгиз тўлқинлари каби, жушиб туради..“

Бу мунгли наво Усмоновнинг т саввурини уйғотди, гув-гув эсиб турган шамол Қора денгизнинг ҳайқириқларини эслатди. У ашула томонга ер бағирлаб сургалди.

„Қўнма, булбул, қўнма, булбул,
Мазор тошига.
Налар келди, налар келди,
Юртим бошига!..“

Муқаддас ишқ ва озор тўла пок қалбдан келиб чиққан бу ғамли сўзлар Усмоновга қиттиқ та'сир қилди. Унинг кўзига забардаст Севастополь, у муборак қал'а этагида кўз суртиб ётган Қирим кўринди... „Бечора Қирим, сенинг бошингга нималар келмади! Шифобахш, илиқ қўйнингга илон кирди. Бахтимиздек ти-ниқ сувларинг олтин бешик янглиғ тебранар, мавж уриб чайқалар экан, биз уни кўриб қувонар, яшарар эдик...“

— Петро, — деди Усмонов, ўзининг қўл пулемётчиси гвардиячи сержант Тишчук ёнига чўзилиб, — юртингни соғиндингми?

Петро индамади, балки у бу улуғ дилозор кунларда ҳарбир ватандош каби, ўз юрагида оғир тош бўлиб ётган қайғи-аламини, дард ва стамни ифода эггудек сўз топаолмагандир?

— Аламли юракнинг уриши ғазабли бўлади, — д-яр эди Усмонов. — Сенинг бу оҳу-зоринг замирида ғазаб ва нафрат, ғалаён ва яс'ён олови гурлайди. Биламан, юртингни, у ерда қолган муштипар онангни, сичглинг ва укаларингни соғинасан. Бу асил кишилар фазилати. Фақат дарбадарлар, беватанларгина соғиниш ўти ва лаззатидан маҳрумдирлар...

Орага узоқ сукунант тушди. Хаёл ўзининг олтин қанотларига уларни ўтқизиб учди... Петро, ёи Петро, ёз кунлари одатда биргина трусик блан юрадиган Петро, тош деворлар блан ўралган ҳавлисидан югурганича пастга тушди ва денгиз лабига боғланган кичкина қайиқчасига ўтирди да, кундуз оромига бош қўйиб, оғир оғир нафас олиб ётган денгиз юзида, бир сомён парчасидек, енгилгина сузиб кетди. Узоқ-узоқларга етгач, орқада, қуёш нурларида товланиб ётган шаҳарга, рус ша'ни ва шарафининг, рус шавкати ва шуҳратининг улуғвор обидасига — Севастопольга суқланиб-суқланиб, қувониб ва ғурурланиб тикилди. На қадар бахтиёр, нақадар диловар дамлар эди .

Мамат, қишлоқ болаларидек дўндиқ, анор юзли, шаҳло кўзли кичкина Мамат, пахса деворлар блан ўралган мевазорлар ичида юриб, энг ширин анжирларни териб ейди, унинг шарбатидан тили ёрилса ҳам, тийилмайди. Гоҳ теракларнинг қил учларига чиқиб, чумчуқ болаларини иссиқ инларидан олиб қарайди. Шунда унинг ёш, ўткир кўзлари олдида бепоён пахтазорлар кумуш болдоқлари блан жилмайиб кўринади... Гоҳ пахса деворлар устида ўйнаб, тупроқларини уваб туширса, онаси: „Ҳой болам, нега бундай қиласан, тупроқни тўкма, унол бўлади“, деса, сра ва сра юраги ачишмас эди. „Қани, қани энди уша пахса тупроғи бўлсаю, кўзларимга тўтиё қилиб суртсам!..“

— Шундоғ, — деди Усмонов, оғир тив олиб. — Севастопольни муштипар қилиб қўймаймиз. Уни ҳам, Украинани ҳам, душман вақтинча босиб ётган бўлак ерларимизни ҳам яна ҳаётга қайтарамиз.

Шу дам уларнинг боши устидан миана чийиллаб ўтди. Кейин иккинчиси, учинчиси ошиб ўтиб, қишлоққа бориб тушди. Усмонов дарҳол ўз жойига сургалиб борди. Энди майда тўплардан снарядлар ёғилабошладди. Усмонов эгаллаган позиция қишлоқнинг ғарбий четида бўлгани учун, душман миналари ва сваридлари қишлоққа бориб тушар, гвардиячиларга зарар еткизмас эди. Бу артиллерия тайёргарлиги тонг ёришиб, кўк чироғлари сўнгунча давом этди. Субҳдам ели югурмай, қишлоқ ғарбидан гитлерчилар галаси бостириб келди. Усмонов уларни гвардиячасига қарши олмоқчи бўлди.

— Ўртоқлар! — деди у, ўз жангчиларига. — Ўлсак ўламиз, лекин чекинмаймиз!

— Ўлсак ўламиз, лекин чекинмаймиз!— дейишди гвардиячилар ҳам, такрорлаб.

Немислар ҳамон яқинлашиб келар, гвардиячилар эса, ҳаёт белгисини кўрсатмай, пайт пойлаб ётар эдилар. Усмоновнинг командасиз уқ отилмасин деган буйруғи оғизма-оғиз бутун жангчиларга етказилди.

Мана энди немисларнинг маст башаралари яққол кўринабошлади. Улар, ер тойгоқ бўлгани учун эмас, кайфлари тарақ бўлгани учун, чалишиб тойишиб келар эдилар. Усмонов буни дарҳол гайқади, енгилгина нафас олиб, кулимсиради Оралиқ уч юз метрча қолганда, немислар пала-партиш отабошладилар. Гвардиячилар эса, келиб урилган денгиз тўлқинларини чилпора қилучи ҳарсанг тошлардек, салобат блан турардилар. Оралиқ қисқарган сари қўл пулемётчиси тез-тез Усмоновга қарайди, буйруқ кўтади. Усмонов эса, парвосиздек, жим эди. Душман минут сайин ёқинлашиб, ўти эса қалинлашиб бормоқда.

— Ўртоқ гвардиячи младший лейтенант! — деди ниҳоят, сабри чидамаган биринчи булим командири.

— Қуявер!

Немислар юз эллик метрча яқинлашдилар. Ана шунда даҳшатли қасос командаси янгради:

— Кафангадоларга — ўт!

Гвардиячиларнинг қўл пулемёти, автоматлари, милтиқларидан чиққан биринчи гармсар немис қаторларини қуритиб ўтди. Улар таппа-таппа тўкилабошладилар. олдинги қаторнинг қазоси орқадагиларни тўзғитди. Немисларнинг ўлиги ҳам, тириги ҳам ерга ётди. Орқадаги немис обер-лейтенантининг ўлиб тирилиб, томоғини йиртар даражасида бақириб-ўкиришига қарамай, битта ҳам немис илгариламади. Аксинча, обер лейтенантни Петронинг пулемёти сассиқ алафдек ўриб ташлади. Командирсиз қолган немис ротаси, ўттиздан ортиқ улик қолдириб, қочишга тутинди.

Гвардиячилар эса орқадан саваб бердилар...

Бу жанг Усмонов взводига ҳам бирмунча зарар етказди. Уч киши ўлиб, етти киши яраланди. Петронинг чап қулоғини ўқ ялаб, лича шикастлаган бўлса ҳам, у санитария қисмига бормади. Усмонов Петронинг қадоқ, қаттиқ қўлини маҳкам қисиб, уни ғалаба блан табриклади. Кейин эса:

— Мана энди куйла, куйла, Петро! — деди жўшқин бир қувонч блан. — Аммо ғамгин куйларингни қўй, хушчақчақ, қувноқ, дилраб: куйлардан айт!..

Петро, гўё уз Севастополига етгандек, бахтиёр эди. Қулоғининг ачишиб, зирқираб оғришини ҳам унитиб, ҳали мурт чиқмаган лабларини табассумдан йиғиштириб ололмас, Севастополь қизлари, денгиз тўлқинлари ҳақида шўх-шўх куйлашдан толмас эди.

— Фарғонани биласанми? — деб сўради Усмонов, ашула тамом бўлгач.

— Биламан, география ўқитучимиз мевазор, пахтазор деб махтар эди...

— Ҳа, мен ана ўша меваси, пахтаси блан та'рифи кетган Фарғонаданман. Мен ҳам юртимни, ота-онамни соғинаман, кўргим келади... Лекин ҳозир вақти эмас...

Кубш кўтарилган сари, ўзининг илиқ ёғдулари блан баданларни эритиб, уйқисиз тундан, оғир жангдан кейин мудроқ бостираборди. Лекин қўшни участкада қизишган жанг гвардиячиларга тиним бермас, окопларни тузатиш, яна янгиларини қазिशга ундар эди. Айниқса бўлинма командирининг алоқачиси келтирган хат гвардиячиларни яна ҳам огоҳ бўлишга, фақат ўз кучлари ва маҳоратларигагина сўяниб қишлоқни мудофаа қилишга мажбур эканликларини билдирди.

„Демак, ҳали мадад етиб келмаган“, деб ўйлади Усмонов.

Взвод команлири эрталабки жангдан қолган ўқ-дориларни ҳисобга олди, жангчиларни қўшимча гранаталар ва ўқлар блан та мин қилди.

Ҳар аҳтимол учун ёнилғи шишаларини ҳам тахт қилиб қўйди. Шу тахлит душманни ўдоғайланиб, шайланиб кутди. Лекин душмандан дарак бўлавермади. Куннинг қизғин, роҳатбахш дамлари ҳам ўтди. Ниҳоят, кун оғиб, оқшом салқини юз-қўлларни ачиштирабошлаганда...

Кун оғиб, оқшом салқини юз-қўларни ачиштирабошлаганла, немислар яна ҳамла қилдилар! Бу сафар уларнинг кучи ротадан ортиқ, Усмоновники эса взводдан кам эди. Шундай бўлса ҳам гвардиячилар сўнги нафасларигача олишдилар. Бу гал душман тўп бўлиб эмас, камалак шаклида ёйилиб, ўраб келди. Бу гал душман маст бўлиб эмас, ҳуш'ёр бўлиб, ғазабланиб келди. Лекин бу ҳам гвардиячиларни кўрқитолмади. Даҳшатли жанг бошланди, жанг эмас, жаҳод бошланди! Бошландию, узоқ давом қилди: қонлар, жонлар тўкилди, юраклар, кўкраклар сўкилди..

Жанг навоси пардама-парда кўтарилди, кўтарилган сари икки томон кучи сийракланиб борди. Ниҳоят, гвардиячилардан икки азаматгина қолди. Қолдию, аёвсиз, омонсиз чангаллари блан, пайдор, хундор чангаллари блан ажал ёқасига ёшишди...

— Битта ҳам ўқ қолмади, ўртоқ командир!

Қўл пулемётчиси Петронинг бу рапорти Маматнинг мясига болғадек урилди. Урилдию, нима учундир, юрагига чироғ ёқилгандек бўлди. Ўқларнинг тугалиши, аҳволнинг танглаиши унинг хотирасига ўтмиш жанглари келтирди.

— Сталинград ёдингдами, Петро?— деди Мамат, пешанасидан оқиб тушабошлаган шўртак терларни сидириб.

— Ёдимда...

Икки оташин юракда қаҳрамон шаҳар ва афсоналар яратилган унитилмас дамлар гавдаланди. Бу хотира уларнинг юракларига янги қувват берди. Ахир оташ бўронлари қутириб, немис лавалари шафқатсиз оқабошлаган мудҳиш дамларда гавдаларини тўғон, кўкракларини қалқон қилиб, Сталин шаҳрини қўриқлаган эдилар!

У вақт немислар ҳужум қилар, танклари блан бизни эзиб ўтмоқчи бўлар эдилар. Лекин биз буш келмадик, туриш бердик.

Иўқ, туриш берибгина қолмадик, балки уларни ўраб олиб шафқатсиз равишда қирдик. Буюк жанглр тарихига Сталинград галабаси деган мислсиз саҳифани қонларимиз блан ёзлик”.

— Шундай эмасми, Петро?— деди Мамат, ўз хотирасидан саф тортиб ўтабошлаган кураш манзараларини гўё Петро ҳам кўриб тургандек.

Петролан жавоб бўлмади. Мамат ялт этиб у томонга қаради ва кўзлари блан қидирабошлади. Петро ҳалок бўлган жангчилар орасида ўқ-дори қидириб юрар эди.

— Петро!

— Граната топдим, ўртоқ командир...

Немис ортиқ тик бостириб келишга бетланолмас, фақат ондасонда эмаклаб, сургалиб келиб иргитган гранаталари блан тинчлик бермас эди. Ана шундай пайтларнинг бирида Усмоновнинг хитоби янгради:

— Ташла гранатани, Петро!

Петро бир гранатани иргитди. Қирқ қадамча нарида даҳшатли портлаш ва хунук войлаш эшитилди. У, ўнг томонда кўринган немисга яна бир граната иргитиш учун тирсакляниб турганда, бошидан ўқ еб йиқилди. Усмонов унинг ёнига сургалиб келди ва у отиб улгурмаган гранатани эмаклаб келаётган ажал устига ташлади.

— Петр, Петя! — Мамат уни, икки елкасидан силкиб, чақирди. Лекин у жавобсиз, нафассиз ётар эди. Пелланасидан тизғираб чиқаётган қон, очиқ кўзларини тўлдириб, қулоқлари ёнидан оқиб тушмоқда эди. Усмоновнинг кўзларини бир зумгина туман босди. Вздодининг энг яхши пулемётчиси, жанговар дўсти ўлиб ётар эди... Маматнинг газаби қайнади, даст ўрнидан туриб, немисларга ташлангуси, уларни тутиб бўғизлагуси келди. Лекин немислар— кўп, Усмонов — ёлғиз эди!

„Хайр- дўстим, мен ҳали тирикман! Сен учун қасос оламан!“ Бу сўнги ва қат’ий қасос қарорни Маматни ҳушига келтирди. Окоп лабига тўкилган турпоқ панасида атрофига қаради.

Чапда, йигирма метрча нарида, икки немис сургалиб келмоқда. Мамат, немиснинг туя ўкачига ўхшаш сариқ бурнини мўлжаллаб туриб, сўнги гранатани зарб блан иргитди...

Орадан гўё кунлар каби узун туюлган минутлар ўтди. Уртага нима учундир жимлик тушди. „Ажабо, нима учун немислар жимидилар? Нега ўқ отмайдилар? Ё қирилиб битдиларми? Ундай бўлса, ундай бўлса ким бу сургалиб келаётган?“ Усмонов граната қидира бошлади. „Қани, қани граната!“ Граната топилмади. Туплончадан отмоқчи бўлди. Тепкисини босганда, фақат чирс этган овозгина эшитилди. Бу шум овоз ажал қаҳ-қаҳасидек туюлди. „Улар мени тирик тутмоқчилар, мени қул қилмоқчи, асир олмақчилар! Йўқ, йўқ! Инсон кўкрагидан сут эмгаб, отаси ўғлим деган киши бу разолатга чилайолмайди!“

Усмонов окоп такчасига териб қўйилган ёнилғи шишасидан бирини олиб немисга отди. Ўттиз метрча нарида даҳшатли олов фонтани кўтарилди...

Мамат, қуршовда қолганини аллақачонлари сезиб, душманни ҳар йўл блан ҳалак қилишга, шу блан вақт ютишга интиларди. Шундай фожиали бир дамда ёрдамсиз қолганлигининг сабабини аёнлар, ҳозир ўз жонини эмас, ўзига ишониб топширилган участка тақдиринигина ўйлар эди. У яна шуни ҳам ўйлар ва эслар эдики, уйқисиз тунлар ва машаққатли кунлар орқасида юзи сомондек сарғайган, лекин борлиғи ишонч ва ирода блан тўлган бўлинма командирни дўстона бир тарзда буюрган эди:

— „Асосий кучларимиз ҳали етиб келгунича йўқ, ўзимиз эсақ бирмунча толиқдик, сираклашдик. Эгаллаган участкамиз катта. Бунинг устига, кенг фронт бўйлаб суриб борилаётган душман ҳарбир қишлоқ, ҳарбир тепа, ҳарбир қулай жойга тиш-тирноғи блан ёпишиб олаётир. Қўлдан берган позицияларини қайтариб олишга уринаётир. Лекин биз бир қарич еримизни ҳам қайтиб бермаслигимиз керак! Вазифа шу... бир қадам ҳам чекинмайсиз!..

— Ўлсам ўламан, лекин чекинмайман! Ажабо, шер изидан, йигит сўзиданми қайтган? Буни менга отам, отамнинг отаси, бобам ўргатган! — дели Мамат ва, ёнилғи шичшасидан бирини олиб, унга ўз нажоткоридек тўйиб-тўйиб боқди. Боқдию, нима учундир жуда чиройлик қилиб жилмайди. Унинг ғуборсиз, қадарсиз лабораторида тараннум этган табассумини немиснинг шум овози бўлди:

— Рус, здавайсь!

Усмоновнинг кўз олли қорайди. Хаёл жиловини уэди. „Таслим бўл!“ сўзлари орқасида дорларга осилган, тиллари кессилган, қадлари буқик, қалблари сўқик кишилар, хароба қишлоқлар, вайрона шаҳарлар, зоғлар тўла мазорлар, қуллар тўла бозорлар кўринди! „Аҳ, мунча мудҳиш, бадбуруш бу манзара! Бошқаси, ғуборси, садаф донасидек покизаси иуқчи?..

Май паллалари баҳор либосига бурканиб, қуёш ёғдуларидан дурра ўраган оқбадан Фарғона кўринди. Унинг ҳаёт томирида жўшиб оқаётган канали кўринди. Кўринди унинг пахтазорлари чаманзорлари, эркин осуда яшаган бахтиёрлари! „Аҳ, мунча чиройли, жозибали манзара!..“

— Рус, таслим бўл!

Бу сўзлар унинг ширин хаёлини изидан чиқарди. Гўзал Фарғонанинг инжу туси ўзгарди. Хур-ғилмонлар ўрнини — қуллар, зулол сувлар ўрнини — лойқалар, ёрқин қуёш ўрнини — булутлар олди. „Иуқ, йуқ, таслим бўлмайман! Гўзал юртимни, озод халқимни бу кўйга солиб қўймайман! Ажабо, шундай нозик пайтларда энг оддий совет кишиси ҳам Ватанининг энг содиқ, энг лойиқ ўғли каби ҳаракат қилмаганми? Ватанимни, халқимни, ҳурлигимни мен кимдан кам севаман? Ватан тақдири Сталинград ёнида ҳал бўлади, деганларида, неча-ёеча азиз жонлар Сталинград учун, Ватан учун ўзини қурбон қилиб, ўз гавдалари блан душман танқларини портлатмаганмиди? Жонажон Ватанимнинг тақдири фақат Сталинград ёнидагинами ҳал бўлади? Бу ерда — Орёл олмазорлари ва Украина боғларида, Дон саҳролари ва Брянск урмонларида ҳал бўлмай-дими? — Ҳар ерда, ҳар қадамда ҳал бўлади! Мен агар душманни ўтказсам, жонимни аясам, жонажон Ватаним, нигорон халқим

няма лейди? „Лан'ат, минг лан'ат!“ дейди. Демак, чекинишга йўл, жонимни аяшга сабаб йўқ!..

„Таслим бул!“ овози келган томондан икки немис, ўрнидан даст туриб, Мамат устига югурди. Мамат қўлигаги шишани ирғитди. Лекин у, гитлерчилар бошидан ошиб ўтиб, ўзоққа бориб тушди. Бир зум ўтар-ўтмас, немислар Мамат окопига, қаҳрамон ўзбек устига ташландилар. Мамат эса уларнинг бирини калла блан, иккинчисини кифт блан улоқтирди. Тор окоп Маматнинг ёзилиб олишишига халақит берар эди. У пайдор чангаллари блан немислардан бирининг бўғизига ёпишди. Уни, окоп деворига маҳкам қадаб, жон-жаҳди блан бўғди. Иккинчи немис эса орқадан, хойник блан келиб, Маматнинг кураклари орасига ханжар суқди...

* * *

Гвардиячи младший лейтенант Мамат Усмоновнинг жасади Лисье Нори қишлоғидан ғарбга чўзилган ботқоқ йўл бўйидаги катта тол тагига дафн қилинди. Бўлинма командири, гвардиячи капитан Петров, қаҳрамон жасади блан хайрлашиб, шундай деди:

— Алвидо!, қадрдон дуст! Сен, бир қадам ҳам чекинмай, муқаддас совет еримизни немис-фашист итваччалардан ҳимоя қилдинг. Ватан озодлиги йўлида азиз жонингни аямадинг. Қумондонлик сенинг қаҳрамонлигингни Биринчи даража Ватан уруши ордени блан нишонлашга қарор берди. Лекин қасоскор қўлларинг блан кўкрагингга тақиб улгурмаганинг бу орден сена туғиб улғайтган, шердил қилиб ўстирган оиланг, халқинг кўксига сен учун бир обида бўлиб қолажак! Оташлар сўнар, уруш битар ва сен ўз жонингни тикиб ҳимоя қилганинг бу ерлар абадий баҳор оғушида яшнаб, муаттар гуллар денгизига чўмганда, сенинг унутилмас ғалабанг ҳарбир гулда бўй бериб туражак! Ватан ша'ни-шарафи ва номусини Сталинград оташларидан баланд кўтариб чиққан ва уни Орёл жанубида яна ҳам юксак шаараф блан тантана қилган қаҳрамон образи халқ қалбида абадий яшаяжак! Ватан дея, озодлик дея, номус дея ўз жонини фидо қилган минглаб, ўн минглаб халқ қаҳрамонлари орасида сенинг номинг ҳам тилларда дoston, эл қалбида бўстон бўлажак! Қабрингда тинч ёт, азиз дуст! Ла'нати гитлерчиларни шафқатсизлик блан қирис, Орёлни, Харьковни, Киевни ва барча совет еримизни ҳаётга қайтаражакмиз! Бу сен учун энг яхши хотира ва ҳаққоний қасос бўлажак, э озодлик гулини ҳидлаган киши!

Дмитриев-Орловский. 1943—47 йил

ЁҚУБЖОН ШУКУРОВ

КАМОЛАТ

Очерк

1916 йилнинг кўжлам фасли... Икки кундан бери сурункасига шивалаб ёғаётган ёмғир чошгоҳга яқин шаррос қуябошлади...

Каримжон ивиган, ғамгин ҳолда уйга кириб келди. Қозон тепасида умоч қаьлаётган Ойшабиби ўғлини кўргач, чўмичви қўйди-да унинг ёнига келди.

— Ҳа, болагинам, нимага бугун мактабдан эрта келдинг, домла поччангни иши чиқиб қолибдими?—деб, Каримжоннинг пешонасини силайбошлади.

Ўзини аранг тутиб турган бола ҳўнграб йиглаб юборди.

Хожи ака кундалик тирикчиликдан оргдириб бу ой домлага пул бераолмагани сабабли домла болани мактабдан ҳайдаб юборган эди.

9 ёшли гўдакнинг ўксик йигиси Ойша опага қаттиқ та'сир этди. У энгининг учи блан кўз ёшини артар экан, устунга суянганича хаёл суриб турган Хожи ака гоҳ ўғлининг оёғидаги катта маҳсига, гоҳ унинг эгнидаги чурук чопонга тикилиб, ўпкасини босаолмай кўзини чирт юмди-да, кўчага чиқиб кетди.

* * *

Ой кетидан, ой, йил кетидан йиллар ўтди. Улуғ Октябрь революцияси қуёшининг сўнмас нурлари кекса ишчи Хожи ота Туёқбоев кулбасини ҳам нурга кўмди. Бир заводда сурункасига 47 йил ишлаб брор кун фаровон ҳаёт кўрмаган Хожи ака хўжайиннинг сассиқ сўзларидан қутилди ва туганмас роҳатга эришди. Унинг кенжатоғи Каримжон Тошкент медицина институтини тамомлаб меҳнат қучоғига қадам қўйди.

* * *

Қаҳратон қиш. Тунги қаттиқ изғирин юзларни ачитаётир. Тиззасиғача қорга ботиб бораётган отлар оғир нафас олиб, ҳар-

силлаб тобога юришни секинлаштирмоқда. Ҳаммаёқ жимжит, санқиб юрган бўриларнинг ўқтин-ўқтин тоғ томондан эшитилаётган увлашлари ва ҳорғин отларнинг тез-тез пишқиришлари тун тинчлигини бузаётир.

Пўстинга бурканиб олдинда нохуш кетаётган Нормат ака на тзгири ва на оч бўриларнинг тўсатдан бўладиган ҳужумини писанд қилади. У, чуқур ўйга чўмган ҳолда „Чўҳ ҳа, чўҳ“ деб отни тобора илдам юришга мажбур қилмоқда. Нормат ака қишлоққа етишга ошиқади. Унинг юраги уйда ўлим тўшагида ётган хотини хавфи блан безавга бўлаётир.

Орқада келаётган отлиқ эса, ҳартомонга олазрак бўлиб, ташвашланмоқда. Олпоқ қор хира тун ёриғида кўзни живирлаштиради.

Ноғиҳон отликлар қаршисидаги икки тоғ оралигидан гувуллаб бўрон кўтарилди. Даҳшатли бўрон нурсиз тун ёруғлигини беркитиб, ҳавони қор туманига айлантирди. Юзга урилаётган қорлар кўзни очирмай қўйди. Отлар эса, кўзларичи қордан яшириш учун бошларини дам пастга, дам икки ёнга чайқаб, узига таниш булган йўлда тусмоп блан қадам ташлаб кетмоқда.

Нормат ака орқадаги шеригини кўра олмай, узоқ масофадаги кишини чақиргандек ҳарзамон „келаётирсизми?“ деб қичқиради. Нормат аканинг юраги бирдан „шув“ этиб кетди. Бўрондан фойдаланган оч бўрилар тўдасининг тўсатдан орқадаги шеригига ташланиш хавфи уни ваҳимага солди. У ёнидаги дандон сопли катта пичоғини ушлаб қўйди-да, от жилавини тортди. Нормат ака шеригини олдинга ўтказиб, ўзи кетма-кет йўлида давом этди.

Улар қанча шошилишмасинлар, барибир, қалин қор ва борган сари авж олаётган қор бўрони отлар юришини тобора секинлаштирар эди. Ҳали манзилга етиш учун тоғ дарасиди яна қанча масофани босиб ўтиш керак. Чарчоқ отлар дам-бадам тўхтаб, ҳансираб дам олаётир. Бўрон тўзитаётган қор учқунлари отлардан бурқиб оқаётган терга ёпишиб, мўйлар устида муз бўлиб қоғиб қолмоқда.

Бир томондан хатарли йўл, иккинчи томондан қаттиқ совуқда от устида узоқ ўлтириш Каримжон учун жуда кўнгилсиз ва ваҳимали туюлар эди.

Нормат ака Каримжонга яқинлашиб:

— Ука, аҳволингиз қалай?—деб сўради.

— Тузук,—деди сирни бой бермай у.—етай деликми?

— Оз қолди ука. 7—8 чақиримча. Отларда мажол қолмалди. Оёғингиз тўнган бўлса керак. Отдан тушинг, бироз тепиниб, оёқларни эпақага келтириб олайлик. Отлар ҳам пича нафасини ростлаб олсин.

Нормат ака отдан тушиб, Каримжон ёнига ўтди. Оёғи блан қорни уёқ-буёққа суриб текислади. Отлар эса, қулоқларини диққайтириб, энтикиб турар эди.

Отликлар қишлоққа етиб келиб Нормат ака уйи олдида отдан тушар экан, ичкаридан болаларнинг чуввос йиғиси эшитил-

ди. Ваҳимага тушган Нормат ака ошяқиб, икки от жilовини бир-бирига маташтирди-да, Каримжонни ичкарига таклиф қилиш-ни ҳам унитиб, уйга югурди. Каримжоннинг оёғи уқшиб қолган эди. У, от тизгинини эгар қошига икки марта айлантриб қўйдида, Нормат ака таклифини кутмасдан сумкасини кўтариб, оқсоқланиб ичкарига йўл олди.

Каримжон уйга кирганида Нормат аканинг хотани тўлғониб, мажолсиз инграб ётар эди. Хотин ёнига чўкка тушиб ўирган икки кампирнинг бири пачирлаб нималарнидир ўқиб хотинга тез-тез дам солар ва иккинчиси эса, азобланаётган хотиннинг икки биқинини эзиб, „Кучанинг, ҳа кучанинг! Баҳоваддин пирим қўлласин!“ деб уни мижимоқда эди.

Қаттиқ совуқ еган Каримжоннинг лаблари қовушга келмайди. Оёғи зирқиллаб оғримоқда. У, хотинни кўрибоқ бачадон ёрилиб, бола қорин бўшлиғига тушиб қолганини дарров пайқади. Каримжон тездан операция асбобларини олиб ишга киришди. Бирнеча минут ичидаёқ хотиннинг қорнидан икки ўғилни тирик олди. Хотин ўлимдан кутқарилди. Бу вақт қувончини ичига сиғдира-олмаган колхозчи Нормат ака ҳаяжон блан Каримжонни қучоқлаб:

— Раҳмат ука! Ўлимга қарши ялм ўқяган экансиз! Кам бўлманг!—деб шодланар эди.

Эртаси Каримжон жунашга ҳозирланди. У, уйдан чиққанида бир қўй ўнгарилган от жilовини тутиб Нормат ака уни кўчада кутиб турар эди. Каримжон қўйни олмай Термизга жунади. Тунги ёрдам бир кечада қишлоққа ёйилган эди. Ёш хирургни кўргани келган қишлоқ аҳолиси Каримжонни миннатдорлик блан кузатиб қолишди...

Пирназаров касалхонага келтирилганда анча оғир аҳволда эди. Бошнинг чап томони чопилиб миянинг кичик бир қисми икки-уч сантиметр кўтарилиб, очилиб қолган эди. Пирназаров тутқалоқ касалига учраб, анча оғир ҳолга тушиб қолган. Каримжон касални диққат блан ўрганди ва даволаш йўлларини излади.

Пирназаров эски партизан. У, совет тузумининг душмани Жунайидхон бошчилигида Сурхондар'ё районларида халққа зарар бериб юрган босмачилар шайкасига қарши курашган киши. 1934 йили, уларнинг қолдиқларидан бири Пирназаровнинг бошини чопиб, уни оғир ярадор қилди.

Каримжон чопиб ташланган бош суяк ўрнига бошқа суяк қўйиш блан мияни ўз жойига киритиб, беркитиш мумкин эканини аниқлади. Лекин мия суяги ясаш учун одамнинг тирик суяги керак эди.

Каримжон кеча-кундуз ўйлади. Пирназаров аҳволининг кундан-кун оғирлашиб бориши ёш хирургни яна ҳам ташвишга солди. Шу тариқа бирнеча кун ўтди. Кунларнинг бирида Каримжон жуда ҳам қувноқ чехрада ишга келди. У, кабинетга кирибоқ ҳамшираларни чақириб, Пирназаровни операция залига олиб киришди буюрди. Узи эса халат ва перчаткасини киябошлади. Бу ҳолдан таажжубланган ҳамширалар бир-бирига тикилишиб, пада-

тага қараб югуришди. Каримжоннинг одатдан ташқари хурсанд кўрган врачлар эса, ажабланиб, бирин-кетин операция залига тўпланабошладилар.

— Нима қилмоқчисиз?! — Таажжубланиб сўради, Каримжон кўлидаги операция пичоғини кўрган Ёқубжон Мўминов.

— Операция!—деб дадил жавоб берди Каримжон

У шу ондаёқ Пирназаровнинг чоп елкасини ёриб, суякни гўштдан ажратабошлади. Сўнг курагидан бирпарча суяк кесиб олди. У жуда чаққон ҳаракат қилиб, куракдан бошнинг чопилган жойига ўлчаб мия суяги ясади. Орадан озгина вақт ўтмай мияни аста ичкари итариб мияга суякни ўрнатди. Бош терисини тортиб тикиб қўйди. Пирназаров бирнеча кундан кейин оёққа турди...

Термиз касалхонасининг бош хирурги вазифасига кўтарилган моҳир хирург касалларни даволашда чин меҳр блан ишлади. У, Сурхондарёдаги ҳамма районларга бориб турди. Қаттиқ қиш шароитларида кеча-кундуз демай, узоқ район, колхозларга бориб беморларни даволади. Улим тўшагида ётган юзлаб совет кишилари ҳаётини сақлаб қолди. Каримжон Тоҳиров бир йил ичида ҳархил касалдаги 500 кишини операция қилди ва уларни касалдан халос этди.

Ўртоқ Тоҳиров Тошкент медицина институтида профессор Астровдан та'лим олди, ўз устида ҳормай-толмай ишлади. Хирургия соҳасида янгиликлар қидирди. 1938 йилда у, медицина фанлари кандидати деган илмий даражани олишга муяссар бўлди.

Каримжон Тоҳиров болаларда бўладиган бўқоқ безини ўрганабошлади. Бирнеча йиллар мобайнида унинг ички хусусиятларини текширди. Охири у, безни даволаш йўлини ҳам топди ва бу ҳақда каттагина илмий асар ёзди.

Ёш олим киши анатомияси устида кўп ишлади. Организмнинг энг майда бўлақларини ҳам алоҳида э'тибор блан ўрганди. У, машҳур совет олимларидан академик Бурденко, Вишневскийлар қўл остида ишлади. Кекса олимларнинг бой тажрибаларидан ўрганди.

Каримжон Улуғ Ватан урушининг биринчи куниданоқ Ватан химоясига отланди. Фронтда у энг мас'улиятли постни эгаллади. Гвардиячи дивизиянинг медицина-санитария батальонида бош хирург бўлиб ишлади. Жанг майдонида оғир яраланган юзлаб жангчи ва офицерлар ҳаётини сақлаб қолди.

Кунларнинг бирида дала госпиталига жангда ўқ еган оғир ярадор капитан Нуриддинов келтирилди. Унинг қорнида қолган ўқ упкага та'сир этиб нафас олишни заифлаштирмоқда, капитаннинг яшаши гумон эди.

Каримжон операцияга киришди. У, столга ётқизилган капитан қорнини эчди ёраётган эдики, тўсатдан немислар қаттиқ ҳужум бошлаб қолди. Немис автоматчилари танклар ёрдамида, қутиришиб, босиб келар эди.

Душман томонидан отилаётган минзём ва замбарак ўқлари госпиталь теварагида гумбураб ёрилмоқда. Снарядларнинг зарби

госпиталь биносики ларзага келтириб, ҳаммаёқни силкитаётир. Ёрдэмчи врач ва санитарка қизлар деразадан ўқ отилаётган томонга тикилишиб шошилиш операция қилаётган ўртоқ Тоҳировга операция асбоблари узатишмоқда. Ўртоқ Тоҳировнинг фикри-ёди капитанни ўлимдан сақлаб қолиш эди. У, эндигина капитан қорнини ёриб ўқни қидиран экан, деразадан бирнеча одим нарига тушиб портлаган снаряд операция усталани титратиб юборди. Ўртоқ Тоҳиров ял этиб ташқарига бир ўқрайиб қаради-да, ишила давом этди.

Аэропланлар ёқимсиз овоз блан уёқдан-буёққа тўхтовсиз у-и-шиб, ўтмоқда. Олдинга ёриб ўтган душман аэроплани госпитальга бомба ташлади. Касаллар палатасига ўт кетди. Операцияга ёрдам берётган сестралар касалларни қутқариш учун югурдилар.

Ўртоқ Тоҳиров эса жуда тез ҳаракат қилиб ўзининг ёрдамчиси блан операцияни давом этдирди. Капитан қорнидаги ўқ олиб ташланди. Бирнеча минутдан кейин капитаннинг қорни тикилди ва ташқарига олиб чиқилди.

Жанг тобора қизиб бормоқда. Душман танкларининг бостириб кетаётганига қарамай, жангчиларнинг биронтаси ҳам чекинмай, ўз постларида метиндай туриб олдилар. Артиллериячилар бирнеча танкни ёндириб юборди. Жангчиларнинг кўпчилиги ҳалок бўлди. Санитарка қизлар ҳалок бўлганлар ўрнига ўтиб замбаракларга пайдар-пай снаряд узатиб турдилар.

Немислар тутдай тўкилишига қарамай, чуввос солиб олдинга интилмоқда. Командир ҳам оғир яраланди. Ўртоқ Тоҳиров командирни ўқ терс жойга олиб чиқиб биринчи ёрдамни беришга киришди. Шу вақт немислар ўринларидан туришиб, уқиришганича бостириб келабошлади. Бизнинг автоматчиларимиз немислар устига дўлдек ўқ ёғдириб, уларни ҳамон қиран эди. Шу он бизга ёрдам этиб келди. Ҳартомондан минамёт ва пулемёт овозлари янгради. Замбараклар ҳаммаёқни ларзага келтирди. Немислар ўраб олинди ва қириб ташланди.

Ўртоқ Тоҳировнинг кўкрагини беэаб турган орден ва медаллар унинг Улуғ Ватан уруши кунларида кўрсатган жанговар хизматларидан дарак беради.

У армиядан қайтиб, яна ўзининг севган ишини давом этдирилди. Тошкент Молотов номидаги медицина институтининг биринчи хирургия клиникасида бош хирург вазифасини ўташга киришди.

1945 йилда ҳукумат ўртоқ Тоҳировнинг халқ олдидаги хизматларини тақдирлаб, унга Ўзбекистонда хизмат кўрсатган врач унвонини берди. Касалларни даволашда янги усуллар топганча, хирургия соҳасида эришган перлоқ ютуқлари учун уни СССР Олий Совети президиуми „Ҳурмат белгиси“ ордени блан мукофотлади.

Халқ ва партия — ҳукуматимиз ҳурматига сазовор булган ўртоқ Тоҳиров касалларни даволашда ажойиб моҳирлик кўрсатмоқда.

Яқинда клиникага 3 та оғир касал келтирилди. Буларнинг бири кўкрагидан бичоқ еган Аношин исмли ёш йигит, иккинчиси рах

касали йўгон ичакка ўтиб кетиб, ўлим хавфида қолган Шаҳоб Хўжаев исмли 17 ёшли ўспирин, учинчиси эса, ичаги ўралиб чирийбошлаган инженер Михаил Шестов эди. Ҳаёти таҳликага тушган бу 3 касал ўртоқ Тоҳировнинг ёрдами билан ўлимдан сақланиб қолинди.

Ажойиб талант ва истеъдод эгаси ўртоқ Тоҳиров қўл остида даволанаётган ҳарбир бемор ўзининг соғайишига қаттиқ ишонади. Уни кўрган оғир касал, операция столи ёнига сра кўрқмай, дадил боради.

Яқинда ўртоқ Тоҳиров оғир касални операция қилиш учун кечаси касалхонага чақирилди. У, эшикдан кирар экан 10 ёшли Коля исмли боланинг онаси ўртоқ Тоҳировни қучоқлаб, йиғлаб юборди. Бола ишқор ичиб қўйгани учун унинг қизилўнгачи тамоман куйиб, яриб кетган эди. Ошқозон йўли тўсилиб қолган. Боланинг яшаши гумон. Ўртоқ Тоҳиров шошилинич операцияга киришди. Бола қорнини ёриб ичакдан қизилўнгач ясади. Бола бирнеча кун ичида тузалди. Касалхона эшигидан мамнун бўлиб чиқиб кетаётган она ва бола ўртоқ Тоҳировга чин меҳр билан боқиб, унга кўз қатла раҳматлар айтди.

Каримжон Тоҳиров жонажон ватанимизнинг равнақи, халқимизнинг бахт-саодати йўлига чин виждон ва садоқат билан хизмат қилмоқда. У, ўтган 13 йил ичида юзларча кишини операция қилди. Юзлаб ёш врачлар тайёрлаб чиқарди.

Ўртоқ Тоҳиров тарбиялаган Ғанижон Нуриддинов, Мирсодиқ Акмалов, Каримжон Қайюмов, Каримжон Парпиев ва Анорхон Тошбоева каби ўнлаб врач, ассистент, доцентлар республикамизнинг турли шаҳар ва қишлоқларида аҳолини даволамоқда.

Совет олими ўртоқ Тоҳиров ҳозир тун-кунини ижодий иш билан ўтказмоқда. У, оқ қоғоз юзини маънодор жумлалар билан тўлдириб, тонгни қарши олади. Унинг назарида бугунги тун кечагидан завқли, бугунги тонг кечагидан ёрқин кўриниши.

У, техникумлар учун хирургиядан дарслик ёзмақда. Ўртоқ Тоҳиров Ўзбекистонда хизмат кўрсатган медицина фанлар арбоби профессор Иван Иванович Орлов раҳбарлигида медицина фанлари доктори деган илмий номни олиш учун диссертация ёзаётир.

Ўртоқ Тоҳиров улуг совет фанининг чуққисига интиляётган матонатли, камтарин, ватанпарвар совет кишининг реалъ образидир.

МИРМУҲСИН

МОНТАЖЧИ

Очерк

Топширилган вазифа тугади. Турсунбой эртага колхозчи оғайнилари блан Наманганга кетадиган бўлиб қолди. Қишлоғига, онасининг бағрига бориш уни ошиқтирар, аммо, бу ерда бошланиб қолган кичкинагина муҳаббат, қалбининг бир чеккасида тортар эди. Осмонга қараб ётиб узоқ ўйлади. Боши қотди... Бир оздан сўнг янги тўнани, этигини, дўписини кийиб ташқарига чиқди. Қўшни ертўладаги Восиқ — сартарошнинг олдига кириб, кўкариб келаётган соқолини олди, сочи ва мўйлабини текислатди.

Турсунбой 26 ёшда, у, барваста, елкалари кенг, қорамағиз йигит. Пайваста қошлари тагида икки кўзи ёниб туради. Кўмир блан чизиб қўйилгандек нозиккина мўйлаби, уни кўркам қилиб кўрсатарди. У сартарошнинг олдидан чиқиб, тўппа-тўғри ГЭС томонга юрди.

Ҳамаёқда баланд-баланд тупроқ уюмлари, чуқурликлар, симёғочлар... Ана, ГЭСга борадиган тошйўлнинг икки томонида ҳартурли металллар, улкан турбиннинг бўлаклари, катта-катта тахта яшиқларда турли машиналар ва ғилдираклар. Узоқда, пасту-баланд тепаликлар орқасида кеманинг лангар чўпига ўхшаб ГЭСдан чиқиб турган деррик кранлари ва ўнг томонда складлар, идоралар, гаражлар кўриниб турар эди.

Турсунбой пасту-баланд ерлардан ўтиб, ГЭС идораси ёнига келди. Бир нафас тўхтаб, кириб-чиқаётган одамларни тамоша қилди. Деворга яқин бориб, осиб қўйилган газетани ўқий бошлади.

Бирдан аллаким орқасидан келиб кўзларини беркитди. Улар жим туриб қолишди. Турсунбой қўли блан, икки кўзини сиқиб турган қўлларни пийпаслади. У, ўз-ўзинча ўйлади, кимдеса экан? Бу ерда унинг таниши битга... Турсунбой у блан беш кундан бери кўришгани йўқ, у, очиқ ҳазилни жуда ёқтиради... Худди унинг узи...

— Лида, — деди кулки аралаш Турсунбой.

Кўзларини беркитиб турган қўл бир сиқдида, кейин қўйиб юборди. Турсунбой ўгирилиб қаради, ҳечнимани кўрмади. Бир шафасдан сўнг кўзи ёришди.

— Э, сизмидингиз.

— Қачондан бери мен сенга Лида бўлиб қолдим?

Турсунбой ерга қаради ва қип-қизариб кетди.

— Эртага кетадиган бўлиб қолибсизлар?

— Шундоқ, деди Турсунбой.

— Жуда соз.

— Бир чой ичмайликми, Андрей Петрович, — деди Турсунбой.

— Юринг, ичамиз. Эртага кетаркансиз... Лекин сизнинг колхозингиздан ҳамма миннатдор. Ҳақиқий деҳқон сизлар.

Андрей Петрович Кондрашев ГЭС қурилишида монтаж ишлари бўйича прораб бўлиб ишлайди. У жуда хушчақчақ одам. Улар бир-бирлари блан яқинда, қурилиш активининг умумий мажлисида танишиб қолишган эди. Турсунбой чой узататуриб сўради:

— Лида деган қизни танимайсизми? — У яна қўшиб қўйди: — ГЭСнинг қаерида ишлайди?

— Бизда Лида деган қиздан тўртта бор. Чунончи: Лида Сидорова, Лида Виноградова, Лида Мельникова ва Лида Михайлова, қайсибири?

— Ўзи ўрта бўйли, — деди Турсунбой — тўлагина, оппоқ...

— Ҳамма Лидаларимиз ҳам ўрта бўйли, оппоқ...

— Фамилиясини билмаганимни қаранг-а.

— Мен блан бирга борсангиз кўрсатиб қўйшим мумкин. Ҳаммаси ҳам электромонтаж бўлимида.

— Зарур ишим бор эди.

— Зарур ишингиз борлигини биламиз...

Улар кулишди. Турсунбой чойнинг тагини силқитиб ўзига қўйди-да, бир хўплаб ютди.

* * *

Кондрашев блан Турсунбой ГЭС қурилиши ичидаги қоп-қоронғи туннельдан ўтишиб, ватта бир залга чиқишди. Бу залнинг ҳаммаёғи бижир-бижир шнурлар, ҳартурли электр асбоблари, кнопкалар, барометр-вольтметрлар блан тўла эди. Кондрашев Турсунбойни вольтметр ёнида ишлаётган, кўк комбинзон кийган, олтин сочи халқа-халқа бўлиб осилган, оппоққина бир қизнинг олдига олиб борди.

— Энг охирги Лида мана бу. Бу Лида Мельникова.

Қиз ялт этиб қаради.

— Салом, Андрей Петрович.

— Ишлар қалай Лидочка? Мана шу йигитча сени излаб юрган экан.

— Яхшимисиз, — деди Лида Турсунбойга қўл узатиб.

— Мен кетдим. — Кондрашев орқасига қайрилди, — бемалол гаплашиб бўлганингдан кейин мевинг ёнимга кир. Мен 2-нчи агрегатдаман.

— Хўп, — деди Турсунбой.

Лида блан Турсунбой бир дақиқа жим туриб қолишди. Бир оздан сўнг Лида табуретка олиб келиб Турсунбойни ўтиришга таклиф қилди. Турсунбой ўтирди ва Лидага қаради. Лида бўлса ерга қаради.

— Ишларингиз қалай, — деди секин Лида.

— Яхши. Эртага кетаяпман.

— Оқйўл...

Трансформатор ёнида ишлаётган хушбичимгина бир йигит қорамой бўлган қўлларини қоғозга артиб Лиданинг ёнига келди.

— Лидочка, юр, овқатга борамиз!

— Мен беш минут кейинроқ бораман.

— Бўлмаса, беш минут кутиб тураман.

— Ўзингиз биласиз...

Турсунбойнинг юраги сиқилди. Қорамойга беланган йигитга газаб блан қаради. Лидадан ўпка қилди. Йигит чиқиб кетгандан сўнг сўради.

— Ким у?

— Шу ерда ишлайди. Электромонтажчи.

— Лида, мен кетаяпман...

— Оқйўл тилайман. Яна нима дей, поездга олиб чиқиб кузатиб қўяман.

— Сени ташлаб кетгим келмаяпти.

— Нечун, мен бўлмасам бошқа Лида. Наманганда қиз қуриб қолиптими?

— Мен ундақа йигитлардан эмасман. Бояги йигит ким?

— Кимлигини айтмайман, — деди эркаланиб Лида — сенга айтдимки, монтажчи, монтажчи...

Сен блан „Тракторчилар“ кинофильмни кўрганганимизда... сен: „мен сендан бошқасини демайман“ демабмидинг!

— Деганман!

— Ундоқ бўлса...

— Нима бўпти, гаплашиб ҳам бўлмайдимми?

— Нега сенга буюриб гапиради. Таклиф қилиб гапириши керак эди...

— Буюрса арзийди.

— А!..

— Бундақа гапни қўй, сенга кейин тушунтираман.

— Тушунтираман?

— Ҳа... Эртага қай маҳалда кетасан? Менинг сменамга тўғри келмаса бўлгани...

— Менинг тезроқ кетишим энди сенга жуда керак бўлиб қолди. Ҳаммасига тушундим.

— Мен сенинг кетишингни ҳеч истамайман.

— Тил учида гапирма, Лида.

— Йўқ, сен тил учида гапирар экансан. „Тракторчилар“ кинофильмини кўриб чиққанимиздан кейин, боғда айтган ҳамма гапларинг шунақа гап... Сен мен блан зерикиб қолмаслик учун юрардинг.

— Мен, Фарҳод ГЭС да қолмоқчиман. Ҳозир шу келишимда Азиз Юсуповга ариза бериб келдим. Лида, лекин мен бу ишни чакки қилибман. Бундақалигини билганимда сени қидириб ҳам келмаган бўлардим.

Турсунбой ўрнидан тик турди. Оёғи блан табуреткани жиндак итариб қўйди.

— Қанақалигини?

Турсунбой ғамгин ерга қаради. Лида Турсунбойнинг бўйнига осилди.

— Жинни бўлма, ростдан ариза бериб келдингми? У менинг акам-ку. Жўрттага айтмаган эдим.

— Акам?

— Ҳа шундай, юр ошхонага борамиз. Сени акам блан таништириб қўяман. Кечқурун бизникига борасан!

* * *

ГЭС қурилишининг бошлиғи Турсунбойнинг истагини қондириб, уни Мехмонтаж бўлимига шогирд қилиб белгилади. Унга янги қурилаётган ишчилар шаҳарчасидан жой ҳам тайин қилди. Турсунбой устидаги беқасам тўнини ечиб, қора комбинзон кийди. Дастлабки кунлари қадоқ босган капти, бармоқлари отвертка ушлаб кичкина винтларни бурашга қовушмади. У, жуда диққат бўлди. Агрегатнинг булаklarини нотўғри улаб қўяр, бош механик бўлса яна бошқатдан улашга буюрар эди...

Бир ойнинг ичида Турсунбой илгариги ортиқча гўштарини йўқотиб, отдек бўлди. Ҳар куни танаффус вақтида Лида кирар, унинг биринчи сўзи шундай бўлар эди: „Қалай, сугун янглишмаётирсанми, механик койиса ҳам сен индама. Тезда ҳаммасини билиб оласан...“ Шундан кейин улар биргалашиб овқатга боришар, кечқурун смена тугаганда биргалашиб ишчилар шаҳарчасига кетишар эди.

Турсунбойнинг беқасам тўн кийиб, ялвиллаб юрадиган бекорчи вақти ҳам қолмади. Кундузлари, бундоқ қараганда одамнинг ақли етмайдиган машиналар ичида бўлар, қўллари, юзлари қорамай блан бўялар, куннинг қандай қилиб ўтиб кетганини пайқамай қоларди. Ўйинқарор Турсунбойнинг бу ишидан Лида завқланар ва унга тез кунда ҳамма нарсани билиб олишини гапирар эди.

Кунлардан бир кун агрегатнинг ичига ГЭС қурилишининг бошлиғи Азиз Юсупов кириб келди. У, мехмонтаж ишларининг бошлиғи. В. И. Шохотка, прораб Кондрашев ва бошқалар блан гаплашиб бўлгандан кейин Турсунбойнинг ёнига келди. Иш тепасида тахминан бир соатча суҳбатлашишди. Суҳбат ичида бугунги газетада Турсунбойни мақтаб ёзиб чиққанини айтди ва шу он чўнтагидан газетани олиб ўқийбошлади. „...Ўртоқ Турсунбой Йўлдошев кечагина оддий кетманчи эди. У, бугун ГЭС агрегатини монтаж қилаётир. Фарҳод қурилишининг ўзи бир мак-

таб бўлди. Бу ерда ўртоқ Йулдошевга ўхшаган ёш мутахассислар кундан-кунга кўпаймоқда...”

Сменанинг охирида яна Лида кирди. У бугун кечқурун оқанининг ўртоқлари келишини, меҳмондорчилик бўлишини, янги пластинкалар топганини ва меҳмонлар кетганидан сўнг „вальс“ни машқ қилишажагини гапирди. Турсунбойнинг кечикмай келишини уч марта таъкидлаб айтди.

* * *

Орадан бир йил ўтди. Турсунбой ФарҳодГЭС қурилишини ўзиники қилиб олди. У, ҳамма блан ака-укадек бўлиб кетди. Кўп вақт инженер-техниклар киядиган қора халати блан юрар. Халатнинг кўкрак чўнтагига отвертка ва металлдан ишланган бир метрликни қистириб қўяр эди.

Яқинда, Лида Турсунбойнинг мукофотга олган костюмини кийдириб танца майдонига олиб борди, Турсунбой биринчи марта кўпчилик ичида Лида блан танца тушди. Икки марта Лиданинг оёғини босиб олганини ҳисобга олмаганда, бугунги танца ёмон бўлмади.. Танца туғагандан сўнг Турсунбой блан Лида дарахтларнинг тагидаги текис, торгина йўлдан уйга қайтишди. Йўлда Турсунбой Лидани икки қўлидан ушлаб ўпиб олди. Лида Турсунбойнинг кўкрагидан итарди, кейин Турсунбойга эркаланиб деди:

— Сен тўйимиз ҳақида ҳам ўйлайсанми, ёки куча-кўйда шунақа ўлиб юраберасанми...

Улар қаҳ-қаҳлашиб кулишди.

Октябрь, 1947 йил.

ҒУЛОМ ҚАРИМОВ

XXX ЙИЛ ИЧИДА ЎЗБЕК СОВЕТ ПРОЗАСИ

Ўзбек совет адабиёти Октябрь меваси. Бу адабиёт Буюк Октябрь Социалистик революциясидан сўнг ўтган ўттиз йил ичида туғилди, ўсди, вояга етди.

Ҳар қандай адабиётнинг об'екти, материали турмиш бўлганидек, ўзбек совет адабиётининг ҳам асосий об'екти, материали октябрдан кейинги турмушимиз бўлди. Бу турмишдан адабиётимиз озиқланди, куч ва мадад олиб, у блан бирга юксалди. Социализм асосида қайтадан қўрилаётган турмушимизнинг бутун тараққиёт этаплари ва уларнинг ички мазмуни айни замонда адабиётимизнинг ҳам босиб ўтган ғоявий—иждодий юксалиш йўлини ташкил қилади. Ўзбек совет прозаси ўттиз йил ичида адабиётимиз блан биргаликда туғилди ва малум тараққиёт йўлини босиб ўтди.

* * *

Буюк Октябрь Социалистик революциясидани лгариги адабиётимизнинг проза қисми ниҳоятда қашшоқ эди. Адабий меросимизда қўл блан санарлик проза асарлари бор. Фақат Октябрь революцияси арафаларида, собиқ Туркистонда литография, матбаачилик ишлари вужудга келиши муносабати блан қатор проза асарлари нашр этилди. Буларнинг кўпчилиги таржима асарлари бўлиб: жангномалар ва турли қиссалардан иборат. „Чор дарвеш“, „Маликайи донишманд“ қиссалари, „Қаҳрамон қотил“, „За қум“, „Аҳмад Замжи“, „Сайди Баттол Ғозий“ каби жангномалар бу даврда майдонга чиққан прозанинг типик намуналаридир. Булар ўрта аср феодализм даври адабиётига мансуб асарлар эдилар. Шунинг учун тил, услуб, адабий форма ва мазмун жиҳатидан адабиётда янгилик яратибмадилар. Прозанинг бундай қолақлиги, ҳатто XX нчи асрда, Октябрь революцияси арафаларида ҳам асрий мазмунларни ифода қилучи замонавий бадиий проза формаларининг яратилмаслиги адабий ҳаётдаги умумий қолақликни кўрсатади. Адабий ҳаётдаги бу қолақлик эса, ўз навбатида чоризм мустамликаси бўлган собиқ Туркистоннинг маданий—маънавий қолақлигининг ифодасидир.

Шундай қилиб ўзбек совет прозаси Октябрь революциясидан кейин ўзининг дастлабки кунларидаёқ катта сакраш ясашга

мажбур бўлди. У, совет даврининг мазмунини ифода қиладиган асарлар бериши блан бирга, замонавий бадиий проза формалари ҳам яратиши, унга мувофиқ адабий тил нормаларини аниқлаши ва нихоят ўз адабий услубини ижод этиши керак эди. Совет ёзучилари отряди чиламли, самарали ва узоқ ижодий меҳнатда бу мураккаб вазифаларни муваффақият блан бажардилар.

Ўзбек совет прозасининг ижодий юксалишида, шубҳасиз, улуғ рус классикларининг ўлмас асарлари, етук ва кекса рус революцион прозаси катта мадад берди. Ёзучиларимиз илғор рус классикларидан, рус революцион ёзучиларидан жуда кўп нарса ўргандилар. Дун'ёвий аҳамиятга эга булган рус классик адабиёти намояндalarидан А. С. Пушкин, М. Ю. Лермонтов, Лев Толстой, А. П. Чехов асарларини фақат совет давридагина ўзбекчага таржима қилинабошлани тасодифий ҳодиса эмас, албатта. Ҳозир биз, ўзбек совет прозасига рус революцион совет адабиётининг кўп намуналарини кенг планда таржима қилишга киришилганини кўрамиз. Совет адабиётининг отаси Максим Горькийнинг „Она“, „Челкаш“, „Менинг университетларим“, „Бодалик“, „Артамоновлар иши“ каби асарлари, Алексей Толстойнинг „Дон“ повести, Николай Островскийнинг „Пўлат қандай тобланди“ романи, Фурмоновнинг „Қизил десант“ асарлари ўзбек совет прозаси мулкига айланди. Улуғ ватан уруши йиллари прозасининг энг порлоқ намуналаридан Михаил Шолоховнинг „Улар ватан учун жанг қилдилар“, А. Фадеевнинг „Ёш гвардия“ романлари ҳам таржимада нашр этилди.

Ўзбек совет прозасининг ташкил топишида ва тараққиётида халқ ижоди — фольклор ҳазинасидаги туғанмас бойликлар катта роль ўйнади. Октябрдан кейинги проза тилининг яратишда, уни халқ омалари тушунарли, ихчам, шинам ва содда қилиб ишлашда фольклор берган материал муҳим манба'лардан бири бўлиб хизмат қилди. Бундан ташқари поэзиямизда, драматургиямизда халқ ижодидаги илғор демократик мотивлардан кенг фойдаланиб қатор асарлар яратилганидек, ёзучиларимиз ҳам бу бой заминдан баҳраманд бўлдилар. Ўзбек совет прозасини фольклор заминидан ёзилган асарлар блан бойитдилар.

Ёзучиларимиз бу манба'ларга қаттиқ суяниб олиб, турмуш талабларини зийраклик блан ўрганганлари ҳолда, ундан илҳомланиб, партиямиз ва ҳукуратимизнинг яқиндан берган ёрдами ва раҳбарлиги остида қисқа муддат ичида тўлақонли ўзбек совет прозасини яратдилар. Прозамизнинг бугунги ваз'ияти Октябрдан илгариги қолоқ прозамиз блан эмас, балки иттифоқимиздаги илғор халқларнинг ҳозирги замон савиясидаги етук прозаси блан қиёс қилгудек бўлиб қолди.

Ўзбек совет прозасининг бу ғалабаси шубҳасиз бирдан қўлга кирмади. Унинг курашларида чиниқиб, босиб утган йўли бор, қисқа бўлса ҳам ўзининг тарихи бор.

Прозамизнинг биринчи даври деб 20-нчи йилларни олиш мумкин. Бу даврда проза соҳасида, асоқан, кекса совет ёзучилари-

миздан Садриддин Айний ижод этди. 1925-26 йилларда адабиётимизга ёш, лекин кучли ижодий отряд келиб кирган бўлса-да улар поэзия соҳасида иш бошладилар ва фақат ўттизинчи йилларнинг бошларидагина уларнинг баъзи бирлари прозага ўтдилар. Шундай қилиб 20-нчи йиллар даврида адабиётимизда прозаик сифатида ёлғиз Садриддин Айнийни кўрамиз. Революциядан илгари шoir сифатида ўз ижодини бошлаган С. Айний революциядан кейин прозанинг катта формаси устида ишлади ва қатор повестьлар, романлар яратди. „Бухоро жаллодларининг ўз аро суҳбатлари“, (1917—18 йиллар), „Одина“ повести (1924 йил), „Дохунда“ романи (1928-йил) ўзбек совет прозасининг дастлабки қалдирғочлари ҳисобланади. Бу асарлар ўзларининг олган темалари эътибори блан тарихий повесть, романлардир. Буларда С. Айний Октябрдан илгариги ўзбек ва тожик меҳнаткашларининг амирлик зулми остида ўтказган оғир кунларини тасвир қилади. Амирлар, беклар, феодаллар ҳукмронлик қилган, диний фанатизм авж олган даврлар ҳаётини яхши билган ёзучи Одина ва Дохунда саргузаштлари орқали Октябрдан илгариги турмушимизни равшан бўёқлар блан реалистик лавҳаларда кўрсатади.

С. Айний асарлари революциянинг дастлабки йиллари олдида турган муҳим бир масалани ҳал қилишда катта роль ўйнади. Шунинг учун ҳам бу асарларнинг ўша даврда муҳим сийёсий—тарбиявий аҳамияти зўр эди. Октябрь революцияси натижасида озодликка чиққан меҳнаткаш халқ оммалари бу асарлар орқали ўзларининг яқин ўтмишдаги фожиали ҳаётларини чуқурроқ ва равшанроқ кўрар, ҳозирги эркин турмушларини яна ҳам мустақамроқ севиб, уни қадрлар эдилар. Чунки „Ўтмишни қанчалик яхши билсак, ҳозирги замонда яратилаётган ишларнинг буюк аҳамиятини шунчалик тез, чуқур ва хурсандлик блан англаймиз“ (М. Горький).

Ўзбек совет прозасининг илк даврида тарихий темани устун туришини ва „Одина“, „Дохунда“ асарларининг туғилишини шу блан изоҳ қилиш керак.

С. Айний асарлари ўзбек совет адабиётида янги прозани яратиш йўлида қўйилган биринчи қадам сифатида аҳамиятга эга.

Ўттизинчи йиллар прозамиз тараққиётида иккинчи давр ҳисобланади. Ўттизинчи йилларнинг бошларидаёқ прозамизда катта силжиш юз берди. Бу силжиш, даставвал, янги кучларнинг майдонга чиқишида кўринди. Ғафур Ғулom прозада ҳам иш бошлаб С. Айний қабатига ўтди. Сўнграқ бутунисича прозаик ёзучи сифатида адабиётимизга Абдулла Қаҳҳор келиб кирди. Бу отряд борган сари ўсди. Ўттизинчи йилларнинг иккинчи ярмига ўтганда яна бир қатор ёш ёзучилар етишди. Хусайн Шамс, Ойдин, Парда Турсун, Ильёс Муслим кабилар проза соҳасининг иккинчи бўғинига мансуб ёзучилардир.

Кадрлар жиҳатидан тўлишган ва кучайган прозамизнинг тематика доираси кенгайди, бадий маҳсулоти кўпайди. Айниқса, бу даврда партиямиз Марказий Комитетининг адабиёт ҳақида қабул қилган машҳур қарори прозамизнинг яна тез сур'ат блан ўсиши-

га катта йўл очди. Партиямизнинг 1932 йилдаги бу тарихий қарори адабиётимиз ва ёзучиларимиз олдига жуда зўр ва шарафли вазифаларни қўйди. Социалистик қурилишнинг ажойиб ғалабаларини, иккинчи бешйилликда барпо этилаётган йирик иншоотларни, совет кишиларининг қаҳрамонликларини, курашларини, бу курашларда бун'ёдга келаётган совет одамнинг янги хислатларини бутун тўлалиги билан ҳаққоний равишда тасвир қилиш адабиётимизнинг вазифаси бўлиб қолди. Партиямизнинг бу қарори умуман адабиётимизнинг, шу жумладан прозамизнинг тараққиёт йўлини маш'ал бўлиб ёритиб берди. Прозамиз, адабиётимиз билан биргаликда ўз ишини партиямиз қарори асосида қайтадан қуришга киришди. Натижада прозамиз тематика жиҳатидан янгиланди. Прозамизнинг асосий ва етакчи темаси — социалистик қурилишнинг ғалабалари, коллективлаштириш масаласи, совет даврида етишган янги тип одамлар, уларнинг психологияси, ахлоқи каби масалалар бўлиб қолди, Фафур Фуломнинг „Тирилган мурда“ (1933 йил), „Ким айбдор“, „Соат“ ва бошқа ҳикоялари, „Ёдгор“ повести (1937 йил), Абдулла Қаҳҳорнинг „Қанотсиз читтак“ (1935 йил), „Рўдапо“ (1933 йил), „Мастон“ (1933 йил), „Ўт босар“ ҳикоялари ва бошқалар шу янги тематикада ёзилган асарлардир.

Фафур Фулом ўзининг „Тирилган мурда“ ҳикоясида танбалликда афсонавий шўхрат қозongan „Минг бир кеча“ ҳикояларининг қаҳрамони Абутанбални „Бир чўқишда қочирадиган“ ялқов Мамажон ҳаётини тасвир қилади. Мамажон совет даврида, меҳнат шараф ва шон ишига айланиб, бахт ва саодат келтирадиган даврда колхозга киради ва унинг табиатида эски дун'ёдан мерос бўлиб жойлашиб қолган ялқовликни ташлайди, бошқа колхозчилар қаторида мардона меҳнат қилиб, бахтли турмушга эришади.

Фафур Фулом „Ёдгор“ повестида янги типдаги оилавий муносабатлар проблемасини қўйди. Қизил Армия сафида бўлиб янги тушунчалар билан бойнган Жўра Саодат билан бахтли турмуш қуради ва турмуш тасодифлари орқасида қўлига тушиб қолган бир гўдакни ўғил қилиб асрайди, тарбиялаб катта қилади. Саодат ҳам бу „ўғай“ болага самимий муҳаббатда бўлади. У бола Ёдгор эди. Повестьнинг композицион қурилиши мароқли, ўқувчи жалб қиларли бадиий куч билан ишланган.

Абдулла Қаҳҳор, прозанинг кичик формаси, ҳикоячилик билан ўз ижодини бошлади. Абдулла Қаҳҳор ҳикоячилиги ўзбек совет адабиётида янги ҳодиса ҳисобланади. У, ҳикоячилик техникасида, ихчам форма яратишда, услубда, рус ва европа ҳикоячилиги традицияларини ўзбек адабиётига олиб кирди. Рус проза мастерлари А. П. Чехов, М. Горький бу йўлда унга устоз бўлдилар. Абдулла Қаҳҳор бу янги формани ўзбек ҳаёти материалларида моҳирлик билан фойдаланди ва фойдаланмоқда.

Абдулла Қаҳҳорнинг „Рўдапо“ ва „Мастон“ ҳикояларида коллективлаштирилган янги совет қишлоғининг янги кишилари кўрсатилади. „Рўдапо“ ҳикоясининг қаҳрамони Обиджон. Обиджон колхоз ишининг ривожини учун астойдил жонқуйдириб ишловчи киши, Обиджон жамоат манфаатини ўзининг шахсий иш-

ларидан юқори қўяди. Чунки, турмиш социалистик изга тушган бир даврда шахс тақдири, жамоат ишининг тараққиётига боғлиқ эканини у жуда яхши тушиниб олган. Коллективлаштирилган қишлоқ ҳаётининг бу марказий фигураси Абдулла Қаҳҳор ижодидан мустакҳам жой олди ва ёзучининг муҳаббат блан қилган парвариши натижасида ўзбек совет адабиётининг асосий образларидан бирига айланди. „Қўшчинор“ романидаги Ўрмонжон образи, ҳарқандай эгоистик тушунчаларга барҳам бериб, бутун вужуди блан коллектив — колхоз ҳаётига сингиб кетган бу колхоз раисининг порлоқ образи генитек жиҳатдан Обиджон образига бориб боғланади.

Бу даврда Абдулла Қаҳҳор кўп чирэйли ҳикоялар ёзди. Булар ичида „Қанотсиз читтак“ алоҳида диққатга сазовар. Бу ҳикояда ёзучи саноатда меҳнат интизоми масаласини қўяди. Ишчиларнинг қолоқ табақаси ўртасида жой олган социалистик меҳнат интизомини бузиш, шахсий манфаат қурбони бўлиш каби ҳолларни Набигул образи орқали танқид қилади ва Набигулдаги бу ярамас одатларни читтакдаги қўнимсизликка ўхшатиб, уни „қонотсиз читтак“ деб атайди. Набигул ишчилар оммаси ўртасида ҳам шу лақаб блан ном чиқарган эди.

Ўттизинчи йиллар давридаги прозамизнинг тематика жиҳатидан бойиганини кўрсатадиган яна бир муҳим тематика эски турмиш соққитларига қарши кураш тематикасидир. Турмушда, онгда, ахлоқда феодализм, капитализм жамиятлари қолдиқларига қарши кураш масаласи бу давр ҳаётимиз кун тартибида бутун кескинлиги блан турар эди. Шунинг учун бу масала адабиётимизда ўз ифодасини томпай қолиши мумкин эмас эди. Фафур Фулом бу темада ўзининг машҳур кулги ҳикояларини ёзди. Абдулла Қаҳҳор ҳам бирнеча гўзал ҳикоялар берди. Сатирик ва юмористик руҳда ёзилган бу ҳикоялар серияидан Фафур Фуломнинг „Чорбозорчи“, „Ҳийлайи шар’ий“, „Соғлар“, Абдулла Қаҳҳорнинг „Тангрининг кулгиси“, „Ошиқ“ ҳикояларини кўрсатиш зарур.

Фафур Фулом „Чор бозорчи“ ҳикояси учун танқид объекти қилиб бойлик тўплаш мақсадида ҳарқандай жирканч ишдн қайтмай диган ҳасис чор бозорчи — чайқовчи Аҳмад Сайдобни олади. „Ҳийла шар’ий“ ҳи оясида дин аҳллариинг сотқинлиги, товламачилиги, равшан бўёқларда кўрсатилади. Хотинбоз мулла Дилкашнинг ифлос ниятларида бирдан бир кўмакчи сифатида шарият ҳийлаларини кашф қилучи риёкор, сурбет дин аҳллари гавдаланадилар.

1920 йиллар даври прозамизда асосий тема бўлган тарихий темалар ўттизинчи давр адабиётимиздан ҳам анчагина катта ўрин олди. С. Айний тарихий темалар устидаги ишини давом этдириб, „Куллар“ романини (1931йил) ёзди. Фафур Фуломнинг „Шум бола“ (1937 йил), „Нетай“ повестларини ҳам шу планда ёзилган асарлар деб қарашга тўғри келади.

Бу асарлар прозамиз тараққиёти йўлида алоҳида хусусиятлар блан ажралиб турмасалар ҳам, лекин „Кулар“ романи устида баъзи мулоҳазаларни айтмай ўтиб бўлмайди.

С. Айнейивинг „Қуллар“ романи беш бўлимдан иборат. Авторнинг планига кўра, роман Бухоро амирларидан Амир Ҳайдар замонидан (XIX асрнинг биринчи ярми) тортиб, 30-йилларнинг бошларигача я'ни қариб юз йиллик даврда бўлиб ўтган муҳим воқияларни ўз ичига олиши керак. Ҳақиқатан ҳам романда амир Ҳайдар замонидаги халқ ҳаётининг лавҳалари, қулликни майдонга чиқиши, чор ҳукумати соғиқ Туркистонни забт этгандан кейин қулликни расман „йўқолиши“, қулларнинг камбағал деҳқонга айланиб, йирик феодаллар қўлида эзилиши, меҳнаткаш оммаларининг сзодлик учун олиб борган кураш, Бухоро амирининг емирилиши, Октябрь революциясининг майдонга келиши, граждaнлар уруши, босмачиликка қарши кураш ва уни тугатиш, ер ислоҳати, колхоз қурилиши, қулоқларни синф сифатида тугатилиши воқиялари тасвир қилинади. Роман колхоз қурилишининг тўла ғалабаси билан я'ни роман ёзилиб турган давр воқиялари билан тугалади. Романнинг бундай композицион планда тузилиши, шубҳасиз, роман қамраб олган материалларнинг мазмунини тўлиқ очишга ва уларнинг бадиий формада ишланишига ёмон таъсир кўрсатди. Бу ерда шуни қайд қилиш зарурки, романнинг биринчи қисми я'ни революциядан илгариги ҳаётни тасвир қилган қисми, шубҳасиз муваффақиятли чиққан. Автор бу даврни тўғри, реал тасвир қилади ва халқ ҳаётини ўрганишда қимматли материаллар беради. Лекин романнинг иккинчи қисми муваффақиятсизликка учраган. Октябрь революцияси даври, революциядан кейин социалистик жамиятини қуруш йўлида халқимиз босиб ўтган ажойиб бой мазмунли этаплар тасвирида юзаклик, схематизм кучли. Бу схематизм романдаги муҳим воқияларнинг ички мазмунини очишга, образларнинг тўлақонли бўлишига монелик қилади. Ба'зан ҳаракат этучи кучларнинг ижтимоий қиёфасини нотўғри талқин қилишгача олиб боради. (Масалан жадид образи — Шукур Фулом).

Ўзбек совет прозаси С. Айний ижодий фаолияти орқали романчиликда тажриба ордирди. Бу тажриба сўнграқ прозамизда романчиликни тараққий этишида, шубҳасиз, ижобий роль ўйнади. Бундан сўнг Абдулла Қаҳҳор „Сароб“ (1934—36-йиллар), Ойбек „Қутлуқ қон“ (1939-йил), „Навой“ (1942-йил) романларини ёздилар.

„Сароб“ романи ўзбек адабиётида ҳикоячи — новеллис сифатида танилган Абдулла Қаҳҳорнинг биринчи тажрибаси ҳисобланади. Роман ўз олдига ўзбек буржуа миллатчиларининг аксилликчилик башараларини очиб ташлашни асосий мақсад қилиб қўйди. Совет даврида буржуа миллатчиларининг аксилликчиликчилик ташкилот тузишлари, бу ташкилотларнинг зарарли ишлари, ўз атрсига тарафкашлар тўплашга уринишлари, бу йўлда баъзи ютуқларни қўлга киритишлари ва охирида фoш этилиб, тор-мор қилинишлари ромanning умумий мазмунини ташкил қилади. Бу мазмун Сандий, Муродхўжа домла, Аббосхон, Салимхон каби романнинг асосий персонажлари воситасида кўрсатилади. Шуни айтиш керакки, роман ўз олдига қўйган мақсадни асосан тўғри

бажарган. Ўз даврида, шубҳасиз, малум тарбиявий аҳамиятга эга бўлган бу мавзу' романда ҳал бўлган ва буржуа миллатчиларнинг жирканч қилмишлари очиб ташланган. Лекин буржуа миллатчиларига қарши курашган саф дилли совет одамлари романда тўлалигича кўрсатилмаган. Натижада роман жамият ҳаётининг ижобий ва етакчи томонини эмас, балки салбий қолоқ, инқирозга юз тутган томонини тасвирловчи асарга айланиб қолди. Ҳолбуки ҳарқандай адабий асар турмушнинг асосий ва энг муҳим томонини ўзида акс этдиргандагина, у асар, мазмун жиҳатидан қимматли, бадий жиҳатдан юксак асар бўлиши мумкин. Турмушнинг асосий ва энг муҳим томони эса ҳамма вақт унинг юксалучи, тараққий этучи, ўсучи томонидир.

Ойбек ўзининг „Қутлуқ қон“ ва „Навий“ романлари блан ўзбек романчилигида катта бурилиш ясади.

„Қутлуқ қон“ романи тарихий романдир. Ўзбек проза-сидаги тарихий романлардан „Қутлуқ қон“нинг фарқи шундаки, у, тутқин ўтмишни ҳозирги озод замонга қарши қўйиб ўқучида эркинлик пафосини кўтаришга интилиш бан чекла-ниб қолмади. У, тарихий жараёни беришга, тарихнинг асосий тараққиёт йўлини кўрсатишга, ўтмишда халқ оммасининг экспла-татор синфлар зулмидан қутилиб, ўз озод турмушларини қуруш учун олиб борган курашларини кўрсатишга интилди ва бу инти-лишда муваффақият қозонди. „Қутлуқ қон“ романининг темаси буюк Октябрь революцияси арафасидаги (1912—16 йиллар), ҳаё-тимиз ва халқ оммаларининг озодлик учун бўлган курашларидир. Роман воқияси ерсиз, сувсиз қолиб қашшоқланган оддий ўзбек деҳқони—Йўлчининг Тошкентга иш ахтариб келиши блан бошла-ниб, капитализмлашган Тошкентда унинг ўтказган ҳаётини кўр-сатади ва миллионларнинг бири сифатида 1916 нчи йил қўзғоловига иштирок этиб, ҳалок бўлиши блан тамомланади. Бу — роман сю-жетининг схематик йўли. Роман сюжети бод асосий чиқиқдан таш-қари жуда кўп масалаларни, турмушимизнинг жуда кўп томон-ларини ўз ичига қамраб олади. Айтиш мумкинки, революция арафаларидаги ҳаётимизнинг романда акс этмаган масаласи қол-маган. Бу масалаларни қўзғатиш ва унинг салмоғини, мазмунини аниқлаш бир эмас бирнеча махсус текширишларнинг вазифаси. „Қутлуқ қон“, шубҳасиз, революциядан илгариги ҳаётимизнинг тўлиқ ойнасиدير.

Бой ва мазмундор бу романнинг бадий қиммати юксак. Рус ва жаҳон адабиётини яхши ўрганиб чиққан Ойбек бу роман-ни ёзишда йирик проза мастерларининг тажрибасини ўз ижо-дига татбиқ қилган. Бу, романнинг композицион қурилишидаги пишиқликда, образларнинг ишланишидаги тугалликда, умумий-лаштирмаларнинг чуқурлиги ва кенглигида, бадий ихотанинг зўр-лигида, тил ва услубнинг ўткир ва жозибадорлигида кўришиб туради. Ойбек бу биринчи романи блан ўзининг етик ва талант-ли ёзувчи эканини исбот қилди ва ўзбек совет прозасининг тарақ-қиёти учун зўр хизмат кўрсатди.

Ёзучи Ойбекнинг иккинчи романи улуғ шоир ва мутафаккир Алишер Навоий ҳаётини тасвирлашга бағишланган. Ёзучи бу романи блан ўзбек совет прозасида тарихий — биографик романлар жанрининг гўзал ва салмоқдор намунасини яратди.

Ёзучи Ойбек ўз романи учун тема қилиб олган XV аср ҳаётини тасвир қилишда ва у даврда яшаб ижод этган Навоийнинг гигант фигурасини тўғри ёритишда катта маҳорат кўрсатди. Ёзучининг энг муҳим ва асосий муваффақияти шундаки, у тарихий принципни мустаҳкам ва изчиллик блан қўллагани ҳолда реализмга эришди. „Навоий“ романида тарихий ҳодисаларни тасвир қилишда юзакилик, бирёқламалик, схематизм йўқ. Бу ҳол даставвал романнинг асосий қаҳрамони Навоий образини яратишда кўришиб туради. Романда берилган Навоийнинг улуғ сиймоси XV асрга мансуб. Бу фақат Навоий турмушини, фаолиятини, ташқи воқиаларни тасвир қилишдагина тўғри бўлмай балки бу улуғ шахс ҳаётининг ички мазмунини очишда, Навоий интилишларини, ғояларини кўрсатишда ҳам тўғридир. Ёзучи Ойбекнинг романи асосида Навоий шахсининг бутун заиф ва кучли томонларини тўлиқ изоҳ қилиш мумкин.

Навоий фигурасидаги марказий масала унинг трагик ҳолати. Бу трагик ҳолат романда тўғри акс этдирилган. Бутун онгли ҳаётини халқ манфаати учун сарф қилган улуғ гуманист Навоий ўз дўстларига шундай мурожаат қилар эди:

„Ҳар начук фалокатни даф’ қилмоққа ғайрат қилмоқ керак... муборақ ватаннинг, эл — улуснинг саломатлиги учун фидокорлик кўрсатмоқ вазифамиздир. Сиздан тилагим шуки, бир-биримизга, давлатга, юртга вафо, садоқат, муҳаббат блан боғланайлик. Вафо ва муҳаббат — улуғ қудрат“.

Бу сўзларда Навоийнинг заиф ва кучли томони яққол кўрилади. Бу сўзлар шунинг учун зўр кучга эгаки, энг олижаноб фикрларни, энг прогрессив идеяларни талқин қилади. Бу сўзлар шунинг учун заиф, куссизки, улар талқин қилган идеялар реакция, дин, фанатизм ҳукмронлик қилган феодализм жамиятида реалъ қувватга эга эмас. Бу илғор идеяларни амалга ошириш учун жамиятда ижтимоий замин йўқ. Кишилардаги вафо, муҳаббат, халқпарварлик, ватанпарварлик ғоялари жамият ижтимоий тузуми томонидан қўллаб-қўлтиқлангандагина „улуғ қудрат“га айланиши мумкин. Навоий трагедияси мана бунда эди. Навоий илгари сурган прогрессив идеялар феодализм даври шароитида „улуғ қудрат“га айланабилмас ва энг яхши умидлар, ғоялар, орзулар хаёл — утопия бўлиб қолар эди. Навоий шахсиятидаги бу трагик ҳолат, романда тўлиқ ва тўғри акс этади.

„Навоий“ романининг ма’рифий аҳамияти катта. Роман адабиёт тарихимизнинг энг улкан сиймоси Навоий ижодини тўғри ўрганишда ва шунингдек ўнбешинчи аср тарихини, адабий-маданий ҳаётини текширишда бой материаллар беради.

Романнинг сиёсий-тарбиявий аҳамияти ҳам зўр. Ёзучи Ойбек Навоий образи орқали шахс ҳаётининг асосий мазмуни нимадан иборат бўлиши кераклигини равшан кўрсатади. Шахсий ҳаётнинг

мазмуни. Бахти, равнақи унинг халққа хизмат қилишида, ватанга муҳаббат боғлашида, ўз тақдирини, ўз бахтини халқ, ватан давлат истиқболига боғлашдадир. Навоий айтар эди:

Одамий эрсарг, демагил одами,
Овиким, йўқ халқ ғамидин ғами,

„Қутлуқ қон“, „Навоий“ каби бадний жиҳатдан етук, салмоқдор катта романларнинг яратилиши ўзбек совет прозасининг камолатга етганини кўрсатучи фактлардир. „Навоий“ романининг иттифоқ ҳукуматимиз томонидан тақдирланиши — биринчи даражали Сталин Мукофоти блан мукофотланиши эса, фақат ёзучи Ойбек ижодининг тақдирланиши эмас балки, бутун ўзбек совет прозасининг тақдирланиши ва катта ғалабасидир.

Улуғ ватан уруши даврида прозамиз бутун адабиётимиз блан биргаликда ватан мудофасига отланди ва халқ фронтининг олдинги сафларида туриб, ёвуз, маккор душманга қарши курашди. Бу даврда прозамиз ватанпарварлик, совет даврини улуғлаш, халқпарварлик каби энг яхши традицияларини янада чуқурлаштирди, юқори поғонага кўтарди. Ёзучиларимиз фронтларда немис босқинчиларга қарши курашаётган жангчиларимизнинг мардликларини, фронт орқасида бир ёқадан бош чиқариб меҳнат фронтида халқимиз кўрсатаётган жонбозликларини, қаҳрамонликларини бадий образларда кўрсатишга ва ватанпарварлик ҳисларини яна ривожлантиришга тиришдилар. Прозамизда принципаль юқори савияда ёзилган кўп очерклар, ҳикоялар, повестьлар, романлар яратилди. „Замбараклар овози гумбурлаганда муза (сан'ат) товушлари ўчади“ деган назариянинг пуч ва нотўғри эканини совет ёзучилари ўз мардона ижодларида исбот этдилар. Ҳатто бу даврда, совет ёзучилари отрядига янги кучлар келиб қўшилди. Улуғ ватан уруши фронтларида жанг қилиб юручи ҳаваскорлардан Не'мат Топшўлат, Тўғон Эрназар, шу даврда адабиётимизга келиб кирдилар. Улар ҳозир адабиётимиз тараққиётида сезиларли иш қилмоқдалар.

Улуғ Ватан уруши даври проза маҳсулотларидан жуда кўп очерклар, ҳикоялар қаторида Абдулла Қаҳҳорнинг „Асрорбобо“, „Хотинлар“ ҳикояларини, совет Иттифоқи қаҳрамонлари ҳаётига бағишланган „Олтин юлдуз“, „Дардақдан чиққан қаҳрамон“ номли қаҳрамонлик повестьларини ва ниҳоят ёзучи Ойбекнинг „Қуёш қораймас“ романини кўрсатиш керак.

Абдулла Қаҳҳор ҳикоялари учун асосий тема, Улуғ Ватан уруши даврида ватанга чексиз муҳаббат, душманга қарши кучли ғазаб ва нафрат блан совет кишиларининг олиб бораётган мислсиз курашлари бўлди. Бу темани ёзучи зўр маҳорат ва мастерлик блан ишлади. Абдулла Қаҳҳор ҳикояларининг қаҳрамонлари совет ватанпарварлигининг ўзида яққол гавдалантиручи совет кишиларининг энг яхши вакиллари дидир.

Ёзучи Ойбекнинг „Қуёш қораймас“ романи ўзбек халқининг улуғ Ватан уруши фронтларида олиб борган курашига бағишлан-

ган. Романда ўзбек жангчисининг фронтдаги ҳаёти, унда ватан-парварлик руҳининг ўсиши, онгининг пишиб чиниқиши, душманга бўлган чексиз ғазаби, мардлик — қаҳрамонликлари тасвир қилинади. Ёзучи Ўзбекистон яйловларида чўпонлик қилган Бектемир орқали кўп миллатли жангчилар ҳаётини, уларнинг фронт оловларида сивалган узилмас дўстлигини кўрсатади. Романнинг асосий қаҳрамони колхозчи Бектемир. У, содда лекин виждонли ва номусли ўзбек йигити. Содда ўзбек йигитининг турмуш курашларида чиниқиб, руҳий ва фикрий юксалишининг юқори поғоналарида кўтарилишини севиб тасвир қилучи Ойбекнинг бу қаҳрамони „Қутлуқ қон“ романидаги Йўлчи образини кўп жиҳатдан эслатади. Лекин умид қиламизки, „Қуёш қораймас“ романининг қаҳрамони Бектемир „Қутлуқ қон“даги Йўлчининг фожиали тақдирига ўртоқлашмас. Бу финальни Ойбек ўқучилари сабрсизлик билан кутадилар.

Урушдан кейинги давр прозамизда яна қувончли ҳодисалар рўй бермоқда. Бу ҳодисалар айниқса, партиямиз Марказий Комитетининг „Ленинград“ ва „Звезда“ журналлари ҳақидаги қароридан ва ўртоқ А. Ждановнинг докладыдан кейин ўзини рўйроқ кўрсата бошлади. Бу янги ҳодисаларнинг якунлари тўғрисида сўзлашга ҳали эрта. Лекин унинг дастлабки ютуқларини қайд қилмай ўтиб бўлмайди. Бу ютуқ аввало шундан иборатки, прозамизнинг катта намояндалари, улар кетидан ёш ёзувчилар замонавий темада йирик асарлар яратишга астойидил интиломоқдалар. Бу интилишнинг биринчи самаралари сифатида ёзучи Абдулла Қаҳҳорнинг „Қўшчинор“ романи, Содиқ Қаландарнинг „Биз ўралда“, Парда Турсуннинг „Ҳақ йўл“ повестлари майдонга чиқди ёки чиқаётир. Иккинчидан проза соҳаси кун сайин янги кучлар билан тўлмоқда. Проза соҳасида ишлаб келаётган Ойбек, Абдулла Қаҳҳор, Ойдин, Ма'руф Ҳаким, Парда Турсун, Миркарим Осимлар ёнига Содиқ Қаландар, Ҳаким Назир, Саид Аҳмад, Туроб Тўла, Шухрат, Ёнгин Мирза, ва бошқалар келиб қўшилди. Улар ҳозир ўнлаб очерклар, ҳикоялар ёздилар.

Урушдан кейинги прозамиз юксалиши йўлида диққатга сазовор янгиликлар сифатида Абдулла Қаҳҳорнинг „Қўшчинор“ романини, Содиқ Қаландарнинг „Биз ўралда“ повестини ва ёш ёзувчилардан Ҳаким Назир ҳикояларини курсатиш керак.

Ёш ёзувчилар ичида эркин ва раво ифодаси билан ажралиб турадиган Ҳаким Назир кейинги вақтларда бирнеча ҳикоялар берди: „Йигит“, „Жияним“, „Волижоннинг дадаси“ ва бошқалар.

Ҳаким Назир „Йигит“ ҳикоясида уруш мактабини ўтиб, руҳий ва фикрий жиҳатдан бойиган ва ҳозир меҳнат фронтда жонбозлик кўрсатаётган кишиларимиз образини адабиётимизга олиб киришда кичкина лекин муваффақиятли тажриба қилди. Ҳаким Назирнинг „Йигит“ ҳикоясида олган темаси адабиётимизнинг, шу жумладан прозамизнинг марказий темаларидан бири бўлиши керак. Ҳозир колхозларимизда, завод-фабриklarимизда, қурилишларимизда, турмушамизнинг ҳамма участкаларида Улуғ Ватан уруши фронтларидан қайтган миллионлаб жангчиларимиз ишла-

моқда. Тўртинчи сталинчи бешйилликнинг азамат планларини амалга оширишда, халқ хўжалигини қайтадан тиклаш ва ривожлантириш соҳасида улар бошқа совет кишилари билан биргаликда ўз меҳнатларини аямай сарф қилмоқда. Уларнинг ўзларига хос хислатлари, жанг йилларида ордирган фазилатлари, бой турмуш тажрибалари, ажойиб саргузаштлари бор. Урушдан кейинги турмушимизнинг характерли ва қизиқарли бу томони адабиётимиздан ҳали етарли жой олгани йўқ. Бу йўлда Ҳаким Назир „Йигит“ ҳикояси билан яхши бошланғич ясади.

Ўртоқ Содик Қаландар „Биз ўралда“ номли повестини „Шарқ Юлдузи“ журналида нашр эта бошлади. Повестининг ҳозир босилган қисмларидан малум бўлишича, асар асосан, уруш даври ҳақини ва совет халқларининг ватанпарварлигини тасвир қилади. Повесть темасининг актуаллиги ва бойлиги билан диққатни жалб қилади. Воқиа ўралда ўтади. Асар меҳнат армиясида бўлган ўзбек йигитларининг йирик саноат марказларимиздан бири—ўралда кўрсатган жонбозликларини, ватанпарварликларини кўрсатишга бағишланган.

Абдулла Қаҳҳорнинг „Қўшчинор“ романи прозамизнинг катта янги ютуғи ҳисобланади. „Сароб“ романидан кейини ўтган 12 йиллик даврда бой ижодий тажриба ва малака ҳосил қилган Абдулла Қаҳҳор „Қўшчинор“ романида ўзининг бутун ёзучилик кучини ва талантини яққол кўрсатмоқда. Ҳали батамом эълон қилинмаган романдан олинган ҳозирги таассуроғ унинг муваффақиятли тамомланишига шубҳа туғдирмайди.

Романнинг темаси турмушимизни социалистик асосда қайтадан қурилиши ва бу қурилишда бунёдга келаётган янги совет кишилари масаласи. Романнинг сюжети капсанчилар қишлоғида қайтадан қурулиш ва колхозлаштириш даврида бўлиб ўткан воқиаларни ўз ичига олади. Роман мазмун, воқиа, персонажлар жиҳатидан бой. Колхозчилар, совет ва партия раҳбарлари романининг асосий қаҳрамонлари ҳисобланади. Мураккаб турмушимизнинг ранг-баранг бошқа томонлари жуда кўп эпизодик персонажлар орқали акс этдирилган. Роман бадиий тўқимасига кирган Сидиқжон образи воситасида ёзучи колхоз тузуми етишдирган қувноқ ҳаётнигина эмас, балки бу турмуш натижасида янги одам яратилаётганини янги хулқ-атвор, янги ахлоқ, янги муносабатлар дунёси яратилаётганини жуда яққол кўрсатади. Майда буржуазия мешчан оиласининг таъзиқидан қочиб чиқиб капсанчилар қишлоғидаги „Қўшчинор“ колхозида паноҳ топган Сидиқжон бу ердаги кишиларнинг унга бўлган ажойиб муносабати тўғрисида ўйлайди ва лол қолади:

„Бу одамларнинг бири меҳри-оқибат кўрсатган; бири мартабаси улугъ булишига қарамай, бир улфатдай гаплашган, ва энг яқин дўстидай ғамхўрлик қилган; бири шу ерда пешанаси очилиб кетишига ишонч туғдирган; бири ҳақоратга қарши интиқом қўлини кўтармай ҳамширалик қўлини чўзган; бири оналик меҳри-муҳаббати билан бошини силаган...“ („Қўшчинор“ „Кўр ҳассасини бир марта йўқотади“ боби).

Булар райком секретари Умаржон Ахмедов, колхоз райси Ўрмонжон Омонов, звено бошлиқлари Ҳолмурод, Болтабой, колхозчилар — Эргашбой, Рўзимат, Канизак, Тиллабобо, Анзират хола, Зиёдахонлар эди. Роман давомида яна қандай персонажлар чиқади, қандай воқиялар бўлиб ўтади бизга номалум. Бу — ёзувчи лабораториясининг сари. Лекин шу нарса аниқки, бу қаҳрамонлар яратаётган янги турмиш кун сайин гуллайди ва улар ўзлари яратган му'жизалар бағрида яйрайди. Бунинг биринчи аломатлари романда кўринабошлади.

„Кўшчинор“ романи прозамизнинг катта ютуғигина эмас, балки ўзбек адабий тили тараққиётида зўр ҳодиса.

Ўзбек совет прозасининг 30 йил ичида босиб ўтган йўли, эришган ютуқлари шубҳасиз зўр. Лекин адабиётимиз олдида турган вазифалар қаршисида бу ютуқлар жуда оз. Адабиётимиздан салобатли Сталин даврининг бой мазмунини бутун тўлалиги билан акс этдирадиган монументаль асарлар бериш талаб қилинади. Социализм биносини тиклаган, Улуғ Ватан урушидан ғалабалар билан чиққан ва ҳозирги кунда Сталинча тўртинчи бешйиллик плавини муваффақият билан бажараётган қаҳрамон халқимиз ҳаётини чуқур акс этдиручи асарлар бериш адабиётимизнинг, ёзувчиларимизнинг кечиктириб бўлмайдиган вазифасидир. Ёзувчиларимиз ҳозир ҳарқачонгидан кўра ҳам кўпроқ ўз кучларини сафарбар қилиб, халқимизни ватанпарварлик руҳида, ҳукуматимизга, партиямизга садоқат руҳида тарбияловчи гоёвий ўткир ва бадий юксак асарлар беришлари лозим. Адабиётимиз принципиаль юксакликка кўтарилиши ва жамиятимиз тараққиёти йўлида актив ёрдамчи бўлиши зарур. Ўртоқ А. Жданов „Ленинград“ ва „Звезда“ журналлари ҳақида қилган докладида адабиётимизнинг актив тарбияловчи бу роли тўғрисида сўзлаб шундай деган эди:

„Совет кишиларининг бу янги хислат ва фазилатларини кўрсатмак, халқимизни ёлғиз шу кунги ҳолида кўрсатмай, балки уннинг келажаги, эртаги кунда бўладиган ҳолига ҳам назар ташламоқ, унинг илгарига босиб бораётган йўлини маш'ал билан ёритиб, унга ёрдам бермоқ ҳарбир виждорли совет ёзучисининг вазифасидир. Ёзувчи турмушдан кейинда судралиб қололмайди. Ёзувчи халқ олдида, унинг тараққий йўлини кўрсатиб бормоғи керак“.

Ўртоқ А. Фадеев СССР Совет Ёзувчилар Союзининг XI нчи пленумида қилган докладида ўртоқ А. Жданов докладыни муфассал шарҳлаб совет адабиётининг ижодий методи — социалистик реализм методи устида мукамал тўхтади. Социалистик реализм турмушни революцион тараққиёт жараёнида акс этдириш демакдир. Социалистик реализм совет кишиларининг жонли характерларини тасвирлаганда сўзгун қандай ютуқларга эришган бўлса, шу ютуқларни кўрсатибгина қолмай, бу характер, бу хислат эртага қандай фазилатлар билан бойиши, ўсиши, юксалиши керак деган нуқтадан ҳам қараб тасвирлашни талаб этади. Социалистик реализм ўртоқ А. Жданов кўрсатганидек, халқнинг келажаги, эртаги кунда бўладиган турмушига ҳам назар ташлашни я'ни ре-

волюцион романтизмни изчиллик билан ижодий ишга татбиқ қилишни кўзда тутди.

Адабиётимиз олдида турган бу вазифалар ҳали бизнинг узбек совет прозасидан ва унинг ижодий отрядидан жуда кўп унумли ва чидамли меҳнат талаб қилади.

Буюк Октябрь Социалистик революциясидан кейин ўтган 30 йиллик қисқа муддат ичида прозамизни янгидан яратган ва ҳозирги замон бадиий проза савияси даражасига кўтариб жиддий ютуқларга олиб келган ёзучиларимизнинг бундан кейинги вазифаларни ҳам муваффақият билан бажаришига ва адабиётимизни янги тараққиёт босқичларига кўтаришига ишончимиз комил.

ВЕРХАЦКИЙ

ЎЗБЕК СОВЕТ ДРАМАТУРГИЯСИ ТАРАҚҚИЁТИНИНГ АСОСИЙ БОСҚИЧЛАРИ

Малумки, ўзбек поэзияси ўзининг кўп асрлик тарихига эга. Аммо ўзбек адабиётида Улуғ Октябрь Социалистик революциясига қадар драма асарлари йўқ эди. Драматургия Ўзбекистонда фақат Октябрдан кейин, рус реалистик драматургиясининг таъсири остида, янги адабий шакл сифатида пайдо бўлди.

Ислон қонунлари одамларни саҳналарда кўрсатишни, сан'атда тасвир этишни тақиқ этар эди. 1917-йилнинг октябригача Ўзбекистонда қизиқчилар, қўрчоқбозлар, шаҳардан-шаҳарга кезиб, тамоша қўйиб юрардилар. Бу халқ театрларининг репертуарида асосий ўринни ҳажв ва аския эгаллар эди. Улар хонлар ҳокимиятини, бойлар ва чор тўралари сиёсатини ҳажв қилар эдилар. Бу театрларда жуда оз киши иштирок этар ва у 10-15 минут, баъзида еса 30-40 минут давом этар эди. Кўпинча қизиқчилар юзларига ниқоб тортиб ўйнар эдилар. Бу театрлар кўрсатадиган уйинларни ёзиб беручи драматург бўлмас, кулкилар халқ театри коллективи томонидан ижод қилинар эди. Халқ қизиқчиларининг тили ўткур, заҳарли, бирмунча қўпол бўлар эди, аммо бу халқ драматургиясида типлар яратилмади. Фақат ҳаётда бўлиб турадиган воқиялар танқид қилинди. Адолатсизлик ҳажв остига олинди. Бу хилдаги драматургия адабий жанр бўлиб шакланмади ва ривожланмай қолиб кетди.

Буржуа ёшлари ва миллатчи зиёлилар томонидан тузилган ҳаваскор тўғарақлар ҳам ўз репертуарига ва пьесаларига эга бўлмагани, ҳаётий типлар ярата олмагани учун ривожланмай қолиб кетди.

1917-йилнинг октябри ўзбек халқини эзиб келган зулм ва эксплуатацияни барча усул ва шакллари парчалаб ташлади, халқ учун янги социалистик жамият қуришнинг чексиз имкониятларини яратиб берди. Ўзбек зиёлилари ичида демократик кайфиятда бўлган шоир Ҳамза Ҳакимзода Ниёзий 1917-йил воқияларига биринчи бўлиб овоз берди. У, ўзининг пьесаларида мазлум ва жабрдидаларга ҳайрихоҳлик билдирди. Аммо у социал зулмнинг илдизларини очиб ташламади. Шундай бўлса ҳам, Ҳамза Ҳакимзода маданиятнинг тараққиёт йўллари тўсиб турган

хурофот аҳлини қаттиқ қоролади, ма'рифат йўлини излади. Ҳамзанинг фикрича, водонлик—халқ кулфатининг энг даҳшатли сабаби, ма'рифат эса — барча кулфатларини йўқотишнинг порлок йўлидир.

Буюк Октябрь Социалистик революцияси Ҳамзага ижтимоий адолатсизликнинг ҳақиқий сабабини англашга ва ҳаётда тамомила бошқа қаҳрамонни топишга йўл очиб берди. Ҳамза Ҳакимзоданинг „Бой ила хизматчи“ деган асаридан батрак Фафур, Ҳамзанинг аввалги асарларидаги қаҳрамонлар сингари ҳаётнинг ма'носи фақатгина ма'рифатдан излаб қолмай, балки революция йўлига киради. Маҳалий буржуа ва чор амалдорларига қарши курашга отланади.

Шу ўринда мазкур пьесанинг мазмунини қисқача эслаб ўтиш ортиқча бўлмас эди. Солибой ўз батраги Фафурнинг хотини Жамилага уйланмоқчи бўлади. Қози, элликбоши ва домлалар Фафурни ўз хотини Жамилани бойга беришга ва бунинг бадалига байдан пул олишга қўндирмоқчи бўладилар. Фафур бунга асло рози бўлмайди. Ёвуз ва мал'ун бойларни халқ ичида фош қилиб ташлайди. Шунда, Фафурни сургунга юбордилар, Жамилани эса бойга олиб берадилар. Аммо Жамила бойга теккандан кўра ўлимни афзал кўради. Фафур эса Сибрьда большевикларга қўшилади. Февраль революциясидан кейин Фафур Ватанига қайтиб келади ва Октябрь революцияси курашчилари сафига қўшилади.

Фафур босиб ўтган йўл, аввал, ўз шахсий номусини ҳимоя қилиш учун бош кўтарган, кейин эса халқ озодлиги учун, зolimларга қарши курашиш зарурлигини тушинишга қадар бориб етган оддий кишининг йўлидир.

„Бой ила хизматчи“ пьесаси Ўзбекистонда энг яхши асарлардан бири бўлиб қолди ва Яшин қайта ишлагандан кейин шу кунга қадар саҳналаримизда уйналиб келмоқда.

Ҳамза Ҳакимзоданинг пьесаларида октябрь инқилобига қадар хотин-қизлар (чунончи Мар'ям ва Жамиладек) ижтимоий тузумнинг қурбонлари сифатида ҳаққоний кўрсатилди. Дарҳақиқат ўтмишда ўзбек хотин-қизлари ичкари зиндонидан бошқа ҳеч нарсани кўрмас, зулм ва эксплуатация остида инграр эдилар. Ҳамза Ҳакимзода фақат ёзучигина бўлиб қолмасдан, шунинг блан бирга, тараққий парвар жамоат арбоби ҳам эди. Ҳамза учун драматургия — ўткур сиёсий қурол бўлиб хизмат қилди. Ҳамза турмушдан олган типлари орқали сиёсий мақсадларини тарғиб қилди.

Ҳамза Ҳакимзода ўз замонасининг муҳим масалаларини кўтариб чиқди. У 1918-19йилларда ёзган „Фарғона фажиаси“ пьесасида большевикларнинг босмачиларга қарши курашини тасвирлади. У ўзининг „Тухматчилар жазоси“ деган пьесасида хотин-қизларнинг паранжи балосидан кутилишини кўрсатди. Унинг „Эски сайловлар“ пьесасида советларга сайловлар тасвирланди. „Майсаранинг иши“ пьесасида эса хурофот аҳлига қарши ўт очилди. Ҳамза Ҳакимзода ҳаётни ва турмуш қаҳрамонларини ҳаққоний бўяқлар блан тасвирлади. Ҳамзанинг пьесалари реалис-

тик асарлардир. Ҳамза Ҳакимзода одамларнинг ички кечинмаларини, уларнинг фожиаларини чуқур тасвирлай олуви драматург эди.

Ҳамза Ҳакимзода умрининг охиригача, ўз пьесаларининг қўйилишига ҳарқандай йўллар билан тўсқинлик қилиб келган, буржуа миллатчиларига қарши курашиб келди. Буржуа миллатчилари пропаганданинг қудратли қуролини, театр ва адабиётни ўз қўлларига олиб, инқилобий — дабдабали жумлалар ниқоби остида ўз қора ниятларини тарғиб қилиб келдилар. Ҳамза душманлар қўлида ҳалок бўлди. Аммо унинг ўрнига совет адабиётининг янги авлоди — ёш ўзбек совет ёзучилари ва драматурглари келдилар.

Драматургия соҳасида адабий майдонга Яшин (Комил Нурманов) чиқди. Унинг биринчи „Икки коммунист“ асари ўзбек сахналарига чиқиши бланоқ кенг тамошабинлар эътиборини ўзига жалб қилди. „Икки коммунист“ — олти кўрinishли драма бўлиб, босмачиларга қарши курашни кўрсатади. Буржуа миллатчиларнинг ишларини фош қилиб ташлайди. Совет кишиларининг онги ва ҳушёрлиги ўсаётганини, уларнинг партиёга ва Совет ҳукуматига бўлган муҳаббатини кўрсатади.

Ўзбек совет драматургиясида янги қаҳрамонлар; ўзбек коммунистлари, мард ва кўрқмас, Арслон, Дилбар каби ватанпарварлар пайдо бўлди. Улар, совет ҳокимиятининг ғалабаларини мустаҳкамлаш учун, босмачилар ва буржуа миллатчиларига қарши кескин курашдилар.

1930-йилда Умаржон Исмоилов „Пахта шунғиялари“ деган пьеса ёзди. Бу пьесада қишлоқ хўжалиги соҳасида колхозларни машиналаштириш, колхоз тузуми душманларини фош қилиш, қишлоқ хўжалик зараркундаларига қарши кураш масалалари олға сурилди. Уша йили Яшин ўзининг „Ёндирамиз“ деган асарини ва Э. Фатхуллин „Ниқоб йиртилди“ деган пьесасини ёздилар.

1934-йилда У. Исмоилов „Рустам“ номли пьесасини ёзди. Бу пьесада Фарғонадаги қосибларнинг вакили Рустам тасвирланади. Рустам 1916-йилда „мардикор“ қилиб Белорусияга олиб кетилади. Рустам у ерда рус инқилобчилари билан учрашади ва революция ғоялари билан сугорилади. 1917-йилда Рустам уйига қайтиб келади. У, халқнинг чекаётган кулфатини кўради. Бойларнинг найрангларига учмайди, зулм ва эксплуатацияга қарши қаттиқ курашади.

Юқоридаги фактлар ўзбек совет драматурглари Ҳамза Ҳакимзода бошлаб берган ижодий ишни давом этдирганликларини, Ўзбекистонда совет ҳокимиятини мустаҳкамлаш учун ўз ижодлари билан курашганликларини кўрсатади. 1930-нчи йилларда ёзилган драматик асарларнинг деярлик ҳаммаси синфий душманларга қарши, асосан, колхоз қурилишини барбод бериш учун ҳаракат қилган қулоқлар ва буржуа миллатчиларига қарши курашга бағишланган. Драматурглар ўз асарларида оддий ишчилар ва дехқонлардан чиққан қаҳрамонларни кўрсатдилар, уларнинг ички ҳаётлари ва курашларини ҳаққоний тасвирлаб бердилар.

Драматурглар йил сайин ҳаётни чуқурроқ ўрганиб, чуқурроқ тасвир эта бошладилар, қаҳрамонларнинг ички дун'ёсини яхшироқ очиб бердилар. 1934 йилда, Яшин ўзининг „Икки коммунист“ пьесасини қайтадан ишлади. Бу пьесага „Тор-мор“ деб ном берди, ҳақиқатан ҳам „Тор-мор“ аввалги вариантдан тубдан фарқ қилар ва унга янги қаҳрамонлар (отряд бошлиғи — Семенов) киритилган янги пьеса эди. „Тор-мор“ анча вақт саҳналарда ўйналди. Фатхуллин „Ниқоб йиртилди“ деган пьесасини қайта ишлаб, унга „Сотқинлар“ деб ном қўйди. Қайта ишланган бу пьесалар ғоявий ва бадиий жиҳатдан аввалги пьесаларга қараганда анча юксак эдилар.

1930-нчи йилларнинг ўрталарига келиб, бир қатор юксак бадиий драма асарлари ёзилди. Яшин „Номус ва муҳаббат“ номли драмасини ва Музаффар Муҳаммедов блан бирга „Гулсора“ номли музыкали драмани ёзди. Бу асарларда қаҳрамонларнинг ҳаёти ва ички дун'ёси реал тасвирланди, уларнинг мақсад ва интилишлари кенг ифода этилди, бадиий тасвирлар ишонарли ва чуқур реалистик бўлди.

„Номус ва муҳаббат“ драмасида Анорхоннинг бригадаси ва бу бригаданинг ишлари тасвирланади. Анорхон ўз эрининг психологиясидаги эски феодал қолдиқларга қарши курашади. Колхоз тузуми туфайли деҳқонларнинг онгида юз берган катта сиёсий ўзгаришни Яшин ўзининг бу асарида яхши кўрсатиб берди.

„Гулсора“ музыкали драмасида ўзбек хотин-қизларининг ҳуқуқсизлик, ичкари зиндонига қарши кураши тасвирланди. Бу асар Москвада бўлиб ўтган ўзбек сан'ати ўн кунлиги вақтида пойтахт тамошабинларига кўрсатилди ва театр жамоатчилигининг юксак баҳосига сазовор бўлди. Асарнинг авторлари ҳукумат томонидан орденлар блан мукофотланди.

„Гулсора“ ўзбек совет драматургиясининг энг яхши асарларидан бири бўлиб қолди. Яшиннинг пьесаларидаги қаҳрамонлар — Арслон, Дилбар, Анорхон, Гулсораларнинг номини ўзбек тамошабинлари севиб тилга оладилар. Шундай қилиб, ўзбек совет драматургияси ва унинг эрбоблари халқнинг онгини оширишга, унинг маданиятини юксалтиришга ёрдам бердилар.

Ўзбек театрлари, айниқса областьлардаги театрлар, узоқ вақт бир хил жанрлардаги асарларни қўйиб келдилар. Улар ёки фақат драма, ёки фақат музыкали драма қўйдилар. Музыка драматургияга тобора кириб борди. Пьесаларда ше'рият кўпайди. Навоийнинг машҳур „Фарҳод ва Ширин“ ҳамда „Лайли ва Мажнун“ дostonлари асосида музыкали драмалар ёзилди. Айниқса „Фарҳод ва Ширин“ музыкали драмаси Ўзбекистонда кенг шухратланди. Аммо „Фарҳод ва Ширин“ музыкали драмасининг (Хуршид томонидан Навоий дostonи асосида ёзилган эски варианты тўғрисида гап боради) анча камчилиги бор эди. Хуршид Фарҳоднинг Суқрот блан учрашиши, унинг аждарга қарши кураши, канал қурилишидаги қаҳрамонлигини бирмунча соддалаштириб юборган эди. Аммо унинг лебреттосида „Фарҳод ва Ширин“нинг муҳабба-

ти ҳамда фожиаси яхши тасвирлангани учун, тамошабинлар бу асарни узоқ вақт севиб тамоша қилдилар.

Кейинги ўн йил ичида ўзбек драматурглари рус драматургиясини чуқур ўргандилар, ҳаётга яна ҳам кириб бордилар, ўз сан'атларини ошириш устида тинмай ишладилар. Кейинги ўн йил ичида бирмунча пьесалар пайдо бўлди. Аброр Ҳидоятловнинг „Аваз“ пьесаси, Назир Сафаровнинг 1916 йил воқиясига бағишланган „Уйғониш“ пьесаси, Туйғуннинг „Баҳодир“ асари, Ш. Садулланнинг „Ёрил тош“ и, Собир Абдулланнинг „Тоҳир ва Зухро“ музыкали драмаси ва бошқа кўп асарлар шу даврда ёзилди.

Бу даврда кўп ёзучилар ўтмиш мавзу'ларига берилиб кетдилар. Чунончи Туйғун „Зулфизар“ ҳикояси асосида „Баҳодир“ пьесасини ёзди, Собир Абдулла „Тоҳир ва Зухро“ музыкали драмасини ёзди. Ш. Садулла „Ёрил тош“ асарини ёзди ва ҳоказо. Шунини айтиш керакки, бу асарларда жиддий камчиликлар кўп эди. Улар қаҳрамонларнинг ҳаётининг шахсий томонига кўпроқ эътибор бериб, уларнинг жамиятдаги ролига камроқ баҳо бердилар. Чунончи, „Баҳодир“ пьесасида Баҳодирнинг асосий мақсади зулмга қарши кураш эмас, балки севгилиси Зулфизарга етишиш йўлидаги кураш деб кўрсатилди.

„Аваз“ асарида ҳам шундай жиддий камчиликка йўл қўйилди. Улуғ Ватан урушининг дастлабки кунларидан бошлаб ўзбек драматурглари уруш мавзу'да асарлар ёза бошладилар, халқни немис босқинчиларга қарши курашга, ғалабага отлантирдилар. Бу даврда кўп қаҳрамонона музыкали драмалар яратилди, „Даврон ота“, „Шерали“, „Қурбон Умаров“, „Кўчқор Турдиев“ пьесалари шулар жумласидандир. Бу пьесаларда ўзбек халқининг ма'навий кучи, халқлар дўстлиги, ўзбек оиласининг ватанпарварлиги куйланди. Н. Погодин, Ҳамид Олимжон, Ғ. Фулом, С. Абдуллар ёзган „Ўзбекистон қиличи“ ҳам худди шундай актуал мавзу'га бағишланган асарлардан эди. Бу асарларда инқилобий романтика кучли эди. „Ўзбекистон қиличи“ асарида халқнинг қасами, қилич романтикаси, ғалаба орзуси тасвирланди.

Шундан кейин бир қатор пьесалар ёзилди. Яшиннинг „Ўлим босқинчиларга“ пьесаси, Уйғуннинг „Она“ асари ва шу каби бир қатор асарлар драматик жанрда бўлиб, уруш ҳақида ёзилган эди. Бу асарларда совет иттифоқидаги халқларнинг дўстлиги, ватанпарварлиги, совет ёшларининг қаҳрамонлиги ва ўзбек оналарининг фидойилиги тасвирланди.

Аммо бу пьесаларнинг кўплари жуда шошиб ёзилди. Бу асарлардаги қаҳрамонларнинг образлари тугал эмас, иштирок этучилар юзаки тасвирланган, воқиа нишиқ ишланмаган, шунга қарамадан, бу пьесалар у вақтда халқни ғоявий жиҳатдан тарбиялашда, урушга отлантиришда катта роль ўйнади.

Уруш йилларида драматурглар ўтмишга мурожаат қилиб, ўтмишдан ватанпарварлик билан суғорилган мавзу'ларни изладилар. Улар ўтмиш мавзу'ларида, халқнинг ўтмишдаги қаҳрамонлиги мисолида ёшларни тарбиялаш мақсадини ўз олдларига қўйдилар. Иззат Султон ўзининг „Бургутнинг парвози“ деган

асарида босмачиларга қарши курашни кўрсатди, таланти рус саркардаси М. В. Фрунзе мисолида халқнинг қаҳрамонлигини тасвирлади, совет ҳокимияти учун граждан уруши йилларида бўлган курашни ифодалаб, халқнинг душманга қарши жангга чақирди. Шайхзода ўзининг „Жалолиддин“ деган драмасида Хоразм шоҳларидан Жалолиддиннинг мўғулларга қарши курашини кўрсатди. Шоир Ҳамид Олимжон „Муқанна“ номли драматик дoston ёзиб, 8-нчи асрда арабларга қарши халқ ҳаракатига бошчилик қилган Муқаннанинг қаҳрамонлигини кўйлади.

Уша вақтда Яшин таланти ўзбек қизи Нурхон ҳақида „Нурхон“ номли асар ёзди. Бу асарда ўз ҳаётини сан'атга бағишлаган ва ёвуз отаси томонидан ўлдирилган Нурхон кўрсатилди. Яшин, Амин Умарий блан биргаликда, ўзбек совет драматургиясининг отаси, демократ шоир Ҳамза Ҳакимзода ҳақида „Ҳамза“ номли пьеса ёздилар.

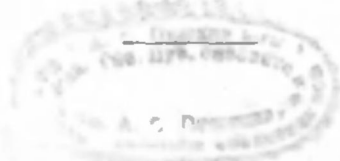
Уйғун ва Иззат Султон 1943 йилда буюк ўзбек шоири ва давлат арбоби Алишер Навоий тўғрисида „Навоий“ номли драма яратдилар.

Тарихий мавзуларда ёзилган бу асарларда ҳам анча камчиликлар бор эди. Чунончи, „Бургутнинг парвози“ пьесасида босмачиликнинг келиб чиқиш сабаблари тўғри очиб берилмади. „Жалолиддин“ драмасида Хоразм шоҳи Жалолиддин идеаллаштириб кўрсатилди. Уйғун ва И. Султоннинг „Навоий“ асарида ҳам худди шундай ўтмишнинг идеаллаштириш ҳоллари бор эди.

Драматургияда совет воқи'лигига етарлик даражада э'тибор берилмади. Ба'зи асарларда, чунончи Уйғуннинг „Қалтис ҳазил“ комедиясида совет воқи'лиги бузиб тасвирланди.

ВКП(б) Марказий Комитетининг „Звезда“ ва „Ленинград“ журналлари тўғрисида ҳамда „Драма театрларининг репертуари ва уни яхшилаш тадбирлари тўғрисида“ чиқарган тарихий қарорлари ўзбек драматургиясида ҳозирги замон мавзу'ига қараб жиддий бурилиш ясади. Кейинги йилларда Яшин қаҳрамон пахтакорларимиз тўғрисида „Офтобхон“ номли музыкали драмасини, шоир Туйғун „Муҳаббат“ деган драмасини, Ҳамид Гулом халқлар дўстлиги тўғрисида „Ота рози“ пьесасини ва шоир Уйғун совет кишиларининг фронтда ва мамлакат ичкарисида кўрсатган қаҳрамонлиги тўғрисида „Ҳаёт қўшиғи“ деган пьесасини ёздилар.

Совет ҳокимияти туфайли яратилган ўзбек совет драматургияси 30 йил ичида катта ижодий йўлни босиб ўтди. Шубҳасизки, ўзбек совет драматурглари халқимизни Ленин—Сталин партиясига, совет ватанига садоқат руҳида тарбиялайдиган, Сталин замонасига муносиб бўлган ажойиб асарлар яратиб беражаклар.

МУНДАРИЖА

М. Шайхзода. Иосиф Сталин. Достондан янги боблар	5
Ойбек. Қизлар, Достон	12
А. Қаҳҳор. Картина. Ҳикоя	47
Уйғун. Асрлар. Пьеса	55
М. Бобоев. Боббон. Поэма	91
Соқий. Октябрь. Ше'р	105
Партав. Олқиш. Ше'р	106
Ҳақирий. Ватав. Ше'р	107
Ҳабибий. Темирйул. Ше'р	108
Ж. Шарифий. Максим Горький. Поэма	109
С. Қаландар Биз Уралда. Повесть	125
Саида Зуннунова. Йўлда. Ше'р	138
Пўлот Мўмин. Хирмонда. Ше'р	140
М. Исмоилий. Озодлик гулини ҳидлаган киши. Очерк	142
Еқубжон Шукуров. Камолат. Очерк	150
Мирмуҳсин. Монтажчи. Очерк	153
Ғулум Каримов. XXX йил ичида ўзбек совет прозаси	171
Верхацкий. Ўзбек совет драматургияси тараққиётининг асосий босқичлари	174

РЕДКОЛЛЕГИЯ: *Ойбек (мас'ул муҳаррир), Ғафур Ғулум, Яшин, Уйғун, Абдулла Қаҳҳор, Шайхзода, Ж. Шарифий, М. Ашрафий, Сами Абдуллаев. Мас'ул секретарь: Ма'руф Ҳаким.*

На узбекском языке

„ШАРҚ ЮЛДУЗИ“

№ 11

Орган Союза Советских Писателей Узбекистана

Объединенное издательство „Правда Востока“ и „Кыял Узбекистан“

Ташкент—1947

„Шарқ Юлдузи“ редакциясининг адреси:

Тошкент, Биринчи май кўчаси, уй № 20. Телефон 33-881.

Босмига руҳсат этилган 6/ХII-47 й. Р.03099. Қосов формати 60×92/16. Босма листи 11,25
Бир листда 47000 ҳарф Тиражи 3000. Изд. № 875. Баҳоси 5 сўм.

Тошкент, „Кыял Узбекистон“ ва „Правда Востока“ нашриёти босмаханаси. Эчкиз 1610.

U. C.

53072